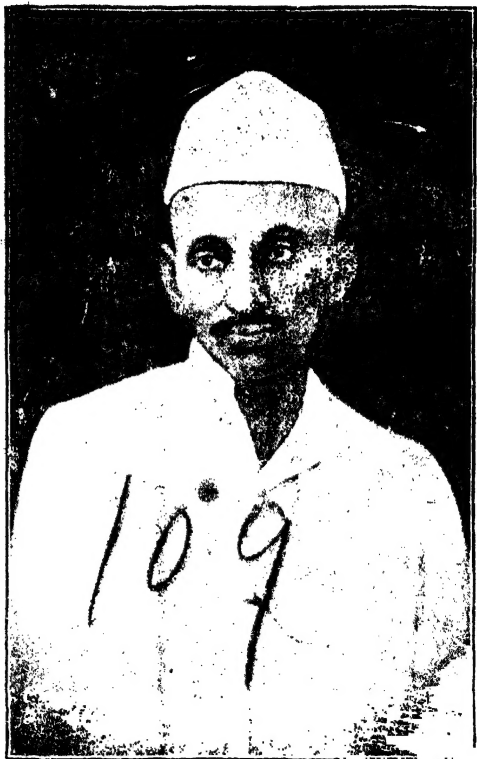

મહાત્મા ગાંધીજીના પત્રો.

બુકસેલર સાકરલાલ બુલાખીદાસ.

અમદાવાદ.

૯૬૪૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક C-૩૪૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગાંધીયુગના ૫૩૦

વિષય ગાંધીયુગના ૫૩૦ / ગાંધીયુગના

મહાત્મા ગાંધીજીના પત્રો.

લેખક:-

મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી,

અમદાવાદ.

સંગ્રહ કરી પ્રસિદ્ધ કર્તા,

સાકરલાલ, બુલાખીદાસ બુકસેલર.

રીચીરાડ-અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૭૮.

સને ૧૯૨૧.

આવૃત્તી. ૧ લી

પ્રત ૩૦૦૦.

ફીમત રૂ. ૦-૬-૦

અમદાવાદ-શદાપુર વનમાળી વાંઝાની પોળમાં હરીભાઈ
દસપતરાએ પોતાના “ અન્થોદય ” પ્રેસમાં છાપ્યા.

પ્રસ્તાવના.

“ નવજીવન ” માં પ્રકટ થયેલા મહાત્મા ગાંધીજીના “ યુક્ત પત્રો ” પુસ્તક રૂપે ગુજરાતી વાચક વર્ગ સમક્ષ રજુ કરતાં અમને અત્યંત આનંદ થાય છે. દેશ અત્યારે અસહકારની જારે લડત ચલાવી રહ્યો છે અને પ્રજાની ખરેખરી કસોટી થઈ રહેલી છે, આવા કટોકટીના મામલામાં અહિંસાના નિયમનું યથાર્થ રીતે પાલન થાય અને જનસમૂહ અસહકારનું શુદ્ધ સત્યસ્વરૂપ અને રહસ્ય પૂરેપૂર્ણ સમજી લે એ, ખાસ અગત્યનું છે. નિઃશસ્ત્ર અહિંસાત્મક અસહકારની લડત, મહાત્મા ગાંધીજી તરફથી આ જમાનાને મળેલી અત્યુત્તમ બક્ષીસ છે; અને છેલ્લા યુરોપીય મહાન્ બંધકર યુદ્ધના મુકામલે તેની કિંમત આંકી જાય તેમ નથી. આ પ્રજામતને સરકારે-રાજ્યતંત્રે અવશ્ય માન આપવું જોઈએ. પરંતુ હાલ જ્યાં ત્યાં અધસત્તાનું, સ્વાર્થનું, પ્રપંચનું અને જડવાદનું પ્રાબલ્ય જામેલું છે; અને તેને તોડવાને, નિર્મૂળ કરવાને, શુદ્ધ પવિત્રભાવથી પ્રેરાયેલું, અહિંસાત્મક અસહકારની લડત જેવું અન્ય કોઈ કિંમતી શસ્ત્ર નથી. નિરાધાર અને અન્યાયથી રોળાતી અને કચડાતી પ્રજાને તો એજ અત્યારે મુક્તિનું પરમ સાધન જણાય છે. પંજાબના અને ખિલાફતના અન્યાયો દૂર કરાવવા માટે આ લડત ઉપાડી લેવામાં આવી છે. સ્વમાન ધરાવતી કોઈ પણ પ્રજા આનાથી ખીળે માર્ગ લઈ શકે નહિ.

મહાત્મા ગાંધીજી ખરેખર એક અવતારી પુરુષ છે અને અમે-રિકન પાદરી રેવ. મિ. હોલ્મસના શબ્દોમાં કહીએ તો તે દુનિયાના વર્તમાન મહાન પુરુષ છે. એમની પ્રસાદી રૂપ આ પત્રો, અમને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, પ્રજાને અત્યારે શ્રેયસ્કર ને પ્રિય થઈ પડશે અને અહિંસા ધર્મના પ્રોત્સાહન સાથે સ્વતંત્ર નવજીવનમાં આગળ ઝુકવાનું બળ આપશે.

“ ખુદ્દા પત્રો ” લખવાની શૈલી ગુજરાતી વર્તમાનપત્રના ઇતિહાસમાં તદ્દન નવીન છે. પરંતુ લોકમત રેળવવા અને જાગૃત કરવા માટે યોગ્યચેતી તે, સચોટ હોય ખરેખર પ્રશંસનીય છે. આશા રાખીયું કે, આપણાં વર્તમાનપત્રોમાં તેને કાયમનું સ્થાન મળશે. પત્રકાર તરીકે મહાત્મા ગાંધીજીની આ સેવા, તેમની ખીજ સેવાઓ સાથે પ્રજાએ વિસરવા જોવી નથી, ઇતિહાસ.

તા. ૨૩ મી ડિસેમ્બર.
૧૯૨૧

૧

સં. ૫૧૬૬.

અનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય.	પાનું.
૧ બહેનો પ્રત્યે.	...	૧
૨ બહેનો પ્રત્યે.-૨	...	૪
૩ કાઠીયાવાડીઓ પ્રત્યે.	...	૬
૪ નામદાર વાઘસરોયને ખુલ્લો પત્ર.	...	૧૩
૫ હિંદુ પ્રત્યે.	...	૧૬
૬ અલીગઢ કૉલેજના ટ્રસ્ટીઓને.	...	૨૪
૭ અંગ્રેજ બંધુને પત્ર.	...	૨૮
૮ અલીગઢ કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓનાં માબાપો પ્રત્યે.	...	૩૫
૯ હિંદુ મુસલમાનોને.	...	૪૦
૧૦ બહેનોને.	...	૪૩
૧૧ વૈષ્ણવો પ્રત્યે.	...	૪૫
૧૨ સાક્ષર નરસિંહરાવ પ્રત્યે.	...	૪૬
૧૩ બંગાળના નવજવાનોને.	...	૫૬
૧૪ ના. ડયુક ઓફ કૉનૉટને ખુલ્લો પત્ર,	...	૬૫
૧૫ શરા શીખોને.	...	૭૨
૧૬ પારસીઓ પ્રત્યે.	...	૮૭

૧૭ ગુજરાતીઓને	...	...	...	૮૨
૧૮ ગુજરાતમાં વસતા ધનિક વર્ગને.	...	...	...	૮૮
૧૯ બહેનો પ્રત્યે.	...	...	...	૯૦
૨૦ કાઠીઆવાડીઓને.-૨	...	...	...	૯૪
૨૧ વૈષ્ણવો પ્રત્યે.	...	...	...	૯૮
૨૨ અંગ્રેજ ભાઈઓને.	...	...	...	૧૦૩
૨૩ કાઠીયાવાડના રાજા મહારાજાઓ પ્રત્યે.	...	...	...	૧૧૦
૨૪ મુસલમાન ભાઈઓને.	...	...	...	૧૧૬
૨૫ બહેનોને.-૩	...	...	...	૧૨૫
૨૬ કામદારોને.	...	...	...	૧૩૧
૨૭ મુબંબતો અપયશ પત્રિકા-૧ લી.	...	...	...	૧૩૪
૨૮ ,, પત્રિકા ૨ જી.	...	...	...	૧૪૨
૨૯ ,, પત્રિકા ૩ જી.	...	...	...	૧૪૬
૩૦ સાર્થકોઓને.	...	...	...	૧૫૦
૩૧ પારડોલી-આણંદને-	...	...	...	૧૫૭
૩૨ મોપસાઓ વિષે.	...	...	...	૧૬૪

મહાત્મા ગાંધીજીના પત્રો.

(નં. ૧.)

બહેનો પ્રત્યે,

જેમાં હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર રહેલો છે અને જેના વિના હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર ન થઈ શકે એવી ભારે છતાં સાદી વાત તમારી સાથે મ્હારે કરવી છે. પુરૂષ પોતાના મૂઢપ-ણથી પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેની ફરજ બૂલી જાય પણ તેથી સ્ત્રી પણ સ્ત્રી પ્રત્યેની ફરજ બૂલે ?

ઠાહોઢથી મને કાગળ મળ્યો છે તેમાં જે ખબર છે તે આપણને બધાને ચરમ ઉપજાવનારી છે. તેમાં ખબર-પત્રી લખે છે કે, ઢેડોની સ્ત્રીઓ જેને ઘરમાં કંઈ કામ નથી મળતું તેઓ બહાર મજૂરી કરવા જાય છે અને ત્યાં તે સ્ત્રીઓની લાજ લૂંટાય છે. આ વાત આ બહેનોના હિત બની ગયેલા પુરૂષ સગા જાણે છે છતાં સાંખી રહ્યા છે.

આ કોમને સાફ મહેં ઢેઠ શખ્દ વાપર્યો છે પણ તેઓ વણ-
કર છે. કેટલાક વણકરો કેમ ઢેઠ કહેવાય છે એ હું જા-
ણતો નથી. પણ આવો સ્વચ્છ ધંધો હોવા છતાંયે એ લોકો
અરુપશ્ય ગણાય છે એ હમેશાં યાદ રાખશું તો કોઈ દહાડો
અરુપશ્યતાના દોષમાંથી આપણામાંના કેટલાક મુક્તિ મેળ-
વશું. જેમ સ્ત્રીઓ બીજા ધંધાને અભાવે મજૂરીએ જાય છે
તેમજ પુરૂષો પણ કરે છે. તેથી જ્યારે તેઓએ જોયું કે
હું તેઓને સૂતર આપવા તૈયાર છું ત્યારે તેઓએ એવી
પ્રતિજ્ઞા લીધી કે જો તેઓને રોજનું મણુ સૂતર નિયમસર
મળી શકે તો તેઓ વણાટ શિવાય બીજો ધંધો નહિજ
કરે. મહારો ખજરપત્રી મહને વધારામાં જણાવે છે કે આ
વણકરોએ ઉપર પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી તેનું સુખ્ય કારણ
મેં ઉપર જણાવી એ અનીતિ વિષેનું તેમનું જ્ઞાન હતું.
ઉપર પ્રમાણેની અનીતિનો દાખલો એકજ નહિ હોય એમ
તો તમે ખચીત માની લેશો. ઉમરેઠમાં હું હતો ત્યારે મને
કહેવામાં આવ્યું હતું કે ત્યાંની ઘણી ખાઈઓ દાળ વીણીને
પોતાની આજીવિકાના સાધનમાં કંઈક ઉમેરો કરે છે. તેઓને
વેપારીઓને ત્યાં દાળ લેવા અને દેવા જવું પડે છે ત્યાં
અનેક પ્રકારની મશ્કરીઓ, અનેક પ્રકારના અપશબ્દો.
તેમને સાંખવા પડે છે. આવું હું આખા હિંદુસ્તાનમાં
ભ્રમતાં ચાર વર્ષ થયાં અનેક જગ્યાએ સાંભળી રહ્યો છું.
મને એમ ભાસે છે કે સો વર્ષ પહેલાં જ્યારે આપણી

માતાઓ કરોકોની સંખ્યામાં સૂતર કાંતતી હતી ત્યારે આવું નહિ થતું હોય. તેથી હું ધનિક અને શિક્ષિત ખેનોને વિનંતિ કરવા ઇચ્છું છું કે જે તમે તમારી ગરીબ ખેનોના શિયળની રક્ષા કરવા ઇચ્છતાં હો તો હાથેથી સૂતર કાંતાવવાની અને હાથેથી કાપડ વણાવવાની પ્રવૃત્તિમાં આગળ પડતો ભાગ લ્યો. આ રથળે ખીજા ધંધાઓને બદલે આ ધંધો પ્રવર્તાવવાનો કેમ આગ્રહ કરું છું તે વિષે ખપી હલીલો દેવા ઇચ્છતો નથી. આટલુંજ કહેવું બસ છે કે કાંતવું એ આપણા પુરાતન ખાનદાની ધંધો ગણાયો છે અને તેમાં રાણીઓ સુદ્ધાં જોડાએલી રહેતી. કાંતવાનું કામ શીખવું એ ઘણું રહેલું છે. કાંતવાનો સંચો હરકોઈ સામાન્ય શક્તિવાળો સુતાર બનાવી શકે છે. અને તે ઉપર કરોડો ખેનો સૂતર કાંતે તોપણ તે હિંદુસ્તાનમાંજ ખપી શકે તેમ છે અને તે લગભગ અનાજના જેવીજ ઉપયોગી વસ્તુ હોઈ ક્ષણિક પ્રવૃત્તિ ન કહેવાય. એમાં બહુ શારીરિક બળની જરૂર નથી; અને તે કાર્ય ગમે ત્યારે પડતું મૂકીને ગમે ત્યારે પાછું ચરૂં કરી શકાય છે તેથી એ પુરસદનો ધંધો પણ કહેવાય છે. જે કેટલીક સમજી ખેનો આ પ્રવૃત્તિ ચલાવે તો મેં ઉપર બતાવ્યા છે તેવા અત્યાચારો થતા અટકે, ઊટલે કે કોઈ ખેનને પોતાને અનુકૂળ ધંધાને અભાવે જેમાં પોતાનું શિયળ જરાયે જોખમમાં આવી પડે એવા કામમાં નજ જવું પડે.

વાંચનાર જુદેન ! તમે ધનાઢયની સ્ત્રી હશે તોપણ તમે તમારી રંક જુદેનોના શિયળની રક્ષા કરવા બંધાએલી છો. મેં તમારી પાસે એક ધોરી રસ્તો મૂક્યો છે. તેનો તમે આ અઠવાડીએ વિચાર કરશો એવી ઉમેદ રાખું છું. દરેક જુદેન કંઈ રીતે મદદ કરી શકે છે એ હું આવતે અઠવાડીએ બતાવવાની ઉમેદ રાખું છું.

નવજીવન. તા. ૧૪-૯-૧૯૧૯

(નં. ૨.)

જુદેનો પ્રત્યે,

જયે અઠવાડીએ મેં કેટલાંક જ્ઞાન્તો આપીને બતાવ્યું કે આપણી ગફલતથી કહો, આજસથી કહો કે બેદરકારીથી કહો, પણ ઘણી ગરીબ જુદેનો સ્વતંત્ર ધંધાને અભાવે અત્યાચારનો ભોગ થઈ પડે છે. અહિંથી હજારો માઇલ દૂર સેંકડો જુદેનો ફિજીમાં અત્યાચારનો ભોગ થઈ પડે છે તેથી આપણને કમકમાટી ઉપજે છે એ વાસ્તવિક છે. તેને સાફ આપણે ફિજીની સરકાર ઉપર આક્ષેપો મૂકીએ છીએ અને હિંદ સરકારને આપણે કહીએ છીએ કે તેમણે ફિજીમાં થતાં અત્યાચાર બંધ કરવાને સાફ ખૂબ પ્રયત્નો કરવા એમણે. આ પણ આપણી ફરજ છે. પણ આપણી નજર આગળ ફિજીના કરતાં ઘણીજ વિશેષ સંખ્યામાં આપણી

જહેનો પીડાય છે તેનું આપણે શું કરીએ છીએ ? તેને સાફ કરાવો કરીને આપણે સરકાર પાસેથી ન્યાય મેળવવાનો નથી. તેને સાફ તો આપણે પોતે યથાશક્તિ કાર્ય કરવાનાં છે. તમારે હરેક જહેને આ અત્યાચાર કેમ મટે તેને સાફ ઉપાયો યોજવાના છે. તમને વિચાર કરવામાં, ઉપાયો સૂઝાડવામાં મદદ કરવી એ આ પત્રનો હેતુ છે.

આપણે ગયે અઠવાડીએ જોયું કે ગરીબ જહેનોનું અને જો મને ખરું પૂછો તો બધી જહેનોનું શિયળ જાળવવાનો સાફ રેંટીઆની વાડ સૌથી સરસમાં સરસ છે. તમે કદાચ કહેશો, ગરીબ જહેનોનું તો જાણ્યું પણ બીજાઓને રેંટીઆની સાથે શો સંબંધ છે ? આપણામાં એક ભારે કહેવત છે, ' નવરો બેઠો નખોદ કહાડે, ' હું જાતિ અનુભવથી કહી શકું છું કે આજસ એટલે નવરા બેસવું એ વિષયોને ધણી સારી પેઠે પોષે છે. પૈસે ટકે સુખી એવી જહેનો પોતાનો વખત વાતોના ગપાટા મારવામાં કે એવી બીજા રીતે નકામો ગાળે તેના કરતાં કંઈક ઉપયોગી ધંધામાં ગાળે તો તેમનું મન, હાથ પગ રૂડી રીતે રોકાય અને રેંટીઓ કાંતવાનો ધંધો કરે તો બેવડો ફાયદો થાય. એક જહેન થોડાજ દિવસ થયાં વિધવા થઈ છે. તેને રેંટીઆની પ્રવૃત્તિની ખબર પડી. સારા ઘરની એ બાઈ એક વર્ષ સુધી તો જહાર ન જ જઈ શકે. તેથી તેણે સૂતર કાંત-

વાનું કાચું હાથ કર્યું છે. છ દહાડામાં લગભગ અઘરે સૂતર ઝીણું કાંતીને મોકલી આપ્યું. તેની પવિત્ર આશા તો એવી છે કે પોતાના કુટુંબમાં કપડાં માટે પૂરું થાય એટલું સુતર ખુલ્લો છોડે તેના પહેલાં સહેજે કાંતી કહાડશે.

પણ હું તો મારા વિષયની બહાર ગયો. ગરીબ ખંડેનો જે પરવશ થઈ પોતાનું શીયળ છોડે છે તેને કેમ મદદ કરાય, એ વિચાર આપણે તો કરવાનો છે. એ તમે તમારો બધો વખત એજ કામમાં ગાળી શકો તો તો તમે ગામડાંઓમાં ભટકો, ત્યાં તમારી ગરીબ ખંડેનો શું કરે છે એ શોધી કહાડો, તેઓને કાંતતાં ન આવડે તો શીખવો, તેઓને ફની પૂણી પૂરી પાડો અને તેઓની પાસેથી સૂતર મેળવી તેની મજૂરી આપો. એ કાર્યને સાફ હવે તો મુંબઈની સ્વદેશી સભાઓએ ઠેકઠેકાણે સગવડ કરવાનું માથે લીધું છે, અને થોડી મુદતમાં ઘણે ઠેકાણે સ્થળો મુકરર થશે. અમદાવાદની સભા તરફથી એવું ખાતું ખોલવામાં આવેલું છે અને ત્યાંથી ફની પૂણી વગેરેની સગવડ થઈ શકે છે.

હું કબૂલ કરું છું કે બધી ખંડેનો પોતાનો બધો વખત નહિ આપી શકે. જેઓ થોડાજ વખત આપી શકે એવી છે, પોતાનું ગામડું કે શહેર ન છોડી શકે એવી સ્થિતિમાં છે, તે ખંડેનો પોતાના લતાનીજ કે પોતાના ગામડાનીજ

સંભાળ રાખી શકે છે ? મુજબ ખહેનો પોતાનું જ સંભાળીને સંતોષ ન માને પણ પોતાનામાં જે સારૂ હોય તે બીજાને વિષે પણ ધ્રુષ્ટ. એટલે તમારી પડોસણની સ્થિતિ તપાસી તેઓના જીવનમાં તમે ભાગ લેવો અને તમારા લતામાં કાંતવાનું મંડળ કે કાંતવાની 'કલ્પ' કહાડો, તમારી ઓછા નસીબવાળી ખહેનને તમે ટેકો ઢાં આગળા વધારો.

તમે એટલું પણ ન કરી શકો, બીજી ખહેનોની ઉપર અસર પાડવાની તમારી શક્તિ તમે ન માનતાં હો અથવા તમને તેટલી ધ્રુષ્ટા ન હોય તો તમે પોતે કાંતવાનું શીખી હમેશાં અમુક મુદત લગી કાંતી, બીજી ખહેનોને દાખલા બેસાડી શકો છો, અને તમે પોતે મફત મુતર કાંતી એટલે દરજ્જે ગરીબ ખહેનોને વધારે દ્રવ્ય મળી શકે એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી શકો છો. આવાં કાચો કેટલીક ખહેનોએ શરૂ કરી લીધાં છે એ તો તમે 'નવજીવન' માં વખતોવખત જોશો. પ્રજાજીવનને પોષનારી, ગરીબોને મદદ કરનારી, હજારો સ્ત્રીઓના શીથળને સાચવનારી, હિંદુસ્તાનને રહે-ભાઈથી આર્થિક સ્વતંત્રતા અપાવનારી આ મહાન પ્રવૃત્તિમાં તમે તમારી શક્તિ પ્રમાણે કંઈક પણ ભાગ લેવો એવી ઉમેદ રાખું છું.

નવજીવન. તા. ૨૧-૬-૧૯૧૯

(નં. ૩.)

કાઠીઆવાડીઓ પ્રત્યે,

એક કાઠીઆવાડના ગૃહસ્થે મને રૂ. ૨૫ હજારની રકમ આપી છે. તેમનો પ્રથમ ઉદ્દેશ તો એ હતો કે તેનો ઉપયોગ હું એકજ ગામમાં સ્વદેશીનો પ્રચાર કરવામાં કરું. આવડી મોટી રકમ તેમાં ન જ ગાળી શકાય એમ મને લાગ્યું, પછી તેમણે તે રજવાડાની રૈયતમાં તેટલા રૂપિયાનો ઉપયોગ કરવાનું સૂચવ્યું. તે અંધનથી પણ હું રૂ. ૨૫૦૦૦ નો સદુપયોગ કરી શકું એમ ન લાગ્યું. તેથી તેમણે આખા કાઠીઆવાડમાં તે રકમ વાપરવાની મને છુટ આપી છે ને મેં તે સ્વીકારી છે.

તો પણ એ ગૃહસ્થની ઉદારતાને શોભા મળે એવો તેમના ધનનો ઉપયોગ કરવામાં હું મુસીબતો જોઈ રહ્યો છું. કાઠીઆવાડની પ્રજા મને પૂરી મદદ ન કરે તો હું એ રકમ સંતોષકારક રીતે ન જ વાપરી શકું.

સ્વદેશીના પ્રચારમાં જ એનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

સ્વદેશીનો જે અર્થ મેં કયો છે એ તેમણે સ્વીકાર્યો છે. એટલે કે મુખ્ય ભાગે હાથથી કંતામણી ને વણાટ કરાવી દેશની કાપડ ઉત્પત્તિમાં વધારો કરવો, ને વાર્ષિક કરોડો રૂપિયાની કાપડ અર્થે થતી નિકાસનો ખચાવ કરવો.

હાથકંતામણુ ને હાથવણાટ વધારવું એ કામદારો હોય તો સહેલામાં સહેલું છે.

રાજ્યોની ફરજ.

દેશી રાજ્યોમાં જો ધારે તો આ કાર્ય સહેલાઈથી થઈ શકે છે. તેમને અને તેમના દિવાનોને મારી આ વિનયપૂર્વક મૂચના છે.

૧. તમારા રાજ્યમાં કાઠીયાવાડમાં હાથથી બનેલ કાપડ ઉપર દાણુ હોય તે કહાડી નાંખો.

૨. બહારથી હાથે કંતાએલું કે દેશી મિલોનું સુતર હોય તેની ઉપર દાણુ ન લો.

૩. ખેડુતોને ૩ વેચી નાખવાનું ઉત્તેજન ન આપો, પણ તેનો સંગ્રહ કરવાનું ઉત્તેજન આપો.

૪. ફનો પાક સુધારો; તે સહેલાઈથી સુધરી શકે તેમ છે.

૫. તમારા જ રાજ્યમાં કંતાએલા સુતરના ત્યાં જ વણા-એલા કપડાને ઉત્તેજન આપો. તમે પણ તે જ વાપરો.

૬. દેશી સાળો ને રેંટીઆ બનાવરાવી તમારી પ્રજાને પડતર દામે આપો.

૭. તમારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં રેંટીઆ ને સાળો દાખલ કરો ને આ હુન્નરનું શિક્ષણ ફરજિયાત છોકરા-છોકરીને આપો.

રાજા મહારાજા અને દિવાનો આ કામ ઉંચકી લે તો મજકુર દાન એમનું એમ રાખી શકાય ને મારે દાન કરનારની પાસેથી તેનો ખીજો ઉપયોગ કરવાની માગણી કરવી પડે.

પણ બધાં રાજ્યો એકઠમ સ્વદેશી ધર્મની મહત્તા સ્વીકારે એવી આશા ન રાખી શકાય.

પુરૂષોની ફરજ.

એટલે પ્રજામાં તેટલા પૈસાનો ઉપયોગ કઠાય થઈ શકે.

પુરૂષો ધારે તો બહુ કરી શકે. હરેક ગામમાં વણકારને શોધી લે ને તેમને ઉત્તેજન આપે.

ખેડુતોને રૂનો સંચય કરવાનું સૂચવે.

પોતાના સગાં વર્ગમાં સ્ત્રીઓને કાંતવાનું સૂચવે.

આ કામ કરવામાં

(૧) રેંટીઆની,

(૨) રૂની પૂણીઓની,

(૩) અને પૂણી આપી સુતર લેવાની ને તેના પૈસા ચુકવવાની વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર છે.

પછી વણાટકામમાં

(૧) સુતર આપવાની

(૨) તે પ્રમાણે વજનનું કાપડ લેવાની અને તેના પૈસા ચુકવવાની વ્યવસ્થાની જરૂર છે.

(૩) છેવટે તે કાપડનો પ્રચાર કરવાની એટલે તે વેચવાની દુકાન રાખવાની જરૂર છે.

આટલાં કામ કરવામાં ઉદ્યોગી ને પ્રમાણિક કામ કરનારાઓની જરૂર છે. વગર પૈસે કોઈ કામ ન કરી શકે એટલે જો પ્રમાણિક માણસો મળી આવે તો તેઓને આજીવિકા પૂરતા પૈસા આપવામાં ઉપરના કાનનો ઉપયોગ થઈ શકે. કાઠીયાવાડનાં સેવક મંડળો આ કાર્યમાં પૂરી સહાય કરી શકે છે. તેને સારૂ એક મોટી કમિટી થોડાં પ્રતિષ્ઠિત પશુ કામ કરનારાં પુરુષશ્રીઓની બને, અને તેને અંગે પેટા કમિટી બને તો કાર્ય તુરત થઈ શકે તેમ છે. જેઓ આ કાર્યમાં પૈસે કે વગર પૈસે ભાગ લેવા ઇચ્છે તેઓ વેળાસર આશ્રમને સીરનામે કાગળ લખશે એવી ઉમેદ છે.

શ્રીઓની ફરજ.

પશુ જ્યાં લગી શ્રીઓ આ કામમાં આગળ પડતો ભાગ નહિ લે ત્યાં સુધી કાર્ય પૂર જોરથી નહિ ચાલી શકે. મુખ્ય ભાગે કાંતનારી તો શ્રીઓજ હોય, તેઓની પાસે પ્રજનો અખૂટ ખજનો છે; કેમ કે તેઓની પાસે ઘણો કાજલ વખત છે. તેનો ઉપયોગ કરી પૈસા પશુ લઈ

તેઓ પ્રજાની સેવા કરશે.

કાઠીયાવાડમાં હું જ્યારે જ્યારે જાઉં છું ત્યારે ત્યારે બહુ પ્રેમ અનુભવું છું. આ પ્રેમની નિશાની હાખલ હું સર્વની, નાના મોટા, સંભવિત સામાન્ય રાજા બધાની પાસેથી સ્વદેશી ધર્મનું સહેજે થઈ શકે એવું પાલન લઉં છું.

એક કરોડની આશા.

એક વર્ષમાં કાઠીયાવાડ પાસેથી હું એક કરોડ રૂપીઆના કાપડની આશા રાખું છું. એટલે કે કાઠીયાવાડની પ્રજામાં એક કરોડ રૂપીઆ હાખલ કરવાનો મારો પ્રયાસ છે. તેમ કરતાં મજકુર રૂ. ૨૫૦૦૦ વાપરવા ઇચ્છું છું. કાઠીયાવાડમાં ચતુર સ્ત્રીઓ ને ચતુર વણકરો છે. પણ તેઓને એકઠા કરનારની, તેઓને કામ કરતા કરવાની જરૂર છે.

કાઠીયાવાડથી સંખ્યાબંધ સ્ત્રીપુરૂષો દરેક મુખ્ય જતી દ્રેનમાં ગાંડાની માફક પુરાઈ જતાં જોઈ છું ત્યારે હું દુઃખી થાઉં છું. તેઓ કાઠીયાવાડમાં નથી કમાઈ શકતાં તેથી દોડાદોડ કરી મુકે છે. એક વર્ષમાં એક કરોડ રૂપીઆની ઉચલપાચલ કરી શકે એટલાં સ્ત્રીપુરૂષે તો આજીવિકા અથે કાઠીયાવાડ છોડવાની જરાયે જરૂર નથી.

હિંદુસ્તાનમાં જોવા થોડા પ્રદેશો છે કે જે આશુવિકાના સાધનને અભાવે માણસોએ છોડવા ભેઈએ. આપણી રેલવેના ઉતાડ્યોની સંખ્યાં દેશની નિશાની નથી એમ હું સારી પેઠે જાણું છું. સ્વદેશીનો ત્યાગ એ આપણી કંગાલ હાલતનું એક સખળ કારણ છે. તેના પુનઃસ્વીકારમાં આપણી આખાદીનાં મૂળ રહેલાં છે.

નવજીવન. તા. ૨૬-૧૦-૧૯૧૬

(નં. ૪.)

નામદાર વાંધસરોયને ખુલ્લો પત્ર,

શ્રીમાન્!

આપના કેટલાક વિશ્વાસને પાત્ર બનેલ વ્યક્તિ તરીકે તેમજ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના એક અનન્ય શુભેચ્છક તરીકે આપની અને આપની મારફત નામદાર શહેનશાહના પ્રધાન મંડળની સમક્ષ ખિલાફતના સવાલની જોડેના મહારો સંબંધ તેમજ તેને વિષે મહારી વર્તણૂંક બાબત ખુલાસો કરવો એ હું મહારો ધર્મ સમજું છું.

લડાઈના છેક આરંભથી જ્યારે લંડનમાં હું ઇન્ડિઅન એમ્બુલન્સ ટુકડી ઉભી કરવામાં ગુંથાયો હતો ત્યારથીજ ખિલાફતના સવાલમાં હું રસ લેતો ગયો હતો. અને જ્યારે

તુકીએ જર્મનીની બાબુ લેવાનું નક્કી કર્યું ત્યારે લંડનમાંની
 ન્હાની સરખી મુસલમાન કોમ કેવી બેચેન થઇ ઉઠી હતી
 તે મેં જોયું હતું. ૧૯૧૫ ના બન્યુઆરીમાં હિંદુસ્થાન
 આવ્યા પછી પણ જે જે મુસલમાનોના પ્રસંગમાં હું આવ્યો
 તેમને એટલી ચિંતા અને આતુરતાથી ઘેરાએલા મહેં જોયા.
 છૂપી સંધીઓની વાત જ્યારે ફૂટી ત્યારે તેમની એ ચિંતા
 ઘણીજ વધી. પ્રિટનના ઇરાદાઓ પ્રત્યે તેમને ગેરવિશ્વાસનો
 પાર રહ્યો નહિં અને તેઓ હતાશ થઇ ગયા. તે વખતે
 પણ મેં મહારા મુસલમાન બાઇબંધોને નિરાશ ન થવાની
 અને તેમની બીક તેમજ તેમની ઉમેદોને વ્યવસ્થિત રૂપમાં
 બહેર કરવાની સલાહ આપી. અને સૌ કોઈ કબૂલ કરશે
 કે છેલ્લાં પાંચ વરસ સૂધી સમસ્ત હિંદી મુસલમાનો વખા-
 ણવા ભેગ સંઘમથી વત્યાં છે અને તેમના આગેવાને કોમ-
 ના તોફાની વર્ગો ઉપર સંપૂર્ણ કાબૂ જાળવી શક્યા છે.

સુલેહના કોલકરારથી અને આપ નામદારે એ કરા-
 રોના કરેલા બચાવથી હિંદી મુસલમાનોના મનને જે ધક્કો
 લાગ્યો છે તેમાંથી ટટાર થવું તેમને કઠણ થઈ પડશે. આ
 કોલકરાર પ્રધાનોનાં વચનોનો ચોખ્ખો ભંગ કરનારા અને
 મુસલમાન લાગણીને સાફ તરછોડનારા છે. મને લાગે છે
 કે મહારા મુસલમાન દેશબંધુઓની જોડે પૂરેપૂરા બાઇચા-
 રાના નાતાથી રહેવા ઇચ્છનાર હિંદુ તરીકે તેમના સંકટને
 લમચે જો હું તેમની પડખે ન ઉભો રહું એ મહેં હિંદ

માતાની કૂખ લજવી ઠહેવાય. મ્હારી નામ સમજણ મુજબ તેમનો પક્ષ સાચો છે. તેઓ કહે છે કે જો તેમની લાગણી ને માન આપેવું હોય તો તુકીને સજા કરવાની વાત જતી કરવી જોઈએ. મુસલમાન સિપાહો કંઈ પોતાના જ ખલીફાને સજા કરાવવા અગર તેનો મુલક છીનવી લેવડાવવાની ખાતર નથી લડયા. મુસલમાનોનું આ ધોરણ છેલ્લાં પાંચે વરસમાં એક શરખું રહ્યું છે.

જે સામ્રાજ્યને વફાદાર રહેવાને હું ાંધાએલો છું તેજ સામ્રાજ્ય પ્રત્યેનો મ્હારો ધર્મ મ્હને અત્યારે મુસલમાન લાગણીને થયેલા નિર્દય આઘાતની સામે થવાની ફરજ પાડે છે. મ્હારા ધારવા પ્રમાણે હિંદુ મુસલમાન બન્નેના અંતરમાંથી ખ્રિષ્ટિય ન્યાય અને ખ્રિષ્ટિય પ્રતિષ્ઠા પ્રત્યેનો વિશ્વાસ ઉઠી ગયો છે. હાંટર કમિટીનો બહુમતિનો રિપોર્ટ, તે ઉપરનો આપ નામદારનો ખરીતો અને મી. મોન્ટેગ્યુએ તેનો આપેલો જવાબ આ બધાએ એ અણુવિશ્વાસમાં વધારો માત્ર કર્યો છે.

આવી સ્થિતિ વચ્ચે મ્હારા જેવાને માટે એકજ રસ્તો ખુદો રહે છે. તે એ કે કાંતો નિરાશ થઈને ખ્રિષ્ટિય રાજ્યની જોડેનો બધો સંબંધ તોડી નાંખવો અને નહિ તો જો હાલનાં બધાં રાજ્યબંધારણોમાં ખ્રિષ્ટિય રાજ્યબંધારણના ચડિઆ-તાપણા વિષે મ્હને હજીએ શ્રદ્ધા હોય તો એવો કોઈ માર્ગ

અહણુ કરવો કે જેથી થએલા અન્યાયનું પરિમાજન થાય અને ઉઠી ગએલો વિશ્વાસ પાછો આવે. બ્રિટિશ રાજ્યબંધારણની ઉત્તમતા વિષેની મ્હારી શ્રદ્ધા હજીએ મ્હેં નથી ગુમાવી. અને જાતે દુઃખ સહન કરવાની પૂરતી શક્તિ પ્રજા બતાવી શકશે તો હજીએ કોઈને કોઈ રીતે પણ ન્યાયનું પદ્ધતું નીચું નમશે એ આશાને હું ત્યાગી શકતો નથી. અલબત્ત, બ્રિટિશ રાજ્ય બંધારણ વિષેની મ્હારી કલ્પનાજ એવી છે કે માથું ઉંચું રાખનારનેજ એ મદદ કરે છે. નબળાનું એ રક્ષણ કરી શકે છે એમ હું નથી માનતો. માત્ર જોરાવરજ એના આશરા હેઠળ પુલેકાલે છે. દૂબળાં રખડી મરે છે.

આમ બ્રિટિશ રાજ્યબંધારણને વિષે મ્હને શ્રદ્ધા છે એજ કારણથી સુલેહના કોલકરારોમાં બ્રિટિશ પ્રધાનોનાં વચનો અને મુસલમાન લાગણી ધ્યાનમાં લેવાઈને ઘટતા ફેરફાર ન થાય તો મ્હારા મુસલમાન લાઈઓને આપની સરકાર જોડેને સહકાર બંધ કરવાની અને હિંદુઓને તેમાં ભાગવાની મેં સલાહ આપી છે.

જે મહા અન્યાય બ્રિટિશ પ્રધાનોને હાથે મુખ્યત્વે કરીને થયો, અગર જે કરવામાં ઓછામાં ઓછું બ્રિટિશ પ્રધાનો ભાગીદાર બન્યા, તેને વિષે પોતાનો જોરભર્યો નિષેધ દર્શાવવાને ત્રણ માર્ગ મુસલમાનો સન્મુખ ખુલા હતા.

(૧) ખૂનામરકી ચલાવવી.

(૨) આખી કામે એકીવારે હિજરત અથવા દેશ-
ત્યાગ કરવો.

(૩) સરકારની જોડેનો સહકાર બંધ કરી અન્યા-
યની ભાગીદારીમાંથી નિકળી જવું.

આપની જાણમાં હશેજ કે એક એવો પણ વખત હતો
કે જ્યારે મુસલમાનોમાંનો સૌથી સાહસિકમાં સાહસિક-
-અવિચારી તો ખરોજ-વર્ગ ખૂનામરકીની તરફેણમાં હતો,
તેમ હિજરતની ખૂમ પણ હજુ પણ હજુ છેક નથી શમી.
હું કહીશ કે અસાધારણ ધીરજ પૂર્વક દલીલો કરી કરીને
આ ખૂનામરકીની હિમાયત કરનારા વર્ગને તેમના વિચા-
રોથી પાછા વાળ્યાનો હું કબૂલ કરું છું કે માત્ર ઉપયો-
ગિતાની દૃષ્ટિએજ હું આમ કરાવી શક્યો છું; નીતિની
દૃષ્ટિએ હું તેમની પાસે ખૂનામરકીને અગ્રાહ્ય નથી મનાવી
શક્યો, -તેમ કરવાનો મહેં પ્રયત્ન પણ નથી કર્યો. પરિણામે
હાલ તુરતને માટે ખૂનામરકીના વિચારો છોડી દેવાય છે.
હિજરતની હિમાયત પણ તદ્દન ન અટકી હોય તોપણ
મોળી તો જરૂર પડી ગઈ છે. હું માનું છું કે જેમાં મહોટા
પ્રમાણમાં આપલોગની જરૂર પડે છે અને પ્રજા મહોટા પ્રમા-
ણમાં અમલમાં મૂકી શકે તો જે વડે કાર્યસિદ્ધિ થવાની
પ્રજાને ખાતરી લાગે એવો કોઈ સ્વાલંબનભર્યો કાર્યક્રમ

પ્રજાની સમક્ષ મૂકવામાં ન આવ્યો હોત તો સરકાર તરફનું ચાહે તેટલું દબાણ કે સખ્તાઈ પણ ખૂનામરઠીને ફાટી નિકળતાં અટકાવી શકત નહિ. અસહકાર એ એકજ આવો ખાનદાનીભર્યો ને કાયદેસર સ્વાલંબનભર્યો કાર્યક્રમ હતો. કારણ જે રાજ્યકર્તા પોતાનો ધર્મ ચૂકી કુરાબ્ય ચલાવે તેને મદદ આપવાની ના પાડવી એ પ્રજાનો સનાતન કાળથી સ્વીકારાએલો હક છે.

આની સાથે સાથે જ હું એ પણ કબૂલ કરી લેવા ઇચ્છું છું કે આજે પ્રજાની મોટી સંખ્યાને હાથે અસહકાર અમલમાં મૂકાય તેમાં ગંભીર જોખમો તો રહેલાં છેજ. પણ આજે આ દેશના મુસલમાનોની સામે જે ગંભીર સવાલ ઉભો થયેલો છે તે બીન જોખમી ઇલાજોથી સુધરી શકે એવી આશા ઓછી છે. આજ થોડું ઘણુંએ જોશમાં ખેડવા તૈયાર ન થવું એ ઘણાંજ મોટાં જોખમ નોતરવા જેવું અથવા કદાચ સુલેહશાંતિનો સંપૂર્ણ નાશ માથે ઓઢી લેવા જેવું છે.

પણ આવા અસહકારમાંથી બચવાનો હજુ પણ રસ્તો છે. મુસલમાન ભાઈઓએ તેમની અરજીમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના મામલામાં આપની પહેલાંના નામાંકિત વાઈસરોયે કર્યું હતું તેમ આપને પણ આ મામલામાં આગેવાની લેવા વિનંતિ કરેલી છે. પણ તેમ કરી શકવાને જો આપ આપની

જાતને અસમર્થ ગણ્યો અને અમારે અસહકાર કરવોજ પડે તો મ્હને આશા છે કે જેમણે મ્હારી સલાહ સ્વીકારી છે તેઓ તેમજ હું આ મામલામાં પોતાની એક માત્ર યોગ્યી ફરજના વિચાર શિવાય બીજા કોઈ પણ જાતના હેતુથી સામેલ થયા નથી એમ માનવાનું શ્રેય આપ અમને આપશે.

નવજીવન. તા. ૨૭-૬-૧૯૨૦

(નં. ૫.)

હિંદુ પ્રત્યે.

ખિલાફતના મામલામાં હિંદુએ સર્વસ્વનો ભોગ આપવો કે નહિ, એ વિષે હજી પણ હિંદુના મનમાં ઢગ-ઢગો રહ્યા કરે છે એમ હું જોઈ છું. મેં તો ઘણાં વર્ષોથી નિશ્ચય કર્યો છે કે હિંદુસ્તાનનું ભલું હિંદુ મુસલમાનની હાર્દિક એકતામાંજ રહેલું છે. તેથીજ સત્યાગ્રહને દહાડે એટલે તા. ૬ ફી એપ્રિલે હિંદુ મુસલમાનની એકતા ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

ઈંગ્લેન્ડ સદ્દેશનતની સાથેના સંબંધ કરતાં હિંદુ મુસલમાનની એકતાને હું ઘણું વધારે મહત્ત્વ આપું છું. સદ્દેશનતનો સંબંધ હિંદુસ્તાનની આબાદીને સાફ અનિવાર્ય

નથી. પણ હિંદુસ્તાનનું શ્રેય હિંદુ મુસલમાનના ઐક્ય વિના અસંભવિત છે. હિંદુસ્તાનના ત્રણ ભાગ ચોથા ભાગની સાથે વેર રાખી કહી સ્વતંત્રતા ન જ લોગવી શકે. સાત કરોડ મુસલમાનોનું નિકંદન પણ તેટલુંજ અસંભવિત છે.

ઘણા હિંદુ માને છે કે ઇંગ્રેજ રાજ્યથી હિંદુધર્મની તો રક્ષા થાય છે. તેથી ઇંગ્રેજ સત્વનતથી ગમે તેટલું ખીજું નુકસાન થાય છતાં હિંદુ ધર્મની રક્ષા થાય છે એટલો ખદલો ખસ છે. આના કરતાં હિંદુને લજ્જાસ્પદ ખીજો વિચાર મને તો લાગતો નથી. જો તેવીસ કરોડ હિંદુ સાત કરોડ મુસલમાનોની સામે પોતાનો ખયાવ કરવા તાકાત ન ધરાવતા હોય તો કાં તો હિંદુ ધર્મજ ખોટો છે અથવા તે ધર્મના માનનારા નામદં અને અધર્મી હોવા જોઈએ.

હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે કૃત્રિમ સુલેહ પોતાની તલવાર વતી ઇંગ્રેજ સરકાર જળવે તેનાં કરતાં હિંદુ મુસલમાન તલવારથી મુકાબલો કરી હિસાબ ચોખ્ખો કરી લે એ હું વધારે પસંદ કરું.

પણ જો આપણે મુસલમાનો સાથે તલવારથી મુકાબલો ન કરવા ઈચ્છતા હોઈએ, જો આપણે તેઓની સાથે સગા ભાઈની માફક રહેવા માગતા હોઈએ, જો આપણે

તેઓનાં દિલ ભારી લઈને મિત્રભાવે ગાયની, આપણું મંદિરોની, અને આપણી સ્ત્રીઓની રક્ષા કરવા ઇચ્છીયે તો આજે પ્રાપ્ત થયેલો સુયોગ આપણે વધાવી લેવો જોઈયે. પાછો તેવો યોગ સો વર્ષ લગી નહિ આવે.

મિયાં અને મહાદેવને કદી ન જ અને એવું માનવું અયોગ્ય છે. મુસલમાનના અન્યાયના દાખલા જરૂર તવારીખમાં મળશે. પણ મુસલમાન ધર્મ ખાનદાન ધર્મ છે. મુસલમાનો ખાનદાન છે. તેમનામાં ખીજાઓ પ્રત્યે માન હયા નથી એવું હું માનતો નથી. તેમની ઉપર થએલા ઉપકારનો બદલો વાળતાં તેઓને આવડે છે. એટલે હું તો હરેક હિંદુને સલાહ આપું છું કે તેણે મુસલમાન ભાઈઓનો પૂરો વિશ્વાસ કરવો. મનુષ્યમાત્ર સ્વભાવે નિર્મળ હોય છે; મુસલમાનનો સ્વભાવ તે કાયદાના અપવાદરૂપે નથી.

આજ લગી આપણે એકતા મેળવવાના ખાનદાન પ્રયત્ન કર્યા નથી. ખાનદાન પ્રયત્નમાં બદલાની આશા ન હોય. ખાનદાની કંઈ વાણીયાનો હિસાબ નથી. મુસલમાનોની સાથે શરતો કરીને તેમને મહદ આપવી એ ન આપવા બરોબર છે. સાત કરોડનું દિલ શરતોથી ન બદલી શકાય. તેમનો વિશ્વાસ, તેમનું માન તો તેમને અણીને સમયે મહદ કરીનેજ મેળવી શકાય. બદલો કેવળ ઈશ્વર પાસેજ માગવો જોઈએ. મારો હિંદુ ધર્મ મને શીખવે છે

કે મારે સાક્ષર કરતાં ફળની આશા ન કરવી, પણ સારાનું પરિણામ સાક્ષર જ હોય એવો વિશ્વાસ રાખવો. એ અનિવાર્ય કાયદો છે એમ સમજી કેઈ દૃષ્ટાંત તેનાથી વિરુદ્ધ આપણને મળી આવે તો આપણી ઓછી સમજને લીધે તેનો આપણે ઉકેલ નથી કરી શકતા, એમ માનવું. તે અપવાદરૂપે છે એમ માનવાનું કશું કારણ નથી. ઇશ્વર હમેશાં માણસની બારે કસોટી કરે છે. જે ખરી જીઠમાં તેને બૂલતો નથી એટલે સત્યનો વિશ્વાસ કરે છે તેને જ ઇશ્વર સહાય કરે. તેથીજ તે નિર્બળનો બેલી મનાયો છે.

પણ માનો કે હિંદુએ પોતાની જ્ઞાનદાની ખતાવી છતાં મુસલમાને દગો દીધો તો શું હિંદુ નામદં રહેવાના ? પોતાના ધર્મનો અચાવ કરવાની તેમની તાકાત નથી ? જે હિંદુ પોતાના ધર્મનો અચાવ કરવાની શક્તિ મેળવવા માગતા હોય તો તે શક્તિ પણ તેઓ મુસલમાનોને સહાય આપતાં મેળવી લેશે કેમકે મુસલમાનોને સહાય આપતાં હિંદુએ દૃઢતા, વીરતા, સત્ય, આત્મભોગ, એકતા, યોજના ઇં મહાગુણોનું સેવન કરવું પડશે.

હિંદુએ પોતાની નબળાઈને લીધે સહાય આપવી એમ માક્ષ કરેલું નથી. પણ મુસલમાનો ન્યાયને રસ્તે છે, તેમણે અત્યારે યોજેલાં સાધનો પણ ન્યાયી છે તેથી તેમને મદદ કરવાની તેમની પડોશી તરીકેની ફરજ ઉત્પન્ન

થઈ છે. તે ફરજ તેઓ અહા નહિ કરે તો પોતાની ગુલા-
મી વધારે સજ્જડ કરશે ને મુસલમાનોની મિત્રતા હમેશાંને
માટે મેળવવાની તક ગુમાવશે. મદદ કરીને ગુલામી
હઠાવશે ને મુસલમાનોને પોતાના કરી લેશે.

આમ વિચારતાં મુસલમાનોને મદદ કરવી એ દરેક
હિંદુનો પરમ ધર્મ છે. કેમકે તેમ કરીને તે હિંદુસ્તાનનો
ને પોતાના ધર્મનો સહેજે બચાવ કરી લેશે. આવી ફરજ
બળવતાં સાટાનો વિચાર કરાય નહિ, અને ઠર પશુ
રખાય નહિ. આવું ગુલ ને મહાન પરિણામ લાવવામાં યજ્ઞ-
મંહાચર—હોવો જોઈએ. એ યજ્ઞમાં આપણા ખિતાબો,
આપણી વફીલાતો, આપણી દુન્યવી કેળવણી વિં નો
હોમ કરવો એ તો અલ્પ બળિદાન સમજી જી. હિંદુ
બળિદાન આપો યા ન આપો, દરેક હિંદુએ આ યુદ્ધનું
રહસ્ય તો સમજી લેવું જોઈએ.

નવજીવન. તા. ૨૯-૮-૧૯૨૦

(નં. ૬.)

અલીગઢ કાલેજના દ્રુટીઓને—

શુદ્ધિ !

હિંદમાંની આખી મુસલમાન દુનિયાને લગતા એક ભારેમાં ભારે કટાકટીના વિષય ઉપર ત્હમારો નિર્ણય આપવાને લેગા થવાની ત્હમે તૈયારીમાં છો. હું સાંભળું છું કે ત્હમારી બેઠક મળે તે વખતને માટે તમે સરકાર અને પોલીસની મદદ માગી રહ્યા છો. આ અફવા જે સાચી હોય તો તેમ કરવામાં ત્હમારે હાથે ભારે ભૂલ થશે એ ખચિત માનજો. ઘર મેળે બેસી પતાવવાની વાતમાં સરકારની ઠબલ અગર પોલીસનું રક્ષણ જોઈએ જ શું કરવા ? અલીભાઈઓ કે હું બેમાંથી કોઈયે પશુબળની લડાઈમાં થોડાજ ઉતર્યા છીએ ? અમે જગાવેલી લડાઈમાં અમારું એક પૂરું હથીયાર પ્રજામત છે અને એ પ્રજાને જે અમે અમારી બાજુએ નહિ રાખી શકીએ તો અમારી હાર ચોખ્ખી છે. આપણી વચ્ચેના કજીઆમાં પણ પ્રજામતની પરીક્ષા ત્હમને બહુમતિ મળ્યાથીજ થશે. એટલા માટે આ બાબતની સંપૂર્ણ ચર્ચા કર્યા પછી જે બહુમતિથી ત્હમે એવા નિર્ણય ઉપર આવો કે કાલેજ અને શાળાના વિદ્યાર્થીઓ, સંસ્થાઓને સરકારથી છૂટી પડાવવા અને સરકારી

ગ્રાંટ છોડી દેવડાવવા વિષયનો ચોતાનો આગ્રહ ન મૂકી દે તો વિદ્યાર્થી તરીકે અગર બોર્ડરો તરીકે પણ કોલેજની સરહદમાં ન રહે તો શાંતિપૂર્વક તેઓ કોલેજ ખાલી કરશે. તેમ થાય તો બનતા લગી અક્ષીગઢમાંજ નહિતો બીજી કોઈ જગાએ તેમને કેળવણી આપવાનું ચાલુ રાખવાનું અમે ધાર્યું છે. એમની દુન્યવી કેળવણી જરૂરવગર એક દિવસ પણ ન અટકે એવી અમારી ઇચ્છા છે, પણ એ કેળવણી ઇસ્લામના કાનૂનને અને હિંદની ઇબ્જતને અનુસરીને આપવાની અમારા હિલની ખવાહિશ છે. નામાં-કિત ઓલોમાઓનો આ બાબતમાં મેં અભિપ્રાય પૂછી જોયો છે અને તેમનો મત એવો છે કે જે સરકારે પવિત્ર ખિલાફતને નાખૂદ કરવા જાતીરત ઉલ-અરબ પરના ઇસ્લામી કબજામાં હસ્તક્ષેપ કરવા સીધી કે આડકતરી રીતે પ્રયત્ન કર્યો છે તે સરકારની મદદ કોઈ પણ ધર્મનિષ્ઠ મુસલમાનથી લઈ શકાય નહિ. હિંદની ઇબ્જતને આ સરકારે કેવી રીતે ઇરાદાપૂર્વક ધૂળમાં રગદોળી છે એથી તો તહમે મહારા જેટલાજ વાકેફ છો. આ કારણોને લઈને લોકોનો જુસ્સો કાબૂમાં રહી શકે એટલી સાવધાનીપૂર્વક પ્રજા સરકાર જોડેનો બધો મરજઆત નાતો તોડી રહી છે. આવા સંજોગો વચ્ચે મને લાગે છે કે સરકારી ગ્રાંટને હવે પછી લેવા ઇન્કાર કરી તહમારી મહાન સંસ્થાને સરકારથી સ્વતંત્ર બનાવવાનું અને મુસ્લીમ યુનિવર્સિટી માટે મળેલું

ચાર્ટર (સનકપત્ર) પાછું આપી દેવું એટલું તો તહમારે ઓછામાં ઓછું કરવું જોઈએ. અલીગઢ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓએ પણ જો તહમે ઇસ્લામ અને હિંદની સામું ન જુઓ તો સરકારનું છત્ર કબૂલ રાખનારી તમારી સંસ્થાનો પડછાયો તજવો જોઈએ. આવી સંસ્થા ઇસ્લામ અને હિંદ તરફથી માન પામવાનો પોતાનો ખર્ચો હક ગુમાવે છે. આ અલીગઢને ઠેકાણે તેમણે વધુ વિશાળ, વધુ ઉદાત્ત અને વધુ નિર્મળ અલીગઢ—તેના મહાન સંસ્થાપક સર આહમદના સચ્ચા જીગરમાંની આકાંક્ષાઓને પૂરી કરનારું અલીગઢ—ઉભું કરવું જોઈએ. મહારી તો કદપનામાં પણ નથી આવી શકતું કે પ્રાતઃસ્મરણુય મર્દૂમ સર સૈયદ આહમદ પોતાની મહાન સંસ્થાને હાલની સરકારની સત્તા અગર અસર હેઠળ એક ક્ષણવાર પણ રહેવા દેવાનો વિચાર સરખો શી રીતે કરી શકે !

અલીગઢ સંસ્થાને સરકારી કાળૂ અને સરકારી ગ્રાંટમાંથી છૂટી પાડવાના ખ્યાલનો હું ઉત્પાદક હોવાથી મહને લાગે છે કે તહમારી ચચાં વેળાએ જો હું તહમારી વચ્ચે હોઉં તો તમને કદાચ મદદરૂપ થઈ પડું. આથી જો મહને તહમારી સલામાં હાજર રહેવા આજ્ઞા કરશે તો હું આનંદથી મહારી સેવા અર્પણ કરવા તૈયાર છું અને ત્યાં તહમારા જવાબતી રાહ જોઈશ.

પણ તહમે મહને સલામાં બોલાવજો અગર ન

બોલાવજો પણ આ ચેખખી ધરમતુ વાતની વચ્ચે કૃપા કરીને સરકારને તો નજ નોતરતા.

અને સરકારને પણ તમારી મારફત મહેને થોડુંક કહી લેવા ઘો. આજકાલ મહારે અને અલીબિરાદરોને વિષેના સરકારના ઇરાદાઓ વિષે અનેક અફવાઓ ઉઠ્યાં કરે છે. હું ઉમેદ રાખું છું કે આ લડતને શાંતિમાં વધવા દેવાની ખાતર સરકાર અમારી સ્વતંત્રતા પર અંકુશ ન મૂકે. અમે સીધામાં સીધી રીતે અમારી લડત હંકારવા મથી રહ્યા છીએ. અમે સરકારને પ્રજાની ઇચ્છા આગળ નમાવવા અને તેમ કરવા તે તૈયાર ન હોય તો પશુખળનો આશ્રય લઈને નહિ પણ શુદ્ધ પ્રજામતના જોરથી તેને ઉથલાવી પાડવા મથી રહ્યા છીએ. અમે માનીએ છીએ કે સરકારની શેતાનીયતને ઉઘાડી પાડી પ્રજાને કેળવવી અને લોકોની બુદ્ધિ તથા લાગણીઓને જગાવીને પોતાની અંદરના શારીરિક પશુ બુદ્ધિસાને કદિ વશ ન થવા અને મહોડાના શખ્દોથી નહિ, પણ પ્રત્યક્ષ અમલ કરીને એટલે કે સરકાર જોડેનો બની શકે તેટલો બધો નાતો તોડી બતાવીને અસહકાર કરવા લોકોને કહેવું એ તદ્દન કાયદેસર, ન્યાયી અને ખાનદાન કામ છે. પણ જો સરકારને ઇરાદો વિચારસ્વાતંત્ર્ય અને શાંતિભયું કાર્ય સુદ્ધાં ઠાળી દેવાનો હોય તો હું ઉમેદ રાખીશ કે તેઓ અમારી સામે નજરકેદના અગર અમુકજ પ્રાંતમાં રહેવું કે અમુક જગાએ

ન જવું એવા કથા હુકમ ન કાઢતાં અમને સીધા ઠેઠજ કરે. કારણ કે અમારે પોતાને હાથે મુઠ્ઠાં આ ઘડીએ સવિનય ભંગ ન થાય એવી અમારી ખરા અંતઃકરણની ઈચ્છા છે અને છતાં જો અમારી ઉપર અમને છૂટા રહેવા દેવા છતાં અમારી હરવા ફરવાની સ્વતંત્રતા ઉપર અંકુશ મૂકનારો કશે! હુકમ બળવવામાં આવશે તો નિરૂપાયે તેનો સવિનય નિરાહર કરવાની અમારા ઉપર ફરજ આવી પડશે. કારણ જ્યાં સૂધી અમારાં શરીરોની પ્રત્યક્ષ અટકાયત ન કરવામાં આવે ત્યાં સૂધી અમારાં કાર્યને માટે જ્યાં જ્યાં જવા આવવાની જરૂર જણાય ત્યાં તે શરીરોનો તેવો ઉપયોગ અમારે કરવોજ રહ્યો.

નવજીવન. તા. ૩૧-૧૦-૧૯૨૦

(નં. ૭.)

અંગ્રેજ બંધુને પત્ર,

પ્રિય મિત્ર !

હું ઈચ્છું છું કે પ્રત્યેક અંગ્રેજ આ પત્રને જુએ અને એની ઉપર વિચાર કરે.

સૌ પહેલાં તો હું તહમને મહારી ઓળખ કરાવી લઉં. મહારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે મહે' બ્રિટિશ સરકાર

ભેડે આજ સૂધીમાં જેટલો સહકાર કર્યો છે તેટલો બીજા કોઈ હિંદીએ નહિ કર્યો હોય. બીજા હરકોઈ માણસને બળવો કે ખંડારવટું કરવાનું મન થઈ જાય એવા કઠણ સંભોગો વચ્ચે રહીને મહેં ૨૬ વરસ સૂધી તહમારા સામ્રાજ્યમાં અખંડ જાહેરસેવા કરી છે; અને એ સેવા તહમારા કાયદાઓએ યોજેલી સજાઓની ખડીકથી અગર બીજા કોઈ પણ સ્વાધી હેતુથી કરી નથી એ ખાત્રીથી માનજો. એ સહકાર સ્વતંત્ર, મરજીઆત અને બ્રિટિશ સરકારની એકંદર પ્રવૃત્તિ અંતે હિંદુસ્તાનના લાભમાં છે એ શ્રદ્ધાથી પ્રેરાઈનેજ કરેલો હતો. એજ શ્રદ્ધાથી સામ્રાજ્યની ખાતર ચાર વેળા મહેં મહારી જાનને જોખમમાં નાંખી: (૧) બોઅર યુદ્ધ વેળાએ; તે વેળા મારા હાથ હેઠળ એક ઍમ્બ્યુલન્સ (જખમી થએલાઓને મદદ પહોંચાડનારી) ટુકડી હતી જેની સેવા વિષે જનરલ બુલરે પોતાના ખરીતાઓમાં ખાસ ઉલ્લેખ કરેલો; (૨) નાતાલમાં ઉઠેલા ઝૂલૂ બળવાની વેળાએ; તે વખતે પણ મહારી પાસે તેવીજ ઍમ્બ્યુલન્સ ટુકડી હતી; (૩) છેલ્લા મહાયુદ્ધની શરૂઆતમાં; તે વખતે પણ મહેં એવીજ ટુકડી ઉભી કરેલી જેની અતિપરિશ્રમભરી તાલીમને પરિણામે મહેંને સખત પુરસીનો રાગ થએલો; અને છેલ્લે (૪) દિલ્લીમાં મળેલી યુદ્ધ પરિષદ વખતે મહેં લૉર્ડ ચેમ્સફર્ડને લશ્કરભારતીમાં મદદ કરવા વિષે આપેલા વચનનો જીવંતોડ અમલ કરીને આ કામને

સાડૂ ખેડા જીલ્લામાં રહીને અને લાંબી મજલો કરીને મહેં એટલી મહેનત ઉઠાવેલી કે એમાંથી મહેને જીવલેણ મરહો લાગૂ પડ્યો અને હું માંઠ માંઠ મરતો બન્યો.

આ બધી સેવાઓ મહેં એવીજ શ્રદ્ધાના બળ ઉપર કરેલી કે મહારાં એ કામોથી સામ્રાજ્યમાં મહારાં દેશને સમાન દરજ્જો મળશે. હજી છેક ગયા ડીસેમ્બર સૂધી સરકાર ઉપર ભડસો રાખી સહકાર કરવા મહેં મહારા દેશ બંધુઓને વીનવ્યા. મહેને ત્યાં સૂધીયે આશા હતી કે મિ. લૉઇડ જ્યૉજ્ પોતે મુસલમાનોને આપેલાં વચનોને પાળશે અને પંજાબના અત્યાચારોની અંતે ખૂબ આવેલી હકીકતો ઉપરથી પંજાબીઓ પર ગુજરેલ સિતમની પૂરી ભરપાઈ કરવામાં આવશે. પણ મી. લૉઇડ જ્યૉજ્ કરેલા વિશ્વાસ-ઘાતથી, ત્હમે તેના વર્તનને જે રીતે વખાણ્યું તે ઉપરથી, અને પંજાબના અપરાધોના ત્હમે કરેલા ઢાંક પિછોડા ઉપરથી સરકારના શુભ હેતુઓ ઉપરનો તેમજ જે પ્રજા એવી સરકારને ટેકો આપી રહી છે એ પ્રજા ઉપરનો મહારો બધો ઇતિબાર ઉઠી ગયો છે.

પણ ત્હમારા શુભ હેતુઓ વિષેનો મહારો વિશ્વાસ ઉઠી ગયો હોય તોપણ ત્હમારી બહાદુરીને હું ઓળખું છું અને હું જાણું છું કે ન્યાય અને ફલીલને વશ થઈ તમે જે આપવા તૈયાર નહિ થાઓ તે શ્રાતનને નમીને

આપવા રાજી થઈને તૈયાર થશો.

સામ્રાજ્યનો અર્થ હિંદને માટે શું છે તે તો જુઓ:-

૧. ગ્રેટ બ્રિટનના લાલની ખાતર હિંદનાં દ્રવ્યોનું શોષણ;
૨. રાજ વધતાં જતાં લશ્કરી ખર્ચ, અને દુનિયાના કોઈપણ દેશના કરતાં વધુ ખર્ચાળ મુઠ્ઠી અમલદારોનું ખાતું,
૩. હિંદની ગરીબાઈનો છાંટાભાર ખ્યાલ ન કરતાં ઉડાઉપણે ચલાવવામાં આવતાં દરેક સરકારી ખાતાં,
૪. અમારી વચ્ચે વસતા તહમારા મૂઠીભર અંગ્રેજોની રખેને જોખમમાં આવે એ જહીકે આખી પ્રજાની પાસેથી છીનવી લેવામાં આવેલાં હથિઆર, અને તેને પરિણામે પ્રજામાં આવી ગયેલું નપુંસકત્વ,
૫. આવી અતિ ખર્ચાળ સરકારને નલાવવા દારૂ, અફીણ અને એવોજ બીજા માદક પદાર્થોનો ચલાવવામાં આવતો વેપાર,
૬. પ્રજાના ઉદ્દેગને જાહેર કરવા દિનપ્રતિદિન વધતી જતી પ્રવૃત્તિને દાબી દેવાની ખાતર નિત્ય નવા ઘડાતા દબાણ અને સશ્ત્રિના કાનૂનો,
૭. તહમારી વસાહતોમાં વસતા હિંદીઓ પ્રત્યે ચલાવવામાં આવતું શરમભયું વર્તન; પંજાબના કારોબારને

આપેલું શાખાશીનું પ્રમાણપત્ર અને મુસલમાન લાગણીને તુચ્છકારી કહાડીને તમે અમારી લાગણીઓની ફરેલી અવગણના—

હું જાણું છું કે જો અમે લડીને ત્હમારા હાથમાંથી અમારું રાજ્ય ખૂંચવી લઇ શકીએ તો તે સામે ત્હમે વાંધો ન ઉઠાવો. તમે જાણો છો કે તેમ કરવાની અમારામાં તાકાત નથી. કારણ કે તમે એવી ખુદ્દી અને ખાનદાની-ભરી લડાઈ કરવા જેવી અમારી સ્થિતિ રેહેવા દીધી નથી. આમ લડાઈના મેદાનમાં અમારું શૂરાતન સિદ્ધ કરવાનાં બારણાં અમારે માટે ખંધ છે. આત્માનું શૂરાતન બતાવવાનો રસ્તો હજી અમારે માટે ખુલ્લો છે. આ શૂરાતનને પણ તમે નમશો એ હું જાણું છું. એ શૂરાતન મ્હારી પ્રજામાં જગાવવાનું કાર્ય હું અત્યારે કરી રહ્યો છું. અસહકાર એટલે આપણોગની તાલીમ. જ્યારે અમે જોઈ શક્યા કે આ દેશના ત્હમારા રાજ્યકારોનાર હેઠળ અમે રાજ વધારેને વધારે ગુલામીમાં ખૂંચતા જઈએ છીએ ત્યારે અમે હવે શા સાડ ત્હમારી જોડે સહકાર કરીએ ?

મ્હારી સલાહને પ્રજા આજ જે આટલી ઝીલી રહી છે તે મ્હારા નામને લીધે નથી. મ્હારા નામને અગર અહીં બિરાદરોના નામને આ બાબતનો વિચાર કરતી વેળાએ ત્હમે બાજુએ મૂકજો. હું પોતે જો આજે પ્રજાને

મુસલમાનોની સામે થવાની સલાહ આપવાની મૂખાઈ કરૂં, અગર અલી બાઈઓ તેવી રીતે મુસલમાનોને હિંદુઓ વિરુદ્ધ ઉશ્કેરવા પોતાનું જાદુઈ બળ વાપરે, તો મને તેમજ તેઓને-અન્નેને-પ્રજા તત્કાળ ફેંકી દે. લોકોનાં ટોળેટોળાં આજે અમારા બોલ સાંભળવા ધસે છે કારણ ત્હમારા જીલમ નીચે કકળતી પ્રજાના અંતરની લાગણીઓ અમે બોલી બતાવીએ છીએ. અલી બિરાદરો પણ કાલ સૂધી ત્હમારા મિત્ર હતા; જેવો હું હતો અને હજી છું. મ્હારો ધર્મ ત્હમારા પ્રત્યે મ્હારા અંતરમાં કોઈપણ પ્રકારની કડવાશ સંધરવાની મ્હને મનાઈ કરે છે. મ્હારા કાંડામાં જોર હોય તોપણ હું મ્હારો હાથ ત્હમારી સામે ન ઉગામું. મ્હારા દુઃખલોગથીજ ત્હમને જીતવાની હું ઉમેદ ધરાવું છું. અલીબાઈઓ તેમનાથી બને તો તેમના દીનની ખાતર અને દેશની ખાતર અવશ્ય તલવાર ખેંચે; પણ પ્રજાની લાગણીઓ જાહેર કરવાના અને તેમના દુઃખનો ઈલાજ શોધવાના કામમાં એમણે અને મહેં પ્રજાની જોડે સહીયાઈ કર્યું છે.

લોકલાગણીના આ ચઢતા ઉભરાને દાખી દેવાના ઉપાયની ત્હમે શોધમાં છો. હું ત્હમને સૂચવીશ કે એનો ઉપાય એકજ છે અને તે એજ કે રોગનાં કારણો જ શોધીને દૂર કરવાં. હજી બાજી ત્હમારા હાથમાં છે. હિંદને

કરેલા ઘોર અન્યાયો માટે તમે પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શકો છો. મિ. લોઇડ જ્યૉર્જ પાસે તમે તેમનું વચન પળાવી શકો છો; હું તમને ખાત્રી આપું છું કે એમણે જે કંઈ છે તેમાંથી છટકવાની કેટલીક ખારીઓ એમણે જાતેજ રાખેલી છે. નાં વાઇસરૉયને પાછા જવાની તમે ફરજ પાડી શકો છો. લાયક માણસને એ જગ્યા આપી શકાય. સર માઈકલ ઓડવાયર તેમજ જનરલ ડાયર વિષેના ત્હમારા વિચારો પણ ત્હમે ફેરવી શકો છો. પ્રજાના જાણીતા, તેમણે ચૂંટી કહાડેલા અને સર્વ મતના આગેવાનોની એક પરિષદ બ્રાહ્મીને હિંદુસ્તાનની પ્રજાની ઈચ્છાઓને અનુસરતું સ્વરાજ્ય બક્ષવાનો રસ્તો કાઢવા ત્હમે સરકારને ફરજ પાડી શકો છો.

પણ પ્રત્યેક હિંદી ખરેખર ત્હમારો ખરોખરીયો અને ત્હમારો ભાઈ છે એ ત્હમે ન જુઓ ત્યાં સુધી ત્હમારાથી આ બનવાનું નથી. હું ત્હમારા આશ્રયનો યાચક નથી; હું તો મિત્ર તરીકે એક કઠણ પ્રશ્નો ખાનદાનીભર્યો ઉકેલ ત્હમને દેખાડી રહ્યો છું એટલુંજ. ખીજો રસ્તો દબાણ અને સખ્તીનો—તો ત્હમારી સામે ખુલ્લો છેજ. હું ત્હમને ચેતવું છું કે એ ઈલાજ નિષ્ફળ જશે. એનો આરંભ તો થઈ ચૂક્યો છે. સરકારે પાણી-પતના બે બહાદુર પુરૂષોને સ્વતાંત્ર અભિપ્રાયો ધરાવવા અને

તે બહાર કરવાને સારૂં કેંદ્ર કર્યા છે. ખીજા પર લાહોરમાં કેસ ચાલી રહ્યો છે. અયોધ્યામાં ખીજે એક કેંદ્ર થયે છે. ત્રીજાનો ચુકાદો હવે થવાનો છે. તહમારી આબુખાબુ શું ચાલી રહ્યું છે તે તહમારે જોવું જોઈએ. અમારી પ્રવૃત્તિ તો હબાબુ અને સપ્તીની આશા રાખીનેજ શરૂ થઈ છે. હું માનપૂર્વક તહમને ખેમાંથી સારો રસ્તો લેવા અને જે હિંદુસ્તાનનું લૂણ તહમે ખાઓ છો તેની પ્રજાનો પક્ષ લેવા વિનંતું છું. એની આકાંક્ષાઓને રોકવા પ્રયત્ન કરવો એ આ દેશની ખેવફાઈ કરવા ખરોખર છે.

નવજીવન. તા. ૩૧-૧૦-૧૯૨૦

(નં. ૮.)

અલીગઢ કૌલેજના વિદ્યાર્થીઓનાં માળાપો પ્રત્યે—

હું અત્યારે જે કરી રહ્યો છું અને તેમાંયે ખાસ કરીને દેશના યુવકવર્ગને જે સલાહ આપી રહ્યો છું તેથી ઘણા ગભરાઈ ગયા છે તે હું બાંધું છું. તેમના ગભરાટની અને નવાઈ નથી લાગતી. જે રાજ્યસત્તા નીચે આપણે કચરાઈ રહ્યા છીએ તેના પ્રત્યે મારું વલણ તદ્દન ખઠલાઈ

ગયું છે. આપણા ધર્મમાં શવણરાત્ર્ય વિષે કહેલું છે તેના જેવુંજ આ રાત્ર્ય શયતાનીયતથી ભરેલું છે. આ રાત્ર્ય-પદ્ધતિમાં છેક નવેસરથી માંડીને ફેરફાર ન થાય અને આપણા રાત્ર્યકર્તાઓએ જે દુષ્કૃત્યો કર્યા છે તેને માટે તેમને ખરી દિલગીરી ન થાય તો આ રાત્ર્યની જડ ઉખડી જવી જોઈએ. તે બાબત મને જેવી ખાતરી થઈ છે તેવી મારા મિત્રોને નથી થઈ લાગતી.

તમારા દીકરાઓ અલીગઢમાં બણે છે તેમના ભવિષ્યની ચિંતા તમને થાય તેવી મને પણ થાય છે. હું તમને ખાતરી આપું છું કે હું તમારી લાગણી દુખાવવા નથી ઈચ્છતો. હું પોતે ચાર દીકરાનો બાપ છું અને મારી બુદ્ધિશક્તિ પ્રમાણે મેં તેમને સારી રીતે કેળવ્યા છે. મારા માતા પિતાનો હું બહુ આજ્ઞાંકિત પુત્ર હતો અને મારા અધ્યાપકોનો આજ્ઞાંકિત શિષ્ય હતો. પિતા પ્રત્યેના ધર્મની કિંમત હું સમજું છું; પરંતુ પ્રભુ પ્રત્યેના ધર્મને હું સર્વ ધર્મ કરતાં શ્રેષ્ઠ ગણું છું. મને લાગે છે કે દેશમાં અત્યારે એવો સમય વર્તી રહ્યો છે કે જે વખતે દરેક યુવાન સ્ત્રી પુરૂષે પ્રભુ પ્રત્યેના ધર્મ અને જીજ્ઞાસા તમામ પ્રત્યેના ધર્મ, એ બે વચ્ચે પસંદગી કરવાની છે. દેશના યુવાનોને ઠીક, સારી રીતે જાળખવાનો હું હાવો કરું છું. હું જાણું છું કે મોટે ભાગે તો આપણા યુવાનોને પોતાના

ઉચ્ચ શિક્ષણની ખાખતમાં પોતેજ નક્કી કરી લેવાનું હોય છે. મેં એવા હાખલા પણ જોયા છે કે માળાપોને એમ લાગે કે છોકરાને ઉચ્ચ શિક્ષણનું ધેલું લાગ્યું છે, છતાં તે લેતાં તેને તેઓ અટકાવી શક્યાં નથી. મારી વાકી ખાતરી છે કે આપણા યુવાનોને માળાપની ઈચ્છા ઉપરાંત શાળા અથવા મહાવિદ્યાલય છોડી દેવાનું સમજાવવામાં માળાપોની લાગણી ઉપર હું જરા પણ બળાત્કાર કરતો નથી. સેંકડો વિદ્યાર્થીઓએ શાળાઓ અને મહાવિદ્યાલયોનો ત્યાગ કર્યો છે, પરંતુ માત્ર એકજ પિતા, જે સરકારી નોકર છે, તેના તરફથી પોતાના છોકરાઓએ મહાવિદ્યાલયનો ત્યાગ કર્યો તે ખાખત વાંધો દર્શાવનારો કાગળ મને મળ્યો છે. વાંધામાં કારણ એ જણાવવામાં આવ્યું છે કે છોકરાઓએ મહાવિદ્યાલયનો ત્યાગ કર્યા પહેલાં તેમને પૂછ્યું પણ નહિ. જો કે મેં તેા વિદ્યાર્થીઓને હમેશાં સલાહ આપી છે કે કોઈ પણ જાતનો નિશ્ચય કર્યા પહેલાં માળાપો સાથે મસલત કરી લેવી જોઈએ.

મેં કુડીબધ જાહેર સભાઓમાં હજારો માળાપોને પણ છોકરાંઓને સરકારી નિશાળોમાંથી ઉઠાડી લેવાનું કહ્યું છે, તેમાંથી લાગ્યેજ કોઈ માળાપે વાંધો ઉઠાવ્યો છે. આપણને આશ્ચર્ય લાગે તેવી રીતે સર્વાનુમતે નિશાળોનો ત્યાગ સાથેનો અસહકારનો ઠશવ તેમણે પસાર કર્યો છે. તેથી

હું માની લઉં છું કે જે સરકારે હિંદુસ્તાનના મુસલમાનોને દગો દેવામાં લાગ લીધે છે અને જે સરકારે પંજાબ ઉપર જંગલી અત્યાચારો કરી પોતાની ઉદ્ધતાઈથી પ્રભને કલંક લગાડ્યું છે તે સરકારની મદદથી નક્કી અથવા તે સરકારના અંકુશ નીચે ચાલતી શાળાઓ અથવા મહાવિદ્યાલયોમાંથી પોતાના છોકરાને ઉઠાડી લેવા જોઈએ એવી પ્રતીતિ અલીગઢ કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓના માથાપોને પણ થઈ હોવી જોઈએ.

એટલું તો તમે માનશો કે આપણાં છોકરાંઓની કેળવણીમાં જરા પણ અટકાયત ન થાય તે માટે હું બીજા કોઈ કરતાં ઓછા આતુર નથી પરંતુ તેના કરતાંયે મને વિશેષ ચિંતા તો એ છે કે તેમને પાક હાથે કેળવણી મળે. આપણે જે સરકારને જીગરથી નાપસંદ કરીએ તે સરકાર પાસેથી આપણી કેળવણી માટે મદદ લેવી એને હું કાયરતા ગણું છું. મારો નમ્ર મત તો એવો છે કે એમ કરવામાં બેઆખર અને બેવકાઈ રહેલાં છે.

આપણાં જાળકો સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં કેળવાસ એ શું વધારે સારું નથી? લલેને તેમને ન્હાની ઝૂંપડીમાં બેસવાનું હોય કે ઝાઠ નીચે બેસવાનું હોય; પણ ત્યાં અધ્યાપકો એવા હશે કે જે પોતે સ્વતંત્ર હોઈ, વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વાતંત્ર્યનો પ્રાણ પૂરશે. આપણા વહાલા દેશનું

ભવિષ્ય માળાપોના હાથમાં નથી પણ આપણાં સંતાનોના હાથમાં છે એ તમે સમજી જાઓ એમ હું ઇચ્છું છું. જે ગુલામીવૃત્તિએ આપણને પેટે ચલાવ્યા તે ગુલામીવૃત્તિના સંકટમાંથી આપણે તેમને છોડાવીશું નહિ ? આપણે પોતે નિર્બળ હોઈ આપણામાં એ ધુંસરી ફેંકી દેવાનું બળ ન હોય પરંતુ આપણામાં એટલું ઠહાપણુ પણ નહિ હોય કે આપણાં સંતાનોને આપણાં આ કલંકના વારસ ન બનાવીએ ?

આપણા વિદ્યાર્થીઓ સ્વતંત્ર બનીને બહુશે તેમાં કશું ગુમાવવાના નથી. તેમને સરકારી વિદ્યાપીઠોની પદ્ધતિઓની કાંઈ જરૂર નથી. અને સરકારી પદ્ધતિ (ડીગ્રી) ઓના મોહ છોડી દઈએ તો આપણાં બાળકોની કેળવણી માટે પૈસા મેળવવાનું તો સાવ સહેલું છે. એક સપ્તાહ આપણી પ્રજા આત્મસંયમ પાળશે તો તેમાંથી આપણાં બાળકોની એક વર્ષની કેળવણીના પૈસા આપણને મળી રહેશે. અત્યારે ચાલતી હિંદુ અને મુસ્લીમ ધાર્મિક સંસ્થાઓના નાણામાંથી એક સપ્તાહના આત્મસંયમ વિના પણ કેળવણી માટે નાણાં તો મળી શકે. આપણું રાજ્ય ચલાવવાની તથા આપણો ધર્મ અને આપણી આબરૂ સાચવવાની આપણમાં કેટલી શક્તિ છે તેનું માપ કહાડવાને આ પ્રસંગ છે.

નવજીવન. તા. ૨૧-૧૧-૧૯૨૦

(નં. ૯.)

હિંદુ મુસલમાનોને,

મારા મહેમદાવાદના બાષણથી કંઈ ચર્ચા ઉત્પન્ન થએલી મેં સાંભળી છે. તે બાષણને જોઈતો ભાગ મેં તો આ લખતી વેળાજ વાંચ્યો, તેમાં એકજ અગત્યની ભૂલ જોઈ છું. 'સાધુ મને મળ્યા' એમ મારા બાષણના રિપોર્ટમાં જણાવ્યું છે. એ પ્રમાણે બોલ્યાની મને કામ નથી. પણ બોલવામાં જીભની ભૂલ થઈ ગઈ હોય. મને સાધુ મળ્યા જ નથી. એટલા દોષને સારૂ હું ક્ષમા માગું છું. હકીકત આ છે; મારી પાસે તેમના બે માણસો આવ્યા ને તેમણે મને સાધુનો સંદેશો આપ્યો કે મને તેઓ બોલાવે છે. મેં આ વેળા અનેલી હકીકત સાંભળી લીધી હતી. મેં કહ્યું કે મને તો જવાનો વખતજ નથી, પણ જો સાધુ પધારશે તો મળીશ. મેં તેમને વધારામાં એમ કહેવડાવ્યું કે 'તમે સાધુવેશમાં સાધુને ન શોભે એવું કાર્ય કર્યું છે એવો મને ભય છે. સાધુવેશ છોડીને જ આવશો તો સારૂં છે. સાધુઓની પાસે હું નિર્ભયતા અને દયાના પાલનની આશા રાખું છું. સાધુઓની પાસેથી હું એવી આશા નથી રાખતો કે તેઓ હિંદુધર્મના પોતપોતા-માંડેના ઝઘડામાં મુસલમાનોને વચમાં નાંખે, કે જેમ સા-

ધુએ આ મોલવીને નાંખ્યા જણાય છે.' આ સંદેશાથી પણ ખળભળાટ થએલો જોઈ છું. છતાં આ સંદેશાને અને મારા ભાષણને હું વળગી રહું છું. બકરાને વિષે અનેલો બનાવ હું ગંભીર માનું છું. તેનું પરિણામ ગંભીર નથી આંચું એ આપણું સફલાચ્ય સૂચવે છે. અનેક નિર્દોષ જીવોને બચાવવાની સાધુની જરૂર ફરજ છે. પણ સાધુઓથી પોતાની સાધુતાથી-તપશ્ચર્યાથી-જ તેમ થઈ શકે. સાધુ શરીરબંધથી કે તેવા બળના દેખાવથી જીવોને ન બચાવી શકે. વળી તેઓ ધાર્મિક ઝઘડામાં મુસલમાનોના બળનો ઉપયોગ ન કરી શકે. મુસલમાનો એક બીજાની સાથે લડતા હોય તેમાં હિંદુ કેઈનો પક્ષ લઈને બીજાને કેમ દબાવે? જો દબાવે તો હિંદુને નામોશી છે, ને મુસલમાનોને તો મરવા જેવું થાય. જેમ આપણે આપણી વચ્ચેના દુનિયાદારી ઝઘડાઓમાં ઈશ્રેજીને વચ્ચે નાંખીને રાજ્ય ગુમાવ્યું તેમ આપણે જો ધર્મના અંદરઅંદરના ઝગડામાં મુસલમાનને નાંખીએ કે મુસલમાન હિંદુને નાંખે તો બન્ને પોતાનો ધર્મ ગુમાવે. બકરાનો હોમ કરનાર હિંદુ, મુસલમાનની મદદ માગી પોતે બીજા હિંદુઓની સામે થઈને બકરો મારે તો બીજા હિંદુની શી વલે થાય?

આપણે હિંદુમુસલમાન વચ્ચે ખરા દિલનો ભાઈ-ચારો દાખલ કરવા માગીએ છીએ; તેમાં અમુલવાદના

બનાવથી વિદ્ય આપ્યું છે એમ મારી માન્યતા છે. એ વિદ્યની અસર આજે ભલે ન જણાય. પણ તેવા વિદ્યની અસર આગળ ઉપર વધે નહિ તેથી મેં હિંદુમુસલમાન બંનેને ચેતવ્યા છે.

હવે મોલવી વિષે. તેમને તો મેં પાખંડી જ માન્યા છે. મારી પાસે તેમણે કહ્યું તે એક હતું; જે પત્રિકા કેટલાક મુસલમાન લાઈઓના નામે બહાર પડી છે તે વળી જુદું જ સૂચવે છે. તેમાં જે વાતો મોલવીની સાથે થયાનું લખ્યું છે તે તો તદ્દન બનાવટી છે. તે મોલવીએ મારા નામનો દરૂપયોગ કર્યો એટલું જ કહેવાની મારી મતલબ હતી. તેમને કે કોઈને અમદાવાદમાંથી કહાડી મૂકવાના મને શો અધિકાર ? પણ તે મોલવીએ મને તો પોતાનો મુરખી હોવાનું કહ્યું. તેથી મેં તેમને સલાહ આપી કે તમે મારી સલાહ માનો તો અમદાવાદ છોડી જાઓ. તેને કે કોઈ મુસલમાનને ખિલાફત કમિટીને નામે કે મારે નામે અમારી પરવાનગી લેના કામ કરવાના હક હોયજ નહિ. એ મોલવીની ઉપર મારો વિશ્વાસ તો જરાએ નથી. તેમની પાસે ખિલાફત કમિટીએ આપેલું કશું અખત્યાર પણ નથી એટલે મારી દરેક મુસલમાનને સલાહ છે કે તેમણે તે મોલવીનું કે બીજા કોઈનું જેને ખિલાફત કમિટી તરફથી અધિકાર ન હોય તેનું સાંભળવું જ ન જોઈએ.

જ્યારે હિંદુસ્તાનની બહેનો જાગૃત થાય ત્યારે સ્વરાજ્યને કોણ રોકી શકનાર છે ? સ્ત્રીઓ ધર્મની રક્ષા કરતી આવી છે. સ્ત્રીઓએ વીર પુરૂષોને પેદા કર્યા ત્યારે દેશો સ્વતંત્ર બન્યા છે. સ્ત્રીઓએ પાવત્રતા જાળવી ધર્મને અખંડિત રાખ્યો છે. સ્ત્રીઓએ પોતાના સર્વસ્વનું બળિદાન કરી પ્રજાનું રક્ષણ કર્યું છે. એ સ્ત્રીઓ જ્યારે હિંદુસ્તાનનું દુઃખ સમજે ત્યારે તે દુઃખ કેટલા દહાડા નહીં શકે ?

જે સ્ત્રીઓમાં હું જાગૃતિ જોઈ રહ્યો છું એ કંઈ લણ્ણેલી ન ગણાય છતાં તે જ્ઞાની છે. તે ધર્મકર્મ પૂરેપૂરી રીતે સમજે છે. શિક્ષિતવર્ગને જે ગીજ સમજતાં ઘણો વખત લાગે છે, તે ચીજ સ્ત્રીઓ પોતાની પ્રેરણા-શક્તિથી સાનમાં સમજી ગઈ છે સ્વરાજ એટલે રામરાજ્ય એ વાત તેઓને સમજતાં વાર નથી લાગી.

બહેનોની પાસે બધી બાબતો સ્પષ્ટ રીતે મૂકવામાં આવી છે. દુઃખ શું છે તે સમજવાયું છે. દુઃખનો ઉપાય અસહકાર છે તે પણ કહેવાયું છે. અસહકાર એટલે શું તે પણ તેઓએ જાણ્યું છે. પોતપોતાનો ધર્મ જાણી તેમાં મક્કમ રહી સ્ત્રીઓએ હિંદુ મુસલમાનની એકતા જાળવવામાં મદદ કરવાની ફરજ જાણી છે.

જે સ્ત્રીઓ સમજપૂર્વક શરૂ કર્યું છે તે પ્રમાણે જારી

રાખે તો મારી ખાત્રી છે કે માત્ર સ્ત્રીઓને જરૂરના ન હોય તેવા દાગીનામાંથીજ આખા હિંદુસ્તાનના શિક્ષણની વ્યવસ્થા થઈ શકે. જે બહેનોએ દાગીના આપ્યા છે તે એવી શરતે કે તેમણે સ્વરાજ મળતાં લગી તેવા દાગીનાની ફરી માગણી ન કરવી, પણ તે વિના જ ચલાવવું. એટલે સ્ત્રીઓના શણગારના થોડા ત્યાગમાંથી હિંદુસ્તાનના શિક્ષણનો ને સ્વદેશી પ્રચારનો ખંદોખસ્ત થઈ શકે તેમ છે. તેથી મારી ઉમેદ છે કે જે મહાયજ્ઞ ડાકેરજીથી આરંભાયે છે તે બહેનો કાયમ રાખશે ને તેમનો પતિ કે બીજાં સગાં તેમને આ પવિત્ર કાર્યમાં જરાયે રોકશે નહિ.

નવજીવન. તા. ૫-૧૨-૧૯૨૦

(नं. ११.)

वैष्णवो प्रत्ये—

વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ, જે પીડ પરાઈ જાણે રે
પરદુઃખે ઉપકાર કરે તોયે, ઉર અભિમાન ન આણે રે. ટેક.
સકલ લોકમાં સૌને વંદે, નિંદા ન કરે કેની રે
વાચ કાંઈ મન નિશ્ચળ રાખે, ધનધન જનની તેની રે. વૈં
સમઠ્ઠિ ને તૃષ્ણાત્યાગી, પરસ્ત્રી જેને માત રે
છંદા થકી અસત્ય ન બોલે, પરધન નવ આલે હાથ રે. વૈં

મોહમાયા વ્યાપે નહીં જેને, દૃઢ વૈરાગ્ય જેના મનમાં રે
રામનામશું તાળી લાગી, સકળ તીરથ તેના તનમાં રે. વૈ
વણુલોભી ને કપટરહિત છે, કામક્રોધ નિવાર્યા રે
ઠહે નરસૈયો તેનું દર્શન કરતાં, કુળ એકોતેર તાર્યા રે. વૈ

—નરસિંહ મહેતા.

વૈષ્ણવનાં લક્ષણ નરસિંહ મહેતાયે જણાવ્યાં છે તે
પરથી આપણે જોઈએ છીએ કે તે,

૧ પરદુઃખભંજન હોય,	૧૧ સત્યવ્રત પાળે,
૨ તેમ કરતાં નિરાભિમાની હોય,	૧૨ અક્રતેય પાળે,
૩ સહુની વંદના કરે,	૧૩ માયાતીત હોય,
૪ કોઈની નિંદા ન કરે,	૧૪ તેથી વીતરાગી હોય,
૫ વાચ્ય દૃઢ રાખે,	૧૫ રામનામમાં તટ્થીન હોય,
૬ કાછ દૃઢ રાખે,	૧૬ તેથી તે પવિત્ર હોય,
૭ મન દૃઢ રાખે,	૧૭ લોભરહિત હોય,
૮ સમદૃષ્ટિ હોય.	૧૮ કપટરહિત હોય,
૯ તેથી તૃણારહિત હોય,	૧૯ કામરહિત હોય,
૧૦ એકપત્નિવ્રત પાળે,	૨૦ ક્રોધરહિત હોય.

આમાં વૈષ્ણવશિરોમણી નરસિંહે અહિંસાને પ્રથમ
સ્થાન આપ્યું છે. એટલે જેનામાં પ્રેમ નથી તે વૈષ્ણવ નથી.
જે સત્યનું પાલન નથી કરતો, જેણે સર્વ ઇદ્રિઓ ઉપર

જય નથી મેળવ્યો, એ વૈષ્ણવ નથી. તેના પ્રભાતિયામાં તેણે શીખવ્યું છે કે વેદ ભણ્યાથી, વર્ણાશ્રમ પાળવાથી, કંઠી ખાંધવાથી કે તિલક કરવાથી વૈષ્ણવ થવાતું નથી. જ્યાં પાપનાં મૂળ હોઈ શકે. પાખંડી પણ માળા પહેરી શકે, તિલક કરી શકે, વેદ બાણી શકે, રામનો જપ મુખે જપી શકે. પણ પાખંડી રહીને સત્યાચરણી ન થવાય; પાખંડી છતાં પરપીડાનું નિવારણ ન કરી શકાય; પાખંડી છતાં વાચકાઈ-મનને નિશ્ચિત ન રાખી શકાય.

આ સિદ્ધાંતો તરફ હું ધ્યાન ખેંચી બાંધે છું કેમકે મારી ઉપર અત્યંત બાબત કાગળો આવ્યાંજ કરે છે. સહુ સલાહ આપી રહ્યા છે કે જો હું અત્યંતજનો રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાંથી બહિષ્કાર નહિ કરું તો સ્વરાજની ચળવળ ઉઠી વળી જશે. મારામાં જરાએ વૈષ્ણવપણું હશે તો અત્યંતજનો ત્યાગ કરીને મળનારા સ્વરાજનો ત્યાગ કરવાનું બળ પણ મને ઇશ્વર આપશે.

જેમાં બીજા વર્ગોને વર્ણો આવે તેમાંથી અત્યંતજનો બહિષ્કાર ન થાય એ ઠરાવ મારો નથી પણ સમસ્ત નિયામકસભાનો છે. મને તે ઠરાવ પ્રિય છે. એવો ઠરાવ ન કરત તો સભા અધર્મ કરત.

આવો ઠરાવ નવી વાત નથી. આહુ શાળાઓમાં તે

ઠરાવ છે જ. જે કેંગ્રેસને વૈષ્ણવો માન આપે છે તેણે પણ તે ઠરાવ કરી નાંખ્યો છે. તેની સામે વૈષ્ણવો નથી થયા. છતાં મારો એવા ઠરાવમાં હાથ છે તેથી મારા તરફ કટાક્ષ કરી તેઓ મને માન આપે છે એ હું સમજું છું. ૬૦ બધા અધર્મ કરે પણ મારે હાથે તો અધર્મ નજ થ જોઈયે એવો તેઓની દલીલનો ભાવ છે. એ મને હર્ષ-હાયક છે.

અત્યંતને અસ્પૃશ્ય ન ગણવા એ ધર્મ છે એમ ખતાવવા હું પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું. લાંબા કાળનાં આવરણોથી આપણે અત્યંતને અસ્પૃશ્ય ગણવામાં અધર્મ કરીએ છીએ એ નથી સમજી શકતા. જેમ લાંબા કાળના આવરણથી ઈંગ્રેજ રાજ્ય પોતાનું રાક્ષસપણું નથી જોઈ શકાતું તેમ તેવાંજ કારણોથી આપણામાંના કેટલાક પોતાની ગુલામીની સાંકળ નથી જોઈ શકતા. એવાને ધીરજથી સમજાવવા એ મારો ધર્મ સમજું છું.

પણ હંભ અને મિથ્યાવાદ મારાથી સહી શકાતો નથી. મહારાજશ્રીની સાથે મારો સંવાદ થયો એનું વર્ણન મેં 'ગુજરાતી'માં જોયું; તેની ટીકા પણ જોઈ. તે ખન્નેથી હું દુઃખી થયો છું. વર્તમાનપત્રોમાં આવતા વિચારો ઉપર હું ભાગ્યેજ ટીકા કરું છું. ભાગ્યેજ વર્તમાનપત્રો હું વાંચું છું. પણ 'ગુજરાતી' પત્ર ઘણા વાંચે છે, તેમાં સનાતન-

ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવવાનો હાવો કરવામાં આવે છે. તેથી તેમાં જ્યારે કંઈ પણ અસરણતા જોઈ છું ત્યારે મને દુઃખ થાય છે. મને એક મિત્રે મહારાજશ્રીની સાથે થએલો સંવાદ અને તેની ઉપર થએલી ટીકાની કાપલી મોકલી છે. એ બન્નેમાં જાણ્યેઅજાણ્યે અધર્મને ધર્મ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન જોઈ છું. એ કેમ થયો છે એ બતાવના હવે પછી પ્રયત્ન કરીશ.

નવજીવન. તા. ૫-૧૨-૧૯૨૦

(નં. ૧૨.)

સાક્ષર નરસિંહરાવ પ્રત્યે—

ગુજરાતના સાક્ષરરત્ન નરસિંહરાવે પ્રગટ પત્ર લખ્યો છે તે મેં અનાયાસે વાંચ્યો. હું છાપાંઓ વાંચવાનો વખત લાગ્યેજ મેળવી શકું છું. પ્રવાસમાં છાપાં જવદલેજ મળી શકે છે તેથી આવાં લખાણો વાંચ્યા વિના પણ હું રહી જતો હોઈશ.

ઉપરનો કાગળ જો હું ન વાંચત તો મને દુઃખ થાત. રા. નરસિંહરાવે અતિ પ્રેમ ભાવે ને નિર્મળ હૃદયે તે પત્ર લખ્યો છે. મારી આજની પ્રવૃત્તિથી તેમને દુઃખ થયું છે એ હું જોઈ શકું છું. તેમનો પત્ર વાંચી બીજને

પણ દુઃખ થયું હોવું જોઈયે. કંઈ ખુલાસાથી એ દુઃખનું હું નિવારણ કરી શકું તો મને કૃતાર્થ થયો સમજું. તેથી હું તે પત્રનો જવાબ દેવા પ્રયત્ન કરું છું.

નરસિંહરાવજીનો લેખ કેવળ એક મોન્યતા ઉપર રચાયેલો જોઈ છું. જે સાત્ત્વિક અને ધાર્મિક ભાવના તેમણે મારામાં સને ૧૯૧૫ માં ને ત્યાર બાદ જોએલી એ તેઓ આજે નથી જોતા. તેઓ એમ માને છે કે આજે હું રાજકીય સમુદ્રમાં પડી ગોથાં ખાઉં છું; મને મોહ ઉપજ્યો છે.

મારો આત્મા સાક્ષી પૂરે છે કે હું જે ૧૯૧૫ માં હતો તે જ છું. મારી ધર્મવૃત્તિ અને ન્યાયવૃત્તિ આજે વધારે જાગૃત છે.

મને ધાસ્તી છે કે મારા આગલા જીવનથી નરસિંહરાવજી અપરિચિત છે. મેં મારું બધું જીવન રાજકીય પ્રવૃત્તિમાંજ વ્યતીત કર્યું છે. મેં ધાર્મિક પ્રવૃત્તિને રાજકીયથી ભિન્ન નથી ગણી. રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ધર્મવૃત્તિ દાખલ કરવાનો ગોખલેનો મંત્ર મેં હમેશાં માન્યો છે ને તેનો યથાશક્તિ અમલ કર્યો છે.

સરકારને વિષે જે વિશેષણોનો હું પ્રયોગ કરું છું તેવાં વિશેષણોનો પ્રયોગ મેં દક્ષિણ આફ્રિકામાંના સત્યાગ્રહના યુદ્ધને સમયે કર્યો હતો. પણ મારી મતિ તે વખતે

મલીન થએલી એમ મેં માન્યું નથી; કેટલાક ઇંગ્રેજ મિત્રો માનતા ખરા. તેમણે તેવી માન્યતાને સાફ અંતે પશ્ચાત્તાપ કરેલો. તેમાંના એક નાતાલના મહુમ પ્રધાન એસ્કમ્બ હતા ને બીજા દક્ષિણ આફ્રિકાના આજના પ્રધાન જનરલ સ્મટસ છે.

‘પ્રેમલ જ્યોતિ’ના લજનનો લણકાર મારા કાનમાં આજે પણ ગુંજે છે; આજે પણ તેનો આદેશ મારું નિશાન છે. આજે પણ હું ઇશ્વરની પ્રેરણા પ્રતિ ક્ષણ યાચી રહ્યો છું.

છતાં ‘પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ બૂલી જાયો’ એવી સલાહ મેં તે વેળા પણ આપેલી. એ સંસ્કૃતિના અનુકરણમાં હિંદુસ્તાનનો નાશ મેં ચોખ્ખી રીતે સને ૧૯૦૮ માં જોયો. મારી માન્યતા મેં પ્રથમ એક ઇંગ્રેજ ઉમંગવને જાહેર કરી ને વિલાયતથી દ. આફ્રિકા પાછો ફર્યો ત્યારે તેજ સાલમાં (૧૯૦૮ માં) ઇંગ્લીયન ઓપીનિયનમાં પણ પ્રસિદ્ધ કરીને છેવટે તે લેખોને ‘હિંદ સ્વરાજ’ રૂપે પ્રગટ કર્યા. તે અથવા તેનો તરબુતો વાંચી જવા રા. નરસિંહરાવને હું વીનવું? તેમાંથી તેમને મારી આધુનિક પ્રવૃત્તિ વિષે વધારે માહેતી મળશે.

પણ પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનો ત્યાગ એટલે ઇંગ્રેજ એટલા

બધાનો ત્યાગ અથવા તો ઇંગ્રેજ પ્રજાનો દ્વેષ એવું તો મેં કોઈકાળે માન્યું નથી, આજે પણ માનતો નથી. હું બાઈબલનો પૂજારી છું. જીસસનો પર્વત ઉપરનો ઉપદેશ મને આજે પણ મંગળમય છે. તેમાંનાં મધુર વાક્યો આજે પણ મારા અગ્નિને શમાવી શકે છે. રસ્કિન કાર્લાઈલનાં કેટલાંક લખાણો આજે પણ હું પ્રેમપૂર્વક વાંચું છું. ઘણાં ઇંગ્રેજ લોકોનો સૂર ને તેની કડીઓ આજે પણ મને અમૃત સમાન લાગે છે. એમ છતાં પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિનો ત્યાગ હું ઈષ્ટ સમજું છું, ધર્મ્ય સમજું છું.

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ એટલે પશ્ચિમમાં મનાએલા આજના આદર્શો અને તે ઉપર રચાયેલી પાશ્ચાત્ય પ્રવૃત્તિઓ. પશુબળને પ્રધાનપદ, પૈસાને પરમેશ્વરનું પદ, ઐહિક સુખ મેળવવામાં કાળનો મુખ્યલાગે હોય, અનેક પ્રકારના દુન્યવી ભોગો મેળવવા કાળજતૂટ સાહસો, યાંત્રિક શક્તિના વધારા પાછળ માનસિક શક્તિનો પારાવાર વ્યય, નાશ કરવાની યુક્તિઓ શોધવામાં કરોડો રૂપૈયાનો ખર્ચ, યુરોપ બહારની પ્રજાને હલકી ગણવાનો ધર્મ—આ સંસ્કૃતિને હું સર્વથા ત્યાજ્ય સમજું છું.

આમ છતાં હું ઇંગ્રેજ રાજ્યને વળગી રહ્યો હતો, કેમકે તેમાં મેં ભૂલથી ઉપરની સંસ્કૃતિને તોડવાના સાહસની શક્તિનું આરોપણ કર્યું હતું. હવે હું માનું છું કે ઇંગ્રેજ

રાજ્યતાંત્રમાં જેટલી શેતાનીયત છે તેટલી જરમનમાં કદાચ નહિ હોય. પણ તે ગણતરીમાં ભૂલ હોય તો જન્ને સરખાં તો છેજ.

જે જે ચિહ્નો તુલસીદાસે રાવણરાજ્યનાં વર્ણવ્યાં છે તે તે ઇંગ્રેજ રાજ્યમાં ખરાં પડે છે, તેથી હું તેને રાવણરાજ્ય કહું છું. આમાં રોષ નથી, ‘પત્રિત્ર પ્રકોપ’ પણ નથી. એ શાંત ચિત્તે મને થએલી માન્યતા છે. તેથી પ્રત્યેક ઇંગ્રેજ કે ઇંગ્રેજ અમલદાર રાક્ષસ છે એમ કહેવાનો આશય નથી. પણ પ્રત્યેક અમલદાર રાક્ષસી તાંત્રનો ચલાવનાર હોઈ અન્યાયનું, દગાનું, અત્યાચારનું સાધન બાણ્યે-અબાણ્યે બને છે. આવી મારી માન્યતા છતાં હું જો તેને છુપાવું તો મેં સત્યનો અનાદર કર્યો કહેવાય. ચારને ચાર કહેવો, પાપીને પાપી કહેવો એમાં અવિવેક નથી, તે કોંસ હાંકનારની ગાળ નથી. ઉલટું જો તે ઉચ્ચાર નિખાલસ ભાવે નીકળેલ હોય તો તે પ્રેમની નિશાની હોઈ શકે.

મેં જો કંઈપણ વસ્તુનું આ જગતમાં અનન્ય દૃઢતાથી સેવન કર્યું હોય તો તે અહિંસાનું, સત્યનું ને પ્રહ્લ-અર્થનું. તે ત્રણેનું પાલન કેટલું કઠિન છે એ મારો આત્માજ બાણ છે. ત્રણેનું કાયિક વાચિક પાલન મેં સારી રીતે કર્યું છે એમ મારી માન્યતા છે. મનમાં ક્રોધ નથી આંધો એમ કહું તો અસત્ય ભાષણ થાય; મનમાં વિષય-

વાસના નથી જાગેલી એમ કહું તો પાપી બનું. છતાં, આ ત્રણે વ્રતનું સર્વાંશે પાલન કરવાની પૂર્ણશક્તિ મારામાં આવી ગઈ હોય તો જે સંશય રા. નરસિંહરાવને ઉદ્ભવ્યો છે તે નજ ઉદ્ભવત. એવો એ ત્રણ વ્રતના કાયિક વાચિક ને માનસિક પાલનનો પ્રભાવ છે એમ માનું છું. આટલું કહીને હું પ્રતિજ્ઞા કરી શકું છું કે જનરલ ઠાયરનું ખૂરું હું લેશમોત્ર ઈચ્છતો નથી. તેને શિક્ષા આપવાની મને જરાએ ઈચ્છા નથી, તે માંદો પડે તો હું તેની સારવાર પ્રેમપૂર્વક કરું. પણ તેને મારા પૈસામાંથી પેન્શન આપીને તેના પાપમાં હું ભાગીદાર તો નજ બનું; તેના કૃત્યની અઘોરતાને હું કંઈ મોળું સ્વરૂપ ન આપું. તેનું કૃત્ય રાક્ષસી હતું તે વિષે મને શંકા નથી. તેના કૃત્યને ઈંગ્રેજ પ્રભાએ ‘વિચાર દોષ’ માની તેનું પાપ જાતે ઓહારી લીધું છે.

જીસસે તેના જમાનાને ‘સર્પોનો જમાનો’ કહ્યો હતો, તે કંઈ ક્રોધમાં નહિ. જ્યાં સાચું બોલતાં બધા ડરતા હતા ત્યાં જીસસે પોતાનું માથું કેરે મૂકી સ્પષ્ટ ભાષામાં દંભ, દર્પ, તથા જૂઠાઈને વર્ણવીને નિર્દોષ અને સાદાં માણસોને સાવધાન કર્યાં ને બચાવ્યાં બુદ્ધ જ્યારે પેલા ઘેટાને પોતાની ખાંધ ઉપર મૂકી અત્યાચારી બ્રાહ્મણો પશુવધ કરી રહ્યા હતા ત્યાં જઈ પહોંચીને જે ભાષા વાપરી તે સુંવાળી ભાષા ન હતી, પણ તેનો આત્મા પ્રેમથી ઘોળા-

એલો હતો. તેઓની સરખામણીમાં હું કેણુ ? એમ છતાં તેઓની અહિંસાનો-પ્રેમનો-સુકાળલો આ જ જીવનમાં કરવાની અભિલાષા રાખું છું. તેને સારૂ વાંચનારે મને ઉદ્ધત ન ગણવો. મારો પરમ આદર્શ એક રા. નરસિંહરાવનો જ, નામેરી ગુજરાતનો મહેતો છે. તેનો પ્રેમ કંઈ બુદ્ધના કરતાં ઉતરે તેમ ન હતો.

હું ભૂલ કરતો હોઉં, હું ઇંગ્લેન્ડને અન્યાય કરતો હોઉં, મેં ઇતિહાસને ખોટી રીતે જાણ્યો હોય, આ બધું સાંભલે છે; પણ મારી પ્રવૃત્તિ આજે વેરથી ભરેલી છે અથવા તો તે એછી ધાર્મિક છે એમ તો નથી જ. જે મિત્રો મને ભૂલથી બચાવવા ઇચ્છે તેમને મારી વિનંતી છે કે તેમણે પ્રથમ મને જાણી લેવો. હું નિર્મળ ધર્માત્મા અને રહેવા પ્રયત્ન કરું છું; ભૂલથી ભરેલો છું, ભૂલ સુધારવા તત્પર છું. આ જગતમાં એવું મારું કંઈ જ નથી કે જે હું છુપાવવા ઇચ્છું છું. જે વિચારો મને સૂઝે છે તે હું તરત જાહેર કરું છું. પણ હું અતિશય વિચારપૂર્વક કામ કરનારો હોવાથી મારો મત એકાએક છોડી શકતો નથી. આથી મને મારા સાથીઓ પણ ‘આપબુદ્ધી’ માનતા હોય તો નવાઈ નથી. હું ‘ઑટોક્રેટ’ નથી એવી મારી નમ્ર માન્યતા છે. આપબુદ્ધ માણસ બીજાનું સાંભળવા જ ઇચ્છતો નથી. મને તો એવાં જ સ્મરણ છે કે હું બાળ...

કોનું પણ સાંભળું છું અને તેમની પાસેથી ઘણુંએ શીખ્યો છું. મેં ભરવાડો, ખેડુતો પાસેથી ઘણુંએ જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

મેં ઉપર 'સાથી' શબ્દ વાંપ્યો છે.—'મારા અનુયાયી કોઈ નથી, મારા વિચારોના અનુયાયી ભલે હોય,' એ માફ કરેલું રા. નરસિંહરાવે 'શબ્દખેલ' માની મને અજાણ્યે અન્યાય કર્યો છે. મેં કોઈને ધર્મગુરુનું પદ આપ્યું નથી. મને પોતાને હું તે પદને સાફ લાયક ગણતો નથી. જ્યાં સુધી મનથી, વાચાથી ને કાયાથી હું યમનિયમાદિનું વ્રત સંપૂર્ણપણે પાળવાની શક્તિ નથી મેળવી શક્યો, ત્યાં સુધી અનેક ભૂલોને પાત્ર છું. તેવા માણસથી કોઈને શિષ્ય બનાવાયજ નહિ. એકજ મિત્રને તેના આગ્રહને વશ થઈ શિષ્ય ગણવાની થોડાં વર્ષો પહેલાં મેં ભૂલ કરેલી; તેમાં હું ઠંભાયો. માફ ગુરૂપણું ચાલી જ ન શક્યું. મારી પરીક્ષા ખોટી હતી.

આ યુગમાં કોઈને ગુરૂ બનાવવા અથવા કોઈએ ગુરૂ બનવું એ બહુ જોખમકારક ગણ્યું છું. ગુરૂમાં આપણે પૂર્ણતા કદપીએ છીએ. અપૂર્ણ મનુષ્યોને ગુરૂ બનાવી આપણે અનેક ભૂલોમાં પડીએ છીએ. તેથીજ મેં ઈરાદાપૂર્વક કહ્યું છે કે મારા વિચારના અનુયાયી મને પસંદ છે; મારા અનુયાયી હું ઈચ્છતો નથી. વિચારોને અનુસરવામાં જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે; મનુષ્યને અનુસરવામાં શ્રદ્ધા પ્રધાન છે.

હું મારી શ્રદ્ધાલક્ષિત માગતો નથી; મારા વિચારોની લક્ષિત અવશ્ય માગું છું. તે તો જ્ઞાનપૂર્વક જ હોય. એમ છતાં હું બાણું છું કે અત્યારે અનેક માણસો મારી ઉપર મોહિત હોવાથી મારા વિચારોને અનુસરે છે. તેમનું પાપ હું નહિ બોલું. કેમકે તેઓને હું મારા અનુયાયી નથી ગણતો. મારા અનુયાયી ને મારા વિચારના અનુયાયી વચ્ચે એટલો તફાવત છે જેટલો ગ્લડસ્ટને એક માણસને મૂર્ખ કહેવો ને તેના વિચારોને મૂર્ખ કહેવામાં બતાવ્યો હતો.

પણુ રા. નરસિંહરાવ મારામાં કંઈક ખીજો દોષ પણ જોઈ રહ્યા છે, જે ‘ ગુરૂઓ ’ માં વિશેષ દોષ છે. હું ચરણ-સ્પર્શની સામે સત્યાગ્રહ ન કરતાં—તેને વખોડતાં છતાં—કરવા હું છું એ શું ? હું વિનયપૂર્વક એ ભાઈને સૂચવું છું કે એ સત્યાગ્રહને વિષય નથી. ચરણસ્પર્શ એ મૂળે દોષ કે પાપ નથી કે તેની સામે સત્યાગ્રહ થાય. વળી અગણિત સાદા ભાવિક ખેડુતો જેમને સદાય ચરણસ્પર્શની આદત પડી ગઈ છે તેમને એકાએક કેણુ સમજાવી શકે ? હું રા. નરસિંહરાવને ખાત્રી આપું છું કે ચરણસ્પર્શથી ને જ્યોષ્ઠોથી હું બહુ અકળાએલો છું. ભાઈ શૌકત-અલી તે ચરણસ્પર્શરૂપી પ્રહારથી મને ગ્યાવવા હમેશાં ભારે પ્રયત્નો કરે છે, ઘણાં સ્વયંસેવકો પણ તેમાં રોકા-એલા રહે છે, પણ તેમાંથી હું સાવ બચી શક્યો નથી.

તેની સામે અપવાસ કરીને અગર લોકોની સામે અબો-
લાનું વ્રત લઈ, સત્યાગ્રહ કરવાની મારામાં હિમ્મત નથી,
મને ઈચ્છા નથી. જ્યેષ્ઠાચથી હું એટલો અકળાઉં છું કે
મારા કાનમાં હું ઘણી વેળા ખરે જ રૂનાં પૂમડાં મૂકું
છું. પૂજથી ભૂલાવામાં ન પડવાની ને તિરસ્કારથી મારું
કર્તાવ્ય ન છોડવાની હું રા. નરસિંહરાવને ખાત્રી આપું છું.

વાંદરા પૉઇન્ટ પર જવાને તારૂ મને રા. નરસિંહરાવ
આમંત્રે છે. મારો ત્યાં જવાનો ઉદ્દેશ કેવળ સાધુ પુરૂષ
દ્વારામ ગિદુમલને મળવા જવાનો હતો. તેમને વિષે તેમનાં
કુટુંબીઓ તરફથી મેં હૈદરાબાદમાં સાંભળેલું. રા. નરસિંહ-
રાવે તેમને પોતાના ઘરમાં મનીતા પરોણા તરીકે રાખી
બહાદુરી બતાવી છે તેને સારૂ ત્યાં જઈ ધન્યવાદ આપવો
એ પણ મારો ઉદ્દેશ હતો. વ્યવસાયોને લઈને તે પાસ
નથી પડ્યો.

વાંદરા પૉઇન્ટ પર મને આશ્વાસન મળે અથવા તે
ત્યાં હું ‘પ્રેમલ જ્યોતિ’નાં વિશેષ દર્શન કરું એવી મને
આશા નથી. વાંદરામાં મારે રહેવા જબું એવો ઘણાં વર્ષો
પહેલાં પ્રત્નંગ આવેલો છતાં મેં તેનો ઇશિદાપૂર્વક ત્યાગ
કરેલો. વાંદરાને લગતું મુંબઈનું કતલખાનું છે. તે કતલ-
ખાનું જ્યારે જ્યારે વાંદરા થઈને નીકળું છું ત્યારે ત્યારે
મારું હૃદય ચીરે છે. વાંદરામાં ગમે તેવાં સુંદર દૃશ્યો હોય

તોપણ તે બધાં જ મને નિર્દોષ પશુઓના લોહીથી ખર-
ડાએલાં લાગે છે ને તેથી ત્યાં જતાં મારે આત્મા દુભાય
છે. એવું બીજું સ્થાન કલકતા છે કે જ્યાં રહેવું મને
વિષમ લાગે છે. ત્યાં હિંદુધર્મને નામે અસંખ્ય બકરા-
ઓની કતલ થાય છે તે મારાથી સાંખી શકાતી નથી.
એટલે હું વાંદરા જવા પ્રયત્ન તો કરીશ પણ ઉદ્દેશ તો
હજી પહેલોજ રહેશે. બાકી 'પ્રેમલ જ્યોતિ'ની ઝાંખી
તો હૃદયમંદિરમાં જ્યારે તે નિર્મળ સંયમથી કોઈ વેળા
સુશોભિત બની રહે છે ત્યારે થઈ જાય છે ને તે મને
પરમ શાંતિ આપ્યાં કરે છે.

નવજીવનનો વધારો. નં. ૭. (તા. ૧૧-૧-૨૧)

(નં. ૧૩.)

અંગાળાના નવજવાનોને—

પ્રિય તરૂણ મિત્રો,

રાષ્ટ્રના આહ્વાનને તહમે આપેલા જવાબની ખબરે
હજી હમણાંજ મહેં વાંચી છે. એનાથી તહમે દીપી નીક-
ળ્યા છો અને અંગાળને પણ તહમે દીપાવ્યું છે. મહેં એ-
નાથી એછાની આશા રાખીજ નહોતી, બદકે વધુનીજ
આશા રાખી રહ્યો છું. અંગાળ ભારે પ્રતિભાવાન છે; એથીયે

ભારે એનું અંતઃકરણ છે. હિંદુસ્તાનની અધ્યાત્મપ્રધાન સંસ્કૃતિનો વારસો ખંગાળેજ સૌથી વધારે પ્રમાણમાં મેળવેલો છે.

કલ્પનાશક્તિમાં, શ્રદ્ધામાં, ભાવનામાં હિંદના બીજા બધા ભાગોના કરતાં ત્હમે ચડો છે. ડરપોકપણાનો ડાઘ ત્હમે ખંગાળીના નામ ઉપરથી સાવ સાફ ધોઈ કઢાડ્યો છે. આ સ્થિતિ વચ્ચે આજ સૂધી મોખરે રહેતું આવ્યું તેમ આજે પણ ફરી એક વાર ખંગાલ રાષ્ટ્રપ્રવૃત્તિને મોખરે કેમ ન રહે ?

ત્હમે પગલું ભર્યું છે; હવે પાછી પાની કરવાનો વિચાર પણ મનમાં આવવા દેતો ના. ત્હમને આટલા દિવસ વિચાર કરવા મળેલા. તમે થોભી જોયું છે; વિચાર કરી જોયો છે. ત્હમે રાષ્ટ્રને અસહકારનો એટલો તે આત્મશુદ્ધિનો, આપસે.ગનો, હિંમતનો અને આશાનો સંદેશ આપનારી મહાસભાની બેઠક તમારે ત્યાં ભરેલી. નાગપૂરની મહાસભાએ ત્હમારે ત્યાંની બેઠકે કરેલો નિર્ણય બહાલ રાખ્યો છે; વધારે મજબૂત, વધારે શુદ્ધ કર્યો છે. મહાસભાએ એ સંદેશ પ્રથમ સંભળાવ્યો ત્યારે આપણમાં વિરોધ, શંકા અને અભુરાગ હતો. તેજ નાગપૂરમાં ફરી સંભળાવ્યો ત્યારે પરમાવધિનો અનંદ, સમાધાન અને સંપૂર્ણ એકમતિ-

થી આખા સમાજનું અંતર ઉછળી રહ્યું હતું. તહમે હા ના કરવાને, એ સંદેશો ઝીલી લેવાની ના પાડવાને, મુખ-ત્યાર હતા. તમે શ્રેષ્ઠ છતાં દુનિયાનાં ડહાપણવાળાઓની દૃષ્ટિએ ઓછો સાવચેતીવાળો માર્ગ પસંદ કર્યો છે. હવે તહમારી પોતાની જાતને હાનિ પહોંચાડ્યાં શિવાય-રાષ્ટ્ર-કાર્યને હાનિ પહોંચાડ્યા શિવાય-તહમારાથી પાછાં ફરી શકાય નહિ.

પણ ચાલૂ રાજ્યતંત્રે અને તેથીયે ચક્રી જઈને તો આજની પાશ્ચાત્ય કેળવણીએ આપણી બુદ્ધિને ઘેરી ન લીધી હોત તો આપણને આજે આ સવાલનો આમ વિચાર કરવાનું જ રહેત નહિ. આરબોનો જ દાખલો લ્યો. બહાદુર આરબજાતિ પોતાની સ્વાધીનતા પણ જાળવી રહે અને બીજી બાબતે તેમને ગુલામ બનાવનારાઓની શાળાઓમાં શિક્ષણ પણ લેતી જાય એવા દેખાવની શું કલ્પના સરખી કરી શકાય ખરી ? એમની પાસે જઈને એમના ઉપર આક્રમણ કરનાર પરદેશીઓની શાળામાં ભણવા જવાનું કહેનારને તેઓ કેવળ હસી કહાડશે. આપણી બાબતમાં પણ એકવાર જે સરકારને આપણે ખરી કે ખોટી પણ આપણી ઈચ્છા મુજબ વર્તવાની ફરજ પાડવાનો અથવા તો તેનો નાશ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે તેના આશરો હેઠળ ચાલતી શાળાઓનો ત્યાગ કરવાનું કહેવામાં એ વાત શું તેટલીજ

બલકે વધારેજ લાગૂ નથી પડતી ?

દેશનો એકાદ વર્ગ પણ જ્યાં સુધી કાર્યમાં, આપ-
ભોગમાં, તપસ્યામાં સાવ નહિ ઢંકાઈ જાય ત્યાં સુધી સ્વ-
રાજ્ય મળવાનું નથી. શબ્દજાળથી અને હલીલથી સરકાર
થોડી જ સમજી જનાર છે ? સમ્યાઈનાં અને શૂરાતનના
કૃત્યોને જ તે ઓળખશે.

તલવારનું શૂરાતન તેઓ સમજે છે અને એ તલ-
વારનો તોડ પણ આપણી સામે તેઓએ કરી રાખ્યો છે.
એ તો આપણે ક્યારે ભૂલેચૂકે. પણ ખુનામરફી કરીએ એની
વાટજ જોઈ રહી છે. ખુનામરફીનો મુકાબલો કરવામાં અને
તેને દાખી દેવામાં તે અજીત છે. તેથીજ આપણે અહિંસા-
ધર્મ ઉપર દૃઢ રહીને તેમની હિંસાવૃત્તિને થોજવી હમથું.
તલવાર ચલાવવાની તરશ જેના ઉપર તે ચાલવાને ટાંપી
રહી હોય છે તેના તરફથી કશો જવાબ ન મળતાં એની
મેળે મરી જાય છે. અહિંસા અસહકારનો પાયો છે. તેથી
તમે તમારાથી જૂદા પાડનારાઓ પ્રત્યે રખે અધીરા કે
ઉછાંછળા બનતા. અસહિષ્ણુતા એ જખરહસ્તીનો જ એક
પ્રકાર છે અને તેથી તે આપણે સ્વીકારેલા ધર્મથી વિરુદ્ધ
છે. અહિંસામય અસહકાર સાચી લોકસત્તાનો પદાર્થ પાઠ
છે. જે ક્ષણે ગમે તેવી ઉરકેરણી વંચે પણ આપણી અ-
હિંસાવૃત્તિને ઉદ્દેગ નથી એ આપણે બતાવી આપી શકીશું

તે જ ક્ષણે આપણું કાર્ય સિદ્ધ થયું સમજવું. કારણ તે જ ક્ષણે આપણું કાર્ય સિદ્ધ થયું સમજવું. કારણ તે જ ક્ષણે આપણે અસહકારનો આખો કાર્યક્રમ અમલમાં મૂકી દીધો હશે.

પણ આટલા ઉપરથી ત્હમે રખે હડબડી ઉઠતા. રાષ્ટ્રો અને જાતિઓ કંઈક ગણિતની ગણતરીઓ પાળીને નથી ચડતી કે નથી પડતી. એક દિવસની અંદર રાષ્ટ્રો સજીવન થયાં છે અને એક દિવસમાં નાશ પામ્યાં છે. ત્રીસ કરોડ જેવાં માણસને પોતાના સામર્થ્યનું જ્ઞાન થવાનીજ માત્ર જોડી છે. થયું તેજ ક્ષણે એ સામર્થ્યનો ઉપયોગ સરખો કર્યા વગર તેઓ તત્કાળ સ્વાધીનજ બન્યાં સમજવાં. આટલું સૂઝી આવવું શું ભારે મુશ્કેલ છે? એ જ્ઞાનને અભાવેજ આટલા દિવસ રાજ્યકર્તાઓ આપણને એકબીજા સામે લડાવીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધી શક્યા. એ સ્થિતિ ચાલવા દેવા ઈન્કાર કરીએ તેજ ક્ષણે આપણે આપણા માલિક છીએ. તેઓ કોણ છે?

તેથીજ શાળા કાલેજોમાં જનારા તરૂણ નવયુવકો જેવા અને ભાવનાભર્યા વર્ગો જેમની ઉપર સરકાર પોતાની જાળ સ્ટેજમાં પાથરી શકે છે, તેમની તરફ અસહકાર પહેલું ધ્યાન આપે છે.

વળી આપલોગનો પણ જ્યારે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણી સંખ્યા સામું જોતાં આપણે ભાગે આવતો આપલોગ તો છેકજ નજીવો લાગવા માંડે છે. કારણ શો આપલોગ ત્હમારી પાસેથી માગવામાં આવ્યો છે ? ત્હમારા પુસ્તકી લાણુતરને એક વરસને માટે અગર સ્વરાજ્ય સ્થપાય ત્યાં સુધીને માટે બંધ રાખવાનો. આખા વિદ્યાર્થી-જગતમાં મ્હારામાં વસતી શ્રદ્ધા મૂકી દેવાનું મ્હારામાં સામર્થ્ય હોય તો હું તો કહું છું કે એક વરસ પણ અભ્યાસો છોડવા પડનાર નથી.

અને અભ્યાસત્યાગની એ મુદત દરમ્યાન એ એક વરસથી પણ વહેલું સ્વરાજ્ય કરી ગડમડ વગર ઘેર કરવાની રીત શીખી લેવાનું પણ હું તમને કહી દઉં છું. હું ત્હમને રેંટીઆની ભેટ કરું છું અને સૂચવું છું કે તેમાં હિંદુસ્થાનની આર્થિક દુર્દશાનો ઉકેલ રહેલો છે.

પણ મ્હારી આ સૂચનાનો અસ્વીકાર કરી શ્રી૦ દાસે ત્હમને આપવા કહેલા મહાવિદ્યાલયમાં પણ તમે જઈ શકો છો. ગુજરાતના મહાવિદ્યાલયમાંના ત્હમારા વિદ્યાર્થીબંધુઓએ તો રોજના ૪ કલાક કાંતવાને આપવાનું માથે લીધું છે. એક સુંદર કળા શીખી લેવી અને સાથે નાગાંને ઢાંકવાનું પુણ્યકર્મ સાધવું એ ભારે આપલોગ નથી જ.

સરકારી કૉલેજો ત્યાગીને ત્હમારો ધર્મ તમે બખાંચો છે. ત્હમારા વખતનો ઉપયોગ કરવાનો સ્કેલામાં સ્કેલો અને સૌથી વધુ લાભદાયક માર્ગ મ્હેં તમને બતાવ્યો છે. ત્હમારા નિશ્ચયમાં દૃઢ રહેવાનાં બળ અને હિમ્મત પ્રભુ ત્હમને આપો.

નવજીવન. તા. ૨૦-૧-૧૯૨૧

(નં. ૧૪.)

નાં ડ્યૂક ઑફ કૉનૉટને ખુદો પત્ર.

નામદાર !

આપ નામદાર અત્યાર સુધીમાં અસહકાર, અસહકારવાદીઓ, તેમજ તેમની કાર્યપદ્ધતિઓ વિષે ઘણું સાંભળી ચૂક્યા હશે. તેમાં આ પ્રવૃત્તિના ઉત્પાદક તરીકે અનાયાસે મ્હારે વિષે પણ સાંભળ્યું હશે. મ્હને અંદેશો છે કે આપ નામદારને આપવામાં આવેલી માહિતી એકતરફી હોવી નોંધ્યો. આવી સ્થિતિ વચ્ચે આપને સત્યશોધનનો માર્ગ કરી આપવા ખાતર, મ્હારા મિત્રોને ન્યાય આપવા ખાતર, મ્હને પોતાને ન્યાય આપવા ખાતર, જે અસહકારની લઠત હું એકલોજ નહિ પણ ભાઈ શૌકતઅલી અને મહમદઅલી જેવા મ્હારા સૌથી નિકટના સાથીઓ પણ ચલાવી રહ્યા

છીએ તેની મર્યાદા કેવડી છે એ વિષેનો ખુલાસો આપ નામદાર આગળ રજૂ કરવો એ હું મહારો ધર્મ સમજું છું.

આપ નામદાર જેવાની હિંદની મુલાકાતનો રાષ્ટ્રીય બહિષ્કાર કરવામાં આગળ પડતો ભાગ લેવો મારે મન સુખની વાત હોયજ નહિ. મહેં કોઈના આગ્રહ વિના સ્વેચ્છાથી જીંદગીના સતત ૩૦ વરસ સૂધી સરકારની એક-નિષ્ઠાપૂર્વક સેવા કરી છે. એમ માનીને કે એજ રસ્તે મહારા દેશની પરાધીનતા મટી સ્વાતંત્ર્ય સ્થપાશે. એના એ જ મહત્ત્વે આજ આપ નામદારના સ્વાગતનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર પ્રજાને સૂચવવામાં જેવીતેવી આનાકાની નથી થઈ.

એક વાત હું આરંભમાંજ સ્પષ્ટ કરી દેવા માગું છું કે એક અંગ્રેજ સદ્ગૃહસ્થ તરીકે આપ નામદારની સામે અમારામાંના કોઈને કશું છેજ નહિ. આપનું શરીર અમારે મન હરકોઈ બહાલામાં બહાલા મિત્રના જેટલું જ પવિત્ર છે. એ શરીરને જોખમમાં જીએ તો મહારા મિત્રમાંનો કોઈ પણ પોતાનો પ્રાણ ખરચીને પણ તેની રક્ષા કરતાં પાછો હઠે એવું હું નથી માનતો. વ્યક્તિ તરીકે કોઈ પણ અંગ્રેજ સામે અમે લડાઈ નથી માંડી. અંગ્રેજોની જાન લેવા અમે નથી મથી રહ્યા. પણ જે રાજ્યતંત્રે હિંદની પ્રજાને શરીરથી, મનથી અને આત્માથી કેવળ નપુંશક અને નાદાર કરી મૂકી એ રાજ્યતંત્રને અમે અવશ્ય જડથી ઉખેડવા

ધમ્મીએ છીએ. જે અંગ્રેજ સ્વભાવમાંથી પંજાબમાં ચોડ-
વાયરશાહી અને ડાયરશાહી ઉઠાવી શકી, જેમાંથી ઇસ્લા-
મનું-અમારા સાત કરોઠ ભાઈઓના મહાજનનું-કેવળ નિર્લ-
જજતાપૂર્વક અપમાન થયું કે જે વડા પ્રધાને પોતે જાતે
કરેલી પવિત્ર જાહેર પ્રતિજ્ઞાનો સાફ સાફ ભંગ કરી સિદ્ધ
કર્યું. તે સ્વભાવની સામે અમારા બધા બળથી ઝુઝવાનો
અમે સંકલ્પ કર્યો છે. આટલા તિરસ્કાર પછી હિંદની
ત્રીસ કરોડ નિષ્પાપ પ્રજાની લાગણીઓને એક શું બે શું
અનેક જીવ સટોસટના સવાલોની બાબતમાં નિયમ અને
વ્યવસ્થાપૂર્વક તુરંદારનાર સરસાઈ અને દોરના તોરને
હવે વધુ વખત સાંખી બરદાસ કરતા બેસી રહેલું એ અમારા
સ્વમાનનું ઘાતક છે. એમાં અમે નામોશી જોઈ રહ્યા છીએ.
આપ નામદારને મન પશુ ત્રીસ કરોડ હિંદી પ્રજા લાખ
અંગ્રેજોને હાથે રાત અને દહાડો જીવના જોખમની ખીકથી
ફફડતી રહે અને ખીકની મારી તેમને આધીન રહે એ
સ્થિતિ અભિમાન લેવાજોગ નજ હોઈ શકે.

આવા રાજ્યતંત્રનો અંત આણુવા નહિ પણ તેના
મોભાની રક્ષા કરીને અક્ષત રાખવાનું, તેને નભાવવાનું,
કાર્ય બજાવી આપવાને સાફ અત્યારે આપનામદારનું આ
દેશમાં આગમન થયું, આવ્યા પછી આપનું પહેલવહેલું જ
જાહેર બાધણ તપાસો. એ દોડ વિલિંગ્ડનની તારીખમાં

વાંચેલું એક વખાણજ છે. ટાડ' વિલિંગ્ડનની અંગત ઓળખાણનું હું માન કરાવું છું. એઓ એક નિષાદસ અને મળતાવડા સ્વભાવના ગૃહસ્થ છે. તેઓ સ્વેચ્છાથી એક ક્રીડી સરખીને પણ ઇલા નહિ કરે. છતાં રાજ્યકર્તા તરીકે તેઓ નિષ્કૃળજ નીવડ્યા છે. તેમણે પોતાની સત્તા કાયમ રાખવાનો સ્વાર્થ ધરાવનારા સલાહકારોની આપમતલથી શખામણ સાંભળીને તે મુજબ પોતાને તણાવા દીધા. મદ્રાસમાં પણ તે પોતાના ઇલાકાની પ્રજાનું અંતર ઓળખી શક્યા નથી દેખાતા. અહીંયાં આ ખંગાળ પ્રાંતમાં આવીને પણ આપ અહીંના ગવર્નરને પ્રશંસાનું સર્ટિફિકેટ આપી રહ્યા છો, જે હાકેમ પણ મહેં એમને વિષે જે જે કંઈ સાંભળ્યું છે તે ઉપરથી એક ખાનગી વ્યક્તિ તરીકે પૂરેપૂરા સદ્ગૃહસ્થ છે. છતાં પ્રાંતના હાકેમ તરીકે તેમને પણ ખંગાળના અંતરની અને તેના આંતરિક અભિલાષોની કશીજ ગંધ નથી. ખંગાળ એટલે કંઈ કલકત્તા નથી. ફ્રાટ' વિલિયમ તથા કલકત્તાના રાજમહેલો આ સુંદર પ્રાંતની અશરાફ અને અસાધારણ સંસ્કારી આમીણ પ્રજાને ઉન્નતપણે અને શિરભેરીપૂર્વક નીચોવી કહાડીને ખડાં કરેલાં શરમનાં સમારકો નહિ તો બીજું શું છે ?

અસહકારીઓ એવા નિર્ણય ઉપર આગ્યા છે કે હિંદની નિર્ધનતા અને નામોશીના આ મહાપ્રશ્નને ધીગડું

હેવા માગનાર સુધારાઓથી અંજવામાં સાર નથી; તેમ અધીરાઇથી ઉકળી જઇ માથું વાઢવા તૈયાર થયે પણ કશું વળે તેમ નથી. આવેશ અને ક્રોધમાં ખુનામરકી તરફ અમારાથી નજ વળી શકાય. અમે વગર આનાકાનીએ કબૂલ કરી લઇએ છીએ કે આજની આ સ્થિતિને માટે અમે પોતે પણ તેટલાજ દોષિત છીએ. અમારી ગુલામીને માટે પાપ સામેની અમારી આ આપખુશીની ભાગીદારી જેટલી જોખમદાર છે તેટલાં જોખમદાર બ્રિટિશ તોપો અને સગીનો નથી.

આપ નામદાર જોઈ શકશે કે આપને હાદ્દિક સ્વાગત આપવાની હીલચાલમાં ભજવા-ભાગ લેવાને લગતો અમારો ઇન્કાર કોઇ પણ રીતે આપ નામદારની પ્રત્યેના અમારા અંગત વિરોધનું ચિન્હ નથી, પણ જે રાજતંત્રને ટકાવવા આપ આવ્યા છો તે રાજતંત્રની સામેના અમારા વિરોધનો નિદર્શક છે. હું સમજું છું કે અંગ્રેજોના વ્યક્તિગત પ્રયત્નો અંગ્રેજીજાતિનો સ્વભાવ એક દિવસમાં ન ફેરવી શકે. પણ જો અમે અંગ્રેજોના ખરોખરીઆ થઇએ તો તેઓ અમારી સામે અવિલંબે માનની નજરથી જોતા થાય. તેવા થવા સાફ અમારે સૌ ખેલાં તો ભયરહિત થવું જોઈએ; અમારે સ્વાશ્રયી બનવું જોઈએ; અને જે સરકારને અમે કાં તો સુધારવા અને ન સુધરે તો ફીટાડવા માગીએ છીએ.

તેના હાથનાં કેળવણી, ન્યાય, રક્ષણ અને આશ્રયથી અમારે સ્વતંત્ર થવું જોઈએ. આથીજ આ અહિંસામય અસહકારની ઉત્પત્તિ થઈ છે. હું એ પણ જાણું છું કે અમે બધાજ હજી વાણીમાં તેમજ આચરણમાં અહિંસાધર્મનું સંપૂર્ણ પાલન કરનારા નથી થયા; પણ અત્યાર સૂઝીમાં એ દિશાએ અમે કરેલી ગતિ કેવળ કલ્પનાતીત છે એવી હું આપનામહારને ખાત્રી આપું છું. કદિ ન સમજે નેટલું આ અહિંસામય લડતનું રહસ્ય અને કિંમત પ્રજા અત્યારે સમજી ગઈ છે. હવે તો હરકોઈ રસ્તે ચાલનાર ત્રાહિતને પણ આ લડત કેવી ધાર્મિક અને આત્મશુદ્ધિના તત્ત્વ ઉપર ખડી થએલી છે એ દેખાય તેમ છે. અમે ચ્હાહાડની ટેવો છોડી રહ્યા છીએ, અમે અસ્પૃશ્યતાના પાપમાંથી હિંદને છોડવવા મથી રહ્યા છીએ, અમે ચ્હેરવાઓઢવામાં દાખલ કરેલો ખોટો પરદેશી ભપકો અને ડાકડિમાક ફગાવી દઈ અમારા પુરાણા રેંટીઆનો જીર્ણોદ્ધાર કરી રહ્યા છીએ, અને જીવનની અમારી પુરાતન સાદાઈ તરફ પાછા વળી રહ્યા છીએ. આમ કરીને આજની આ હાનિકારક સંસ્થાને અમે થીજવી દેવા માગીએ છીએ.

આપ હિંનામહારને એક અંગ્રેજ તરીકે આ પ્રવૃત્તિનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરવા અને સામ્રાજ્યને માટે, ખડકે આખી દુનિયાનાં હઠોને માટે, તેમાં સૂતેલી શક્તિઓનો આંક

(નં. ૧૬.)

સૂરા શીખોને*

હજી મારા છુટેલા વીરપુરૂષોનું ખરૂં મૂલ્ય આંકવાનો સમય નથી આવ્યો. હાલ તરત શાં શાં પગલાં લેવાવાં જોઈએ એ વિચારી લેવું અત્યારે તો વધારે અગત્યનું છે. હું પોતે તો આ બનાવને સમસ્ત હિંદના રાષ્ટ્રીય પ્રશ્ન જેટલું મહત્ત્વ આપું છું. બતાવવામાં આવેલી વીરતાનો જથ્થો એકલા શીખોને જ નહિ, પણ આખી પ્રજાને છે. અને માટે જ શીખ બાઈઓને મારી સલાહ એજ હોઈ શકે કે તમે તમારું ભવિષ્યનું વર્તન આખી પ્રજાની જરૂરીયાતને વિચારી લઈને પછી જ કરાવજો. ખુનીઓ વિરુદ્ધ ન્યાય મેળવવાની સૌથી વિશુદ્ધ રીત એ છે કે ન્યાય મેળવવો જ નહિ. ખુન કરનારાઓ શીખ હશે, પઠાણ હશે કે હિંદુ હશે—તે બધા આપણા દેશબંધુઓ છે. તેમને સજા થવાથી ગયાં તે કંઈ પાછાં આવનાર નથી. જેઓનાં હૈયાં ધવાયાં છે તેમને મારી વિનાંતી છે કે તમે માફી આપો; તમા-

---

* નાનકાનાના બીપણ હત્યાકાંડની હકીકત ગાંધીજીએ આ અંકમાં ખીજે બંને વર્ણવી છે તેને લગતો જે સંદેશો તેઓએ શોખખતિને ઉદ્દેશીને ખહાર પાડ્યો છે તેમાંનો મુદ્દાનો ભાગ અમે નીચે આપીએ છીએ:—

રામાં વૈર લેવાનું સામર્થ્ય નથી એટલા માટે નહિ-કારણ કે ધારો તો ખુનીઓને તમે શિક્ષા કરાવી શકો તેમ છો; -પણ તમારામાં અમાપ બળ રહેલું છે એ બતાવી આપવા માટે-બળવાન હોય તેજ ક્ષમાવાન થઈ શકે. વેર જતું કરીને ક્ષમા દાખવશો તો તમે તમારાં શૂરવીર બંદાલાંઓની સુવર્ણસમી કીર્તિમાં સુગંધ લેળવશો.

વિશેષમાં, અસહકારીઓથી તો ખુનીઓને સજા કરાવવા ખાતર પણ અંગ્રેજી અદાલતોનો આશ્રય લઈ ન શકાય. એક વરસની અંદર જો આપણે સ્વરાજ્ય લેવા માગતા હોઈએ, તો આપણું પોતાનું મન માને તેવું અને ન્યાય-રક્ષા કરી શકે તેવું રાજ્યતંત્ર આપણે સ્થાપીએ ત્યાં સુધી ખુની લોકોને પણ મોકળા કરવા દેવાની આપણામાં હિંમત હોવી જોઈએ.

શીખભાઈઓ, સાવધાન રહેજો. સરકાર તો બેશક તમને એમજ બતાવશે કે ગુનેહગારોને સજા તો પોતેજ કરી શકનારી છે અને એમ તમને ફસાવીને પોતાના પક્ષમાં ખેંચશે. કાયદાને નામે ચાલતા રાજ્યતંત્રની કોર્ટો એ તો જળ છે. ગાફેલ રહ્યો તે અજાણ્યતાંજ તેમાં સપડાય છે.

પરંતુ હજી પણ જો આપણને આપણા ઉપર અમલ ચલાવતી રાજ્યપદ્ધતિની અધમતાનો સાક્ષાત્કાર થવો ખાકી

રહ્યો હોય, અને તેથી આવે કસોટીને પ્રસંગે સરકારી કોર્ટો ત્યાગવા આપણે તૈયાર ન હોઈએ, તોપણ એવી ભૂલમાં તો આપણે નજર ફસાઈએ કે સરકાર તરફથી તપાસની કમિટી નીમાય તે સાથે આપણે આપણી પણ એક બુદ્ધી કમિટી નીમીએ. કાં તો આપણે આપણી ખામીઓ અને આપણી નમજાઈઓ ખુદી રીતે સ્વીકારી લઈને સરકારી કોર્ટનો આશ્રય લઈએ, અથવા તો હિંમત રાખીને ખુની લોકોને આપણી ઉપર છુટા છોડવામાં આવે એવી સ્થિતિ માટે પણ તૈયાર થઈએ આપણી નિર્બળતા છુપાવવામાં જોખમ છે, પણ એથીયે વિશેષ જોખમ હિંમતનો ખોટો યોગ કરવામાં રહેલું છે.

ખધાના જાણવામાં હતું કે મહંત ઘણા વખતથી ખુદી લકાઈ કરવાની તૈયારીઓ કરતો હતો. તેની પાસે હથિયાર હતાં. તેણે દારૂગોળો એકઠો કર્યો હતો. તોફાની લોકોની ટોળી જમાવી હતી. સરકારી અધિકારીઓને આ બધી તૈયારીઓની આખો વખત ગંધ પણ ન હોય એ કેમ સંભવે ? આ સ્થિતિમાં આપણને સ્વાભાવિક રીતે જ વહેમ જાય કે મહોટા અધિકારીઓ, આ નીચ કૃત્યમાં ઉત્તેજન આપવામાં નહિ હોય તોપણ, થાય છે તે ઠીક થાય છે એમ માનનારા તો હોવા જ જોઈએ. સંપૂર્ણ સત્ય શું છે એ જાણવા તમે ઇંતેજાર છો. એક ક્ષણવાર વિચાર કરી જોતાંજ તમારી ખાત્રી થઈ જશે કે ધારો કે કેટલાક સરકારી અમલદારોનો

આ કામમાં હાથ હુતો એમ તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું તોપણ એ માહિતી આજ છે તેના કરતાં તમને પોતાને કે હિંદુસ્તાનને એક તસુ પણ આગળ થોડીજ લઈ જનાર છે ? તમે પોતે અને આખું હિંદુસ્તાન ઈચ્છો છો કે જે પદ્ધતિથી સરકાર આજે રાજ્ય ચલાવે છે તેમાં જડમૂળના ફેરફારો ન કરાવી શકાય તો તે આખી સરકારને જ જમીન-દોસ્ત કરવી. દેશની સામે જે મુખ્ય અને એક પૂરો સવાલ આજે ખડો છે, તેની ઉપરથી અત્યારે પ્રજાના કોઈપણ અંશનું લક્ષ ચળાવવું અને બીજામેર દોરવું એ પાપ છે.

આટલી વાત તો એ શોકજનક ઘટના વિષે.

ગુરૂદ્વારાઆને લગતી આખી હીલચાલમાં ઘણો ફેરફાર થવાની જરૂર છે. ગુરૂદ્વારાનો કબજો લેવા માટે એક મોટી ટુકડી તેની ઉપર ઘસારો કરે એમાં જખરાઈ કરવાનો ઈરાદો બલે ન હોય તોપણ તેમાં જખરાઈનો દેખાવ તો રહેલોજ છે એ દેખીતું છે. વળી સુવ્યવસ્થિત સમાજમાં તો કોઈ પણ શખસ પાસેથી, ધારાધોરણમાં નહીં થએલી શતને છોડી જખરાઈ કરીને અથવા તો બીજા કોઈ પણ પ્રકારનું કબાણ આણીને ખુલ્લી રીતે તેના તાબામાં રહેલી દેવાલય જેવી જાહેર મિલકત કાઢી લેવાની છુટ કોઈનેજ ન હોઈ શકે, પછી પેલો માણસ બલે ગમે તેટલો દુષ્ટ

(નં. ૧૭.)

પારસીઓ પ્રત્યે—

પ્રિય મિત્રો !

હું જાણું છું કે અસહકારની હીલચાલને ત્હમે રસ-
લેર નિહાળી રહ્યા છો. તમે એ પણ માનજો કે જે આત્મ-
શુદ્ધિના પ્રાયશ્ચિત્તવિધિમાં થઇને આજે આખો દેશ પસાર
થઈ રહ્યો છે તેમાં ત્હમે કેવો ભાગ ભજવવા માગો છો.
એ તરફ બધાજ વિચારી અસહકારીઓ જોઈ રહ્યા છે.
મ્હને પોતાને તો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે ખરાબર ખરે
વખતે ત્હમે ખરી વસ્તુનેજ સાથ કરશો. અને હું આજે
આ કાગળ એટલા ખાતરજ લખવા બેઠો છું કે હું માનું
છું કે એ ખરી પણ આવી લાગી છે.

ત્હમારા એક દેશમંધુના નાતા ઉપરાંત બીજાં પણ
અનેક પવિત્ર સંબંધોથી હું ત્હમારી સાથે સંકળાયેલો
છું. દાદાબાઈની મહાન દેશપ્રીતિએ મ્હારામાં પહેલપહેલી
દેશાભિમાનની જ્યોત પ્રગટાવી. તે કાળે હું બીજા કોઈ
આગેવાનને ઝોળખતો નહોતો. એઓજ મ્હારા માર્ગદર્શક
અને મહદગાર હતા. એમનીજ પાસે જ્યારે હું હજી
બાળક હતો ત્યારે ઝોળખાણનો કાગળ હાથમાં લઈને
ગએલો. પછી સન ૧૮૬૬માં મુંબઈના તાજવગરના રાજ

મહારા ખીજા માર્ગદર્શક બનેલા અને મહને કામ કરવાની તાલીમ આપેલી. એમણે છેક ૧૮૯૨ની સાલમાં એક પોલી-ટિકલ એજન્ટ સામે જુએશ ઉઠાવવા હું ઉકળી રહ્યો હતો ત્યારે મહારા જીવાનીના જીરુસાને રોકી સંયમ શીખવેલો અને જાહેરજીવનમાં અહિંસાવૃત્તિ કેમ કેળવવી એનો ખુલ્લો પાઠ આપેલો. હિંદુસ્તાનની સેવા કરવી હોય તેણે અંગત અન્યાયોને ગળી જતાં કેમ શીખવું એ એમણે મહને શીખવ્યું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં મહારા સૌથી કીમતી અસીલ તેમજ મિત્રોમાંના એક શેઠ રૂસ્તમજી ઘોરખોડુ પારસીજ હતા. એઓ જાહેર કામોમાં છુટથી પૈસા ખર્ચતા અને સત્યાગ્રહ ચાલ્યો તે વેળાએ એઓ અને એમનો બહાદુર પુત્ર બન્ને મહારી જોડે જેલમાં આવેલા. ગોરાઓનું ટોળું મને વધેરવા નિકળેલું ત્યારે પણ તેમણેજ મહને આશ્રય આપેલો. આજે પણ અહીંની સ્વરાજ્યની હીલચાલ તેઓ ત્યાં બેઠે રસભેર નિહાળી રહ્યા છે અને થોડાજ વખત ઉપર તે માટે તેમણે ૪૦ હજાર રૂ. જેવડી રકમ આપી છે. મહારા નમ્ર અભિપ્રાય મુજબ આજે હિંદુસ્તાનમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ સ્ત્રી કદાચ એક પારસી બહેનજ છે. ધરતી જેટલાં ક્ષમાવાન, અને એમના હૈયામાં તો આખી માનવ-જાતિ રહેજે સમાઈ જાય તેમ છે. એમનો પરિચય જાંઘ-ગીની એક અણુમૂલી તક છે. આવાં પવિત્ર સ્મરણા કેટલાંએ હું આપી શકું તેમ છું, પણ મહને લાગે છે આ

પત્ર લખવાનો મહારો હેતુ સમજવાને અને તેનો આંક મેલવાને તહમારે માટે આટલા દાખલા બચા છે.

તહમે ભારે ખબરદાર કોમ છો, તહમે સંપીલા છો અને અલખત કોઈ પણ હીલયાલની સ્થિરતા તેમજ વાજબીપણા માટે ભરપૂર પુરાવો મળ્યા વગર તેમાં ભળવા સ્વભાવિકપણે જ ના પાડો છો. પણ હવે એવો વખત આવી લાગ્યો છે કે કદાચ તહમે હદ ખડાર ખબરદાર બનવા પાછળ તહમારો ધર્મ ચૂકી જાઓ. મહને ધાસ્તી રહે છે કે વેપારમાં મળી રહેલી ખરકત તમને તહમારા લાખો કરોડો દેશબંધુઓની હાજતો અને ભાવનાઓ તરફ રખે આંધળા કરી મૂકે. તાતાઓના મહાન કુટુંબને પશ્ચિમના ધનભૂખ્યા કરોડપતિઓની વૃત્તિના પંજામાં સપડાતું જોઈ હું કંપું છું. હિંદુસ્તાનના ઉદ્યોગો ખીલવવાના શક્યતા લાભોની ખાતર ગરીબોને ઘરબારવગરના કરી મૂકવામાં રહેલાં દુષ્પરિણામ કદપી કદપીને હું ચરચરું છું. છતાં મહારા શ્રદ્ધા છે કે આ એક ઉડતો ચેપ જ માત્ર છે. તહમારી કુદરતી અગમચેતી તહમને આવા સાહસોમાં રહેલો આપઘાત વગર વિલંબે દેખાડી દેશે. તહમારી તીક્ષ્ણબુદ્ધિ તહમને કહી દેશે કે હિંદને જે જરૂરી છે તે તેનું ધન થોડાક મૂડીવાળાઓનાં સાત લાખ ગામડાંમાં વહેંચાઈ જાય અને ૧૯૦૦ માઈલ લાંબા અને ૧૫૦૦ માઈલ પહોળા આ ભરતખંડમાં

કોઈ બૂખ્યું ન સૂવે એ છે. આથી મહેને તો ખાત્રીજ છે છે કે આજે હિંદને નીચેવી કાઢીને તેનો પ્રાણ લેનાર સામ્રાજ્યસત્તાના પંજમાંથી હિંદને છોડાવવા મથી રહેલા સુધારકોની જોડે એક આખી કેમ તરીકે સામેલ થવામાં ત્હમે માત્ર વખતનીજ વાટ જોઈ રહ્યા છો.

પણ એક ખાખત તો એવી છે કે જેમાં ત્હમारी કેમે હવે રાહ જોવી એ ચોખ્ખું પાપજ છે. હિંદમાં આ ૭૬ દારૂ-નિષેધની ચળવળ ઉઠી છે. લોકો સ્વેચ્છાપૂર્વક દારૂનું વ્યસન છોડી શુદ્ધ થવા ઈતેજાર છે. પ્રજામાં દારૂનું વ્યસન લગભગ અક્ષમ્ય અપરાધ ગણવા લાગે એટલે સૂધી પ્રજા-મત બદલ રહ્યો છે. દારૂનાં પીઠાં ચલાવનારા મોટા ભાગે પારસીઓ છે. ત્હમે આ ખાખતમાં પૂરા દિલથી પ્રજા જોડે સહકાર કરવા તૈયાર થાઓ તો મુંબઈ ઇલાકામાંથી તો આ બદીનાં ઘર ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં ઉખાડી મૂકી શકાય તેમ છે. સ્થાનિક સરકારો આજે હિંદુસ્તાનમાં લગભગ બધે જ અબકારી ખાતાને લગભગ ઉઠાડી મૂકવાની હલ સૂધી પહોંચવા કરી રહેલી આ પ્રવૃત્તિને અટકાવવાનો અણુછાજતો પ્રયાસ કરી રહી છે. ત્હમે સરકારને મદદ કરશો કે પ્રજાને ? મુંબઈ સરકારે હજી મિનજ નથી ખોયો, પણ એ સુદ્ધાં દારૂની આવક સાવ જતી કરવા જેટલી હિમ્મત અને ડહાપણ બતાવી શકે એમ માનવું મુશ્કેલ છે.

આ સ્થિતિમાં તહમારે તાબઠતોળ નિર્ણય કરી લેવાની જરૂર છે. તહમારાં શાઓ દાડને વિષે શું કહે છે તેની મહને ખબર નથી પણ જે અહુરમઝદે નેકી અને બદીના લેદ કર્યા અને બદી સામે નેકીની જીત ગાઇ તેણે દાડને માટે શું કહ્યું હશે તે હું સહેજે કહી શકું છું. છતાં ધર્મની આજ્ઞાઓનો વિચાર બાજુએ રાખીએ તો પણ અત્યારની આ પ્રજાકીય દાડનિષેધની ચળવળમાં પૂરા દિલથી સામેલ થવું યા તો તટસ્થ કે ઉદાસીન રહીને થાય તે જોયાં કરવાનું વલણ અખત્યાર કરવું એ વાતનો તહમારે નિર્ણય કરી લેવોજ જોઇએ. મહને પૂરી ઉમેદ છે કે હિંદુસ્તાનની એક ચતુર વહેવાર કેમ તરીકે તહમે આજે હિંદમાં શરૂ થએલી દુનિયાની કેઇ પણ તેવી ચળવળને ઝાંખી પાડે તેવી દાડનિષેધની આ મહાન ચળવળમાં પૂરેપૂરા દિલથી જોડાઈ જઈ એ દિશાએ પ્રત્યક્ષ કાર્ય કરવામાં પરોવાઈ જશે.

નવજીવન. તા. ૨૬-૩-૧૯૨૧

(નં. ૧૮.)

ગુનરાત્રીઓને,

મહાન સિંધુ નદીના તટપર સવારના પહોરમાં એક
ઝાડ તળે હું એકાંતમાં બેઠો છું. ઝાડોમાં પક્ષીઓ ગુંત-
રવ કરી રહ્યાં છે. બે ત્રણ સ્વયંસેવકો શિવાય કોઈ નજરે
નથી આવતું. દૂરથી કેટરીનો પુલ એક તરફ નજરે પડે
છે. ખીજી તરફ પાણી શીવાય કંઈ જ ભેતો નથી. સામે
કાંઠે ઝાડો અને છુટાં છવાયાં ઘરો ભેળે છે. નદીમાં બે
ચાર નાનાં હોડકાં કામ વિનાનાં સામે કાંઠે પડ્યાં છે.
મધુર પવન ચાલી રહ્યો છે ને તે પવનને લઇને પાણી
ધીમું ધીમું ઉછળતું મંદ ગાન કર્યો કરે છે. તડકાથી પાણી
અને રેતી સુવર્ણમાં દીપી રહ્યાં છે. પ્રેમના પાશથી
સિંધી લાઇઓએ મને ચોમેરથી બાંધી લીધો છે.

આજ સોમવારનો દિવસ છે એટલે મારે સારૂ તેઓએ
એકાંત ને શીતળ સ્થાન શોધી મને ત્યાં મૂક્યો છે. મને
કોઈ કહે છે કે મેં બહુ ત્યાગ કર્યો છે ત્યારે હસવું આવે
છે. જે સુખ શાંતિ અને આનંદ હું અનુભવી રહ્યો છું તે
લાગ્યે કોઈ ચક્રવર્તીને મળતાં હોય. મારી માન્યતા છે કે
ચક્રવર્તીને એ શાંતિ સંભવેજ નહિ. રાજપાટનો બોલે જ
તેને કચરી નાંખે. મન એજ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે

એનો હું પૂર્ણ અનુભવ લઈ રહ્યો છું.

આ પ્રેમની સાથે હું ગુજરાતનો તાલો પ્રેમ સર-
ખાવું છું ત્યારે મને એમ જ જણાય છે કે મને તો ખન્ને
સરખા છે. જ્યાં જઈ ત્યાં હું કેમ જાણે ગુજરાત જેટલો
જ પ્રેમ અનુભવતો હોઈ નહિ? કેમકે હું સિંધને પણ
મારો જ દેશ માની શકું છું. સિંધીના સુખદુઃખમાં પણ
તેટલોજ ભાગ લઈ શકું છું. સિંધને ભોગે ગુજરાતનો
લાભ સ્વપ્ને પણ નથી ઇચ્છતો. પણ ગુજરાતના દોષો
સિંધ ન ગ્રહણ કરે એવી કાળજી મારો દેશપ્રેમ અને
મારો ધર્મ મારી પાસે રખાવે છે. જેમ ગુજરાતને અર્થ
સિંધને નુકશાન પહોંચે એ હું કદિ પસંદ ન કરું તેમ
જ મને પરદેશને વિષે રહે છે. પરદેશને નુકસાન પહોં-
ચાડીને હું હિંદુસ્તાનને લાભ પહોંચાડવાનો દોષ ન કરું.
આ ભાવનાનેજ હું ખરૂં સ્વદેશાભિમાન માનું છું.

પણ મારૂં સ્વદેશાભિમાન જેટલું વિશાળ છે તેટ-
લુંજ સંકુચિત છે. આખી દુનિયાના કલ્યાણને વળગવામાં
મને રસ આવતોજ નથી. મને તો મારા દેશના કલ્યાણ-
માંજ રસ આવે છે. દેશના ભક્ષામાં હું જગતનું ભલું
જોઈ છું. મારો વર્ણાશ્રમ ધર્મ મને શીખવે છે કે હું
સુરોપમાં જન્મવાને બદલે ભારતવર્ષમાં જન્મ્યો એમાં કંઈક
અર્થ હોવો જોઈયે. પ્રત્યેક માણસ દેવાદાર જન્મે છે. તેનું

લેણું હોય તો તેનું તેને લાન પણ નથી હોતું, હોતું ન જોઈયે. જે વેપારી પોતાનું ઉધાર ખાતું તપાસી લે છે તેને જમે પાસાની ફિકરજ નથી કરવી પડતી. જે પોતાની ફરજ શીખે છે તેને તેના હક પોતાની મેળેજ મળી રહે છે.

મારું સ્વદેશાભિમાન મારા દેશની ફરજ શી છે તે તરફ જ મારું ધ્યાન ખેંચે છે. મારું ગુજરાતી તરીકેનું અભિમાન ગુજરાતીની હિંદુસ્તાન પ્રત્યે શી ફરજ છે તેજ સૂચવે છે. જો આ વિચાર ખરો હોય, જો ગુજરાતી લાઈ-ગહેનો તે કબૂલ રાખતાં હોય, તો ગુજરાતીઓને પોતાની ફરજ તો જાણ્યેમાજ છે.

ગુજરાત એકલું આજ વર્ષમાં સ્વરાજ્ય મેળવી શકે છે. દરેક માણસ પોતપોતાનું સ્વરાજ્ય મેળવી શકે છે. ગુજરાતનું દરેક ગામ પોતાનું સ્વરાજ્ય મેળવી શકે છે ને સહુ પોતપોતાનું મેળવતાં હિંદ સ્વરાજ્ય મેળવવામાં પોતાનો પૂરો ફાળો ભરી દે છે.

જેઓ પોતાને ભાગે આવતુંજ આપીને બેસશે તે કંબૂસ ગણાશે. સ્વરાજ્યની શરત એ છે કે સહુ પોતાને ભાગે પડતું આપે એ બસ નથી, પણ સહુ પોતાનાથી બનતું આપે એ બસ છે. જ્યારે સહુ સર્વનો બોળ ઉપાડવા તૈયાર થાય ત્યારેજ બધાનો બોળ ફાળે પડતો વહે-

ચાઈ જાય. કેમકે સહુની શક્તિ સરખી નથી હોતી. અને આવી સ્થિતિમાં સહુ હિસાબે આવતુંજ કરીને બેસી રહે તો ગરીબ કચરાઈ જાય ને શાહુકાર કચરી નાંખે.

હિંદુસ્તાનની વસ્તી ખત્રીશ કરોડની છે. એક કરોડ રૂપીઆ આપવા-એકઠા કરવા-એટલે જણ દીઠ બે પૈસા આપવા. બે કરોડપતિ બેજ પૈસા આપીને બેસી રહે તો કંગાળની વતી, બાળકોની વતી, લૂણાંપાંગળાંની વતી, કોણ આપે ? સીધો હિસાબ જ એ છે કે કરોડપતિયે બધો બોલો ઉપાડવાની વૃત્તિ રાખવી. જેને ઘણું મળ્યું છે તે ઘણું આપે.

હિસાબ ગણવાની આ રીત પ્રમાણે ગુજરાતે પોતાનો હિસાબ કરવો જોઈયે, ગુજરાત હસ લાખ રૂપીઆ ગુજરાતમાંજ એકઠા કરે તો તે વધારે પડતું નથીજ. આ ગણત્રીમાંથી હું બહાર વસતા ગુજરાતીઓને અલગ રાખું છું. બંગાળમાં વસતા ગુજરાતીઓ ભલે ગુજરાતને ધન મોકલે. પણ તેમણે બંગાળને પોતાનો કાળો આપવોજ જોઈયે. મદ્રાસમાં વસતા ગુજરાતીઓએ મદ્રાસની સેવા કરવી જ જોઈએ. જ્યાંથી ગુજરાતીઓ ધન મેળવે ત્યાં તેમણે પોતાની કમાણીનો સારો ભાગ ખરચવો એ તેમની ને હિંદુસ્તાનની સહ્યતાને શોભા છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીનેજ હું ગુજરાતને સાફ હસ લાખ રૂપીઆ ગણું છું.

આ ગણતરીમાં મેં મુંબઈને પણ અલગ ગણ્યું છે. મુંબઈમાં વસનારા ગુજરાતીઓએ મુંબઈમાં ભારે કાળો આપવોજ રહ્યો છે. મુંબઈ માટેની મારી આશાને વિષે હું હવે પછી લખવા ધારું છું. અત્યારે તો ગુજરાતમાં વસતા ગુજરાતીઓમાંથી દસ લાખની ગણતરી કરી રહ્યો છું.

આટલી રકમ કે એથી વધારે કે ઓછી એકઠી કરવાનું વહેવાર પગલું એ છે કે દરેક જીલ્લાના, દરેક દેશી રાજ્યના કામદારોએ યથાશક્તિ કાળાનો બોલો માથે ઉપાડી લેવો.

એજ પ્રમાણે મહાસલાના સલાસદોનું છે. જ્યાં વધારે જગૃતિ ત્યાં વધારે સલાસદોની આશા હોવી જોઈએ. સુરત નડિયાદ જેવાં ભારે જગૃત શહેર પોતાનો માત્ર હિસ્સાએ આવતો કાળો જ ભરીને સંતુષ્ટ રહે તો હાથ આવેલી બાજુ ખેંચે ખેંચીએ. જે ગામોમાં ભારે જગૃતિ થયેલી છે ત્યાંને સાફ તો હું જરૂર એવી આશા રાખું કે ત્યાંનાં દરેક ૨૧ વર્ષની ઉપરનાં સ્ત્રી, પુરૂષ, ઢેડ, ભંગી, હિંદુમુસલમાન મહાસલાને ચોપડે ચડે. જો કોઈ ગરીબ માણસ પાસે ચાર આના ન હોય તો તેનો પડોશી તેને તેટલા પૈસા આપે ને નામ નોંધાવે.

જે હિસાબ નામનો ને દામનો છે તેજ રેંટીયાનો છે. જ્યાં વધારે કાર્યદક્ષતા, વધારે સમજ, ત્યાં વધારે રેંટીયા લાખલ થવાજ જોઈએ. એમ એકબીજાને પૂરી સહાય કરવાથી

જ આપણે જૂન માસ સૂધીમાં આપણી નાનકડી, સરળ ને બધાને સમજી શકાય એવી યોજના અમલમાં મૂકી શકશું.

જે કે યોજના સહેલી છે છતાં આપણે આગસમાં રહીયે તો જરાએ પાર પડે તેવી નથી. બધા કાર્ય કરનારા પ્રમાણિકપણે હમેશાં યથાશક્તિ કામ કરે તોજ યોજના પાર પડે. આ યોજના આપણી પરીક્ષા છે, કસોટી છે, સ્વરાજ્યની લાયકાત મેળવવાની પ્રાથમિક કેળવણી છે. પણ તે કેળવણી આપણને એટલે લગી પહોંચાડે છે કે જો આપણે આ પરીક્ષામાં પસાર થઈયે તો બાકીની કેળવણીને સાડા ભાગ્યેજ ત્રણ માસ જોઈયે. કેમકે આ પરીક્ષા આપણને આત્મવિશ્વાસ, હિમ્મત ને બળ આપનારી છે.

ગુજરાત પોતાનો ધર્મ પૂરેપૂરો બજાવો એવી મારી ઉમેદ છે.

ગુજરાતની બહેનોમાં આવેલી જાગૃતિથી હું ચક્રિત થયો છું. તેઓના હાથમાં બહુ સત્તા છે. સ્વરાજ્ય મેળવવાની યોજનામાં બહેનોનો ભાગ મરદોના જેટલોજ, બલકે તેથી વધારે છે. બહેનો પોતાનો ભાગ પૂરો ભજવીને પોતાનાં, ગુજરાતનાં ને હિંદનાં કીર્તિ ને ધર્મ ઉજવળ કરો એવી મારી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

નવજીવન તા. ૧-૫-૧૯૨૧.

(નં. ૧૯.)

ગુજરાતમાં વસતા ધનિકવર્ગને—

જૂનની ત્રીશમી તારીખ નજીક આવતી જાય છે. ગુજરાતમાં હજુ આપણે તિલક સ્વરાજ્ય ક્ષણમાં બે લાખને પણ નથી પહોંચ્યા. તેમાંયે ખરેખરા ધનિકવર્ગનો ક્ષણો ઓછોજ છે.

શું ધનિકવર્ગને સ્વધર્મ વહાલો નથી ? શું તેઓ હિંદુસ્તાનને જગતની સામે ઉભી શકે એવું જોવા ઈચ્છતા નથી ? શું તેઓ હિંદુસ્તાનમાં ત્રણ કરોડ કરતાં વધારે માણસો ભૂખે મરે છે તેઓનું પેટ ભરવામાં પોતાનો ક્ષણો આપવા ઈચ્છતા નથી ? શું તેઓને હિંદુસ્તાનની કીર્તિ વહાલી નથી ? ને શું હિંદુસ્તાન ગુલામીમાંથી છુટે એ તેમને પસંદ નથી ? શું તેઓ ધારે તો ગુજરાતનો બેન્ને એક દહાડામાં ઉઠાવી શકે તેમ નથી ? શું કેવળ અમદાવાદના જ મીલમાલેકો ધારે તો દસ લાખ રૂપિયા એક દિવસમાં આપી શકે તેમ નથી ?

તેઓ ધારે તો ઘણું કરી શકે તેમ છે. હું આશા રાખું છું કે દેશમાં અત્યારે તીવ્ર વેગથી ચાલી રહેલી અળવળમાં તેઓ પોતાનો પૂરો હિસ્સો આપ્યા વિના નહિજ રહે.

‘ જો આપણે મદદ દઈએ તો સરકાર હરકત લાવશે ’ એવી દહેશત ધનિકવર્ગ મનમાંથી ઠહાડી નાંખે એમ હું માશું છું. એવી દહેશત રાખવાના દિવસ ગયા. વળી જો એકજ પૈસાદારને આપવાનું હોય તો તેને ડર ખતાવી શકાય; પણ જ્યાં બધાય આપવા બેસે ત્યાં ડર કેમ ખતાવાય ?

છતાં ડર એક એવી ચીજ છે કે આપવાની મરજી હોય છતાં પડેલ કરવાની હિમ્મત કોઈને આવતીજ નથી. આવી જાતના ભયોને છેડવા એ પણ આ જગી લડતનું એક મહાન પરિણામ હોવું જોઈએ. મારી ઉમેદ છે કે ધનિકવર્ગ હિમ્મત રાખી રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિમાં પૂરો ભાગ લેશે.

પણ કદાચ નિર્ભયતાનો ધર્મ પાળવો ધનિકવર્ગમાંના કોઈને કઠિન માલમ પડે તોયે દયાધર્મને તેઓ નહિ છોડે એવી હું આશા રાખીશ. દુષ્કાળિયાઓને સારૂ જે મદદ થઈ શકે તે તો તેઓ આપેજ. ઝેરી મરકી જ્યારે ફેલાઈ હતી ત્યારે, આગળ દુષ્કાળ હતો ત્યારે, ધનિક વર્ગે દ્રવ્ય આપવામાં પાછી પાની નહોતી કરી. છેવટે, ખીજું કંઈ તેઓ ન કરે કે કરી શકે તોયે દુષ્કાળ-નિવારણનો બોલો તો તેઓ ઉચકી લેશે જ એવી હું પ્રાર્થના કરું છું.

નવજીવન. તા. ૨૯-૫-૧૯૨૧.

(નં. ૨૦.)

ખહેનો પ્રત્યે—

આ મારી છેલ્લી પત્રિકા છે. પત્રિકાઓનું આજ લગીનું પરિણામ હું જાણતો નથી. જે જે વર્ગને સારૂ પત્રિકા લખી છે તે વર્ગમાંનો એક પણ પૂરો જવાબ આપે તો હસ લાખ રૂપીયા જૂન માસના અંત સૂધીમાં થાય જ.

ખહેનોએ આખા ભારતવર્ષમાં જે જાગૃતિ ખતાવી છે તેટલી બીજા વર્ગે નથી ખતાવી. ખહેનોએ આજલગી રાષ્ટ્રીય સભાઓમાં સંખ્યાબંધ આવવાનું રાખ્યું જ નથી. પણ હવે બધી જગ્યાએ તેઓ હજારોની સંખ્યામાં આવવા લાગી છે. એ જ મારા જેવા શ્રદ્ધાળુને સારૂ તો શુભ ચિહ્ન છે. એ જ મને તો ખતાવે છે કે હવે ધર્મરાજ્ય આપણી નજીક આવતું જાય છે.

હિંદુસ્તાનની લાજ બીજા વર્ગ ન રાખે તોયે સ્ત્રીઓ રાખી શકે છે. સ્ત્રીઓએ હમેશાં ધર્મને સાચવ્યો છે. ધર્મને સારૂ સ્ત્રીઓએ પોતાનો દેહ આપ્યો છે. ધર્મને સારૂ સીતા-દમયંતીએ હજારો દુઃખ ઉઠાવ્યાં.

સ્ત્રીઓની ઉદારતા સેંકડો વહેમો અને ધતિંગોને પણ પોષી રહેલ છે. તેજ સ્ત્રીઓ જ્યારે રાષ્ટ્રકાર્યને સમજી

જય તો પછી બાકી શું જ રહે ? પછી રાષ્ટ્રનો બળનો બાલી નજ રહેવો જોઈએ.

ત્રીજોથી સ્વર્ગસ્થ લોકમાન્ય તિલકનું નામ અજ્ઞ-
પ્રયું નથી. તેઓનું સ્મરણ તેમને ઓછું પ્રિય નથી. તેમનું
ચરિત્રબળ હિંદુસ્તાનને દીપાવે છે. તેમનો આત્મલોગ હિંદુ-
સ્તાનને પોષે છે. તેમનું સ્મરણ કાયમ રાખવા સાડ અને
સ્વરાજ્ય સ્થાપવા સાડ ગુજરાતનો કાળો દસ લાખ રૂપીયા
છે. આ કાળામાં બહેનો રૂપીયા ને ઘરેણું આપી શકે છે.

ઘરેણુંને આજે બહેનો શું કરશે ? જ્યારે હિંદુસ્તા-
નના કરોડોને ખાવાને પૂરું નથી મળતું, જ્યારે હિંદુસ્તા-
નમાં અત્યાચાર વ્યાપી રહ્યો છે ત્યારે બહેનો ઘરેણુંને
કેમ પહેરી શકે ? અશોક વાટિકામાં સીતાજી ઘરેણું પહે-
રતાં હતાં ? હમયંતી વનમાં વલ્લભલી હતી ત્યારે તેના
અંગ ઉપર દાગીના હતા ? તારામતિ જ્યારે હરિશ્ચંદ્ર સંગે
ભટકતી હતી ત્યારે શું હીરામોતીના હાર પહેરતી હતી ?
આ અધર્મના જમાનામાં ઘરેણું પહેરવાં એ મને તો
અયોગ્ય જણાય છે.

જે બહેનો ઘરેણું પોતાના દુઃખના સમયને સાડ
મહદરૂપે સંઘરે છે તેમને હું એટલુંજ કહીશ કે જો તમે
ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખો તો ઘરેણું કરતાં તે વિશ્વાસ

તમને વધારે મદદગાર થશે. યાદ રાખજો કે હિંદુસ્તાનમાં કરોડો સ્ત્રીઓ તો એવીજ છે કે જેમની પાસે વાલની વીંટી પણ નથી ને જેઓને ઉંચે આલ અને નીચે ધરતી જ છે. તેઓને પણ ઈશ્વર ખાવાનું આપી રહે છે. તમે પણ જો કામ કરતાં નહિ શરમાઓ તો તમારા પવિત્ર હાથપગ તમને ઘરેણાંના કરતાં વધારે જવાબ દેશે. જેને દાંત આપ્યા છે તેને ઈશ્વર જરૂર આવણુ આપશે. મહેનતુ પ્રમાણિકને આજલગી ભૂખે મરવું નથી પડ્યું. આજસુનેજ ઘરેણાંની ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. બહેનો આજસ તજે અને ઘરેણાં પણ તજે.

બહેનો જે પૈસા ભરશે તેનો ઉપયોગ જ ઘરેણાંની ગરજ સારશે. કેમકે તે પૈસા ગરીબ બહેનોને રેંટીયા આપવામાં ને આપણાં બાળકોને ખર્ચ લણતર આપવામાં થશે. એટલે જે પૈસા કે ઘરેણાં બહેનો ભરશે તેનો ઉપયોગ ખર્ચ જોતાં તેમનેજ મળશે. પોતાની કમાણી પોતાની પાસે રાખી પોતે જ તેનો ઉપયોગ મોજશોખમાં કરે છે તે કુટુંબઘાતી ગણાય છે, સ્વાર્થી કહેવાય છે. જે પોતાની કમાણી કુટુંબની પેટીમાં નાંખે છે તેને પણ તેટલોજ ઉપયોગ પોતાની કમાણીનો મળે છે; પણ તે કુટુંબ સેવક ગણાય છે, નિઃસ્વાર્થી ગણાય છે. દેશસેવા એટલે દેશને કુટુંબ ગણવું. દેશની પેટીમાં આપણે મુકેલા પૈસાનો પણ

આપણને પૂરો ઉપયોગ મળે છે. જેમ આપણે મૂકેલાનો ઉપયોગ બીજાને મળે છે તેમ બીજાએ મૂકેલાનો ઉપયોગ આપણને મળે છે. આમ જે બહેનો પૈકી કે ઘરેણું આપશે તે કશુંએ નહિ ખુએ.

બહેનો પોતાના પતિને ને કુટુંબને પણ આ કામમાં પ્રેરી શકે છે, ઘણી વેળા સ્ત્રીઓના અતિ ખર્ચને લઈને પુરૂષો ધન્ય છે એટલું દેશને દાન નથી દઈ શકતા. કેાઈ વેળા પોતાના પતિને દાન કરતાં રોકે પણ છે. આમ ન કરતાં પુરુષ વર્ગને ઉત્તેજન આપવા હું બહેનોને વીનવું છું. મારી જાણબહાર નથી કે ઘણી સ્ત્રીઓ પુરુષ વર્ગને વધારે આપવા પણ પ્રેરે છે ને તેમાં ક્તોહમંદ પણ થાય છે. એના જેવી બીજી બહેનો પણ થાઓ.

જે બહેનો આ પત્રિકા વાંચે તે બીજીને વંચાવે એવી મારી પ્રાર્થના છે. બહેનો પોતેજ આપીને સંતુષ્ટ નહિ રહે પણ પોતાની બહેનપણીઓને પણ આપવા પ્રેરશે એવી મારી આશા છે.

નવજીવનનો વધારો. નં. ૮.

તા. ૨૩-૬-૧૯૨૧

(નં. ૨૧.)

કાઠિયાવાડીઓને—

જેમ જેમ જૂનની આખર નજીક આવતી જાય છે તેમ તેમ કાઠિયાવાડ ભણી મારી દૃષ્ટિ વધારે જાય છે. અત્યારે તો હું માત્ર કાઠિયાવાડની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ વિષે જ લખવા ધારૂં છું. ણીજા વિષયોમાં હવે પછી પડવાની ઉમેદ રાખું છું.

સ્વરાજ્યનું કાર્ય એ આખા ભારતવર્ષનું છે. દેશી-રાજ્યોનો સ્વાર્થ કંઈ થોડો નથી. દેશી રાજ્યાધિકારીઓ જાણે છે કે સ્વરાજ્યની ચળવળથી તેમનું બળ વધ્યું છે. દેશી રાજ્યોની રૈયત જાણે છે કે તેમનું જોર વધ્યું છે.

આ ચળવળ રાજાનો, સત્તાનો કે ધનનો નાશ કરવાની નથી. પણ તેને સ્વચ્છ કરવાની છે. જેટલે અંશે પાખંડ મટે તેટલે અંશે સ્વરાજ્યની શીશીનો પારો ઉઘે ચઢે. પાખંડ, અત્યાચાર, અધર્મનો નાશ કરનારી આ પ્રવૃત્તિ છે.

આવી આ પ્રવૃત્તિમાં કાઠિયાવાડના રાજાઓ અને તેમની પ્રજા શો ફાળો આપશે ? હજી તો કંઈ નથી આપ્યું. કાઠિયાવાડ ધારે તો કરોડમાં રહેલી ખોટ પૂરી પાડે. કા-

ઠિયાવાડના સાહસિક લોકો અનેક જગ્યાએ ઉદ્યમને અર્થ ફેલાઈ ગયા છે. જ્યાં છે ત્યાં ત્યાં તો તેઓ આપી રહ્યા છે. વધારે આપો એમ ઈચ્છું છું. છતાં તેમનો તે કાળો તો ભારતવાસી તરીકેનો. પણ કાઠિયાવાડી ગુજરાતી તરીકે તેઓ કાઠિયાવાડથી શું મોકલશે? ગુજરાતના દસલાખના કાળામાં શું આપશે? અથવા બળ કરી ગુજરાતનો કાળો કાં બેવડાવી ન શકે?

પૌરબંદર, રાણાવાવ, કુતિયાણા, ખાંટવા, જેતપુર, ધોરાજીના મેમણો જ ધારે તો કરોડનો ઈબ્બરો લઈ શકે. જામનગરના એક જ મેમણ ધારે તો સાઠ લાખની ખેડ પૂરી પાડે.

કાઠિયાવાડના એક જ રાજા રેંટીયાનો ધર્મ સમજી જાય તો તેનેજ નિમિત્તે સ્વરાજ્યના કાળામાં કરોડ રૂ. આપી શકે.

પણ હું જાણું છું કે મારે એવી આશા રાખવાની નથી. રાજાઓમાં કે મેમણ લાઈઓમાં એવી શ્રદ્ધા નથી આવી. આ વેળાનું ઉઘરાણું એ સર્વની શ્રદ્ધાનું માપ છે.

પોતાના દરદ સાડ આપણે કેટલું આપીએ? હિંદુ-સ્તાનનું દરદ પોતાનું ગણનાર કેટલા હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્ત કે યાહુદી છે? કેટલા રાજા ને રંક છે?

હિંદુસ્તાનના ભયંકર ક્ષય રોગને સારૂ સહુ કેટલું આપવા તૈયાર છે ? એ કસોટી આપણી બધાની થઈ રહી છે. જૂનની ત્રીશમી સૂધીમાં દરેક હિંદવાસીએ જવાબ આપવાનો છે. દરેક કાઠિયાડીએ પોતાની ફરજ બજાવવાની છે.

જેઓ હિંદુસ્તાનને ક્ષય છે એમ માનતા નથી અથવા જેઓ ચાલુ પ્રવૃત્તિના એક પણ અંશને તે ક્ષયનું નિવારણ માનતા નથી તેઓ આમાં નજ આપે, પણ એવા અશ્રદ્ધાળુ કાઠિયાવાડીઓ મેં ઓછાજ જોયા છે. તેથી કાઠિયાવાડની આશા હું મોટી રાખું છું.

વઢવાણુ ને વીરમગામના લોકોએ મને વધારે આશા આપી. ઝાલાવાડ ગરીબાઈને સારૂ ને તેના સાંકડા મનને સારૂ વગોવાયું છે, એજ ઝાલાવાડે મને આશ્ચર્ય પમાડયું છે. એકલું ઝાલાવાડ જો રૂા. ૨૫,૦૦૦ થી વધારે આપી શકે તો હાલાર, સોરઠ ને ગોહિલવાડ શું આપે ? ભાવનગર શું આપે ? ભાવનગર તો અત્યારે કાઠિયાવાડનું મોટામાં મોટું બંદર છે. ત્યાંનો વેપાર સારામાં સારો છે, ત્યાંની પ્રજા પ્રમાણમાં સુખી છે; તેનો હિસ્સો ક્યાં છે ?

ઝાલાવાડની બહેનોએ કંઈક નિરાશા ઉત્પન્ન કરી ખરી. બહેનોની સંખ્યા ઘણી જોઈ. પણ આખા હિંદુસ્તાનના મારા અનુભવમાં વઢવાણુની બે સભામાં આવેલી બ-

હોનોયે ઓછામાં ઓછા ફાળો ભર્યો એમ મેં દુઃખપૂર્વક અનુભવ્યું. એ બહેનોયે સ્વરાજ્યનું, ધર્મરાજ્યનું નામ જ નહિ સાંભળ્યું હોય ? કે એ તો દોષ પુરૂષવર્ગનો હતો ? તેમણે બહેનોને આ ધર્મકાર્યને સારૂ જરાએ તૈયાર નહિ કરેલી ? ગમે તેમ હો. કાઠિયાવાડની બહેનોની પણ મને તો બહુ આશા છે. તેમને રંટીયો ગમ્યો છે. સેંકડો ગરીબ બહેનો પોતાની આજીવિકા પેદા કરી રહી છે ને હિન્દ-માતાની સેવા કરી રહી છે. શું ધનિક બહેનો પોતાના દાગીના અથવા પૈસા ન આપે ?

કાઠિયાવાડીઓ મહાને ખાસ તેમનો ગણે છે. તે પ્રેમની કસોટી હવે થવાની છે. જો કાઠિયાવાડના ખાસ પ્રેમ છતાં હું કાઠિયાવાડને સમજણ ન પાડી શક્યો હોઉં તો હું ખીજા ભારતવાસીઓને કેમ સમજાવી શકું ? કાઠિયાવાડ જો મારો સંદેશો સમજી ગયું હોય તો જરૂર કાઠિયાવાડનો ફાળો પ્રમાણમાં સહુથી મોટો હાવાની આશા રાખીશ.

તે આશા ઈશ્વર સફળ કરે.

નવજીવન તા. ૨૬-૬-૧૯૨૧.

(નં. ૨૨.)

વૈષ્ણવો પ્રત્યે—

તમારામાંનાં ઘણાં મારાં સગાં છે, ઘણા જ્ઞાતિભાઈ છે, કેટલાક બાળસ્નેહી છે. મારી ઉપર ઘણા કાગળો આવે છે. તેમાંના કોઈ મારા અંત્યજ વિચારોને સાફ મને ધન્યવાદ આપે છે, ઘણા તો તેને મારી ભૂલ માની વિનયપૂર્વક સમજાવે છે, કોઈ વળી રોષે ભરાઈ ગાળો ભાંડે છે, ને કોઈ કોઈ તો મને ધમકીઓ પણ આપે છે.

આ બધાને હું મારી પર રહેલા તેમના પ્રેમની નિશાની ગણું છું. અંત્યજને વિષે મારા જેવા વિચારો તો ઘણાએ ધરાવે છે, તેમને ઘણાએ ઝડે છે; પણ મારી ઉપર કેટલાકને રોષ આવે છે તેનું કારણ તો હું એ સમજું છું કે મને તેઓ ખીજી રીતે મર્યાદાધમ પાળનારો ને સારો માને છે. તેથી અંત્યજ વિષેના મારા વિચારો રૂપી તેઓએ માનેલી ભૂલ તેઓ સાંખી નથી શકતા. તેઓ માને છે કે મારા આ વિચારો સ્વરાજ્ય પ્રત્યેની આપણી ગતિને પણ રોકે છે. કોઈ તો એમ પણ માને છે કે મેં હાથે કરીને આપત્તિ ઝડોરી લઈને મારી હઠથી સ્વરાજ્યની નાવને તોફાનમાં નાંખી છે.

ત્યારે મારી નમ્ર માન્યતા એવી છે કે અંત્યજ્ઞે પ્રત્યેનો મારો ભાવ મારા વૈષ્ણવધર્મને દીપાવે છે; તેમાં મારી કયા રહેલી છે; તેમાં મારી મર્યાદાની શુદ્ધતા સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક વૈષ્ણવો માને છે કે હું તો વર્ણાશ્રમધર્મનો લોપ કરી રહ્યો છું. મારી તો માન્યતા છે કે વર્ણાશ્રમધર્મને હું મલીનતામાંથી ઉગારી લઈ તેનું સાચું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી રહ્યો છું. હું કંઈ પાણી, રોટી કે બેટીવ્યવહારની હિમાયત નથી કરી રહ્યો. હું તો કહું છું કે કોઈપણ મનુષ્યને અડતાં આપણે પાપ કરીએ છીએ એ ભાવનામાં જ પાપ રહેલું છે.

રજસ્વળાનો દાખલો આપી અંત્યજ્ઞની અસ્પૃશ્યતાનો ખયાવ કરવામાં આવે છે તેને મારી મતિ તો અજ્ઞાન માને છે. રજસ્વળામાં રહેલી બહેનને અડી જઈએ તો તેને આપણે પાપ નથી માનતા. પણ આપણે તેને અડી જઈએ તો શારીરિક શૌચના નિયમનો ભંગ થયો જાણી આપણે નાહી નાંખી સ્વચ્છ થઈ લઈએ છીએ. જે અંત્યજ્ઞ લાઈએ મેલું કાર્ય કર્યું હોય તેનો તે ન નહાય અથવા બીજી રીતે સ્વચ્છ ન થાય ત્યાં લગી સ્પર્શ ન કરવો અથવા આપણાથી થઈ ગયો તો આપણે નાહી લેવું એ હું સમજી શકું છું. પણ અંત્યજ્ઞ કુળમાં જન્મેલાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ ધર્મ હોય એમ મારો આત્મા સ્વીકારી જ નથી શકતો.

વૈષ્ણુવધર્મનું મૂળ હયા છે. અંત્યજને પ્રત્યેની આપ વર્તાણુકમાં હું તો હયાનો છાંટો સરખોયે નથી જોતો. અંત્યજને ગાળ વિના તો આપણામાંના ઘણા બોલાવતા જ નથી. ભૂદયેચૂકયે તે આપણા ડબ્બામાં બેસે તો તેની ઉપર ગાળોનો વરસાદ વરસે છે. તેને આપણે જાનવરને આપીયે છીયે તેમ એકું અનાજ આપીયે છીયે. તેને તાવ આવે, સરખ કરડે, તે આપણા વૈદ કે ઢાકતર તેની દવા કરવા નહિ જાય. જો જાય તો આપણું ચાલે ત્યાંસૂધી તેને આપણે અટકાવીયે છીએ ! અંત્યજને રહેવાને ખરાબમાં ખરાબ લક્ષ્ણ, તેને સાફ ન હીવાની ન રસ્તાની સગવડ. તેને સાફ ફૂવા, ધર્મશાળા, વિદ્યાલયોનો તેમને ઉપયોગ ન મળે. તેની પાસેથી કઠિનમાં કઠીન સેવા લઈ આપણે તેને ઓછામાં ઓછા પગાર આપીયે છીયે. તેને તો ઉંચે આજ ને નીચે ધરતી છે. આ કંઈ વૈષ્ણુવધર્મની નિશાની છે ? આને દયાધર્મ કહેવો કે કૂરતાધર્મ કહેવો ? ઇંગ્લેન્ડ સરકાર, જેની સાથે તમે પણ અસહકાર માંડ્યો છે તે આપણા આટલે તિરસ્કાર નથી કરતી. આપણે તો આપણી અંત્યજ પ્રત્યેની ડાયરશાહીને ધર્મ માનીને પોષીયે છીયે !

હું તો માનું છું કે આપણે વાળું તેવું લણીયે છીયે. આપણે અંત્યજોનો તિરસ્કાર કરી જગતના તિરસ્કારને પાત્ર બન્યા છીએ.

અસ્પૃશ્યતાને બુદ્ધિ ગ્રહણ કરી શકતી નથી. તે સત્યનો, અહિંસાનો વિરોધી ધર્મ છે તેથી ધર્મ જ નથી. આપણે ઉંચા ને ખીજા નીચા એ વિચાર જ નીચ છે. બ્રાહ્મણમાં શૂદ્રનો -સેવાનો-ગુણ નથી એ કંઈ બ્રાહ્મણ નથી. બ્રાહ્મણ તો એ કે જેનામાં ક્ષત્રીના, વૈશ્યના ને શૂદ્રના બધા ગુણો છે ને તે ઉપરાંત જ્ઞાન છે. શૂદ્ર કંઈ જ્ઞાનથી કેવળ વિમુખ નથી. તેનામાં સેવા પ્રધાન છે. વર્ણાશ્રમધર્મમાં ઉચ્ચ નીચની ભાવનાને અવકાશ નથી. વૈષ્ણવસંપ્રદાયમાં તો ભંગીઓ, ચાંડાલ ઇતી તરી ગયા છે. જે ધર્મ જગત્ માત્રને વિષ્ણુસમ બાણે છે તે અંત્યજને વિષ્ણુથી રહિત કેમ માને ?

પણ તમારી પાસે હું શાસ્ત્રાર્થ મૂકવા નથી ઇચ્છતો. હું વિદ્વાન હોવાનો દાવો નથી કરતો. શાસ્ત્રાર્થમાં મને બધા શાસ્ત્રી ભલે હરાવે. મને વિશ્વાસ છે કે દયાધર્મનો મને ઠીક અનુભવ છે. અંત્યજના તિરસ્કારને દયાધર્મમાં અવકાશ ન જ હોય.

વળી અંત્યજ કોને કહેશે ? વણકર અંત્યજ ? ચામડાના લાખપતિ વેપારી છે તે અંત્યજ ? કે કાંચન બધું સ્વચ્છ કરે છે તે ? જેણે ચમારનો ધંધો છોડ્યો છે, જે ભંગી મોટર હાંકે છે, મીલમાં કામ કરે છે, હોમશાં ન્હાયધૂએ છે તે પણ અસ્પૃશ્ય ?

પણ હું દલીલ શાને કરું ? જેને અસ્પૃશ્ય માને તેને અડવામાં પાપ માને ત્યાં લગી નહાવું હોય તો નહાઓ, પણ મારી અરજ તો એ છે કે જેમ રજસ્વળામાં આવેલી માતાને તમે તિરસ્કાર નથી કરતા પણ તેની સેવા કરો છો, તેમ અંત્યજનો પણ તિરસ્કાર ન કરતાં તેમની સેવા કરો. તેમને સાફ કૂવા ખોદાવો, તેમને સાફ નિશાળો બંધાવો, તેમને દવા આપો, તેમને સાફ વૈદ મોકલો, તેમના દુઃખમાં ભાગ લઈ આંતરડાની દુવા લ્યો. તેને સારી જગ્યામાં રાખો, તેમને સારો પગાર આપો, તેમને માન આપી, બોધ કરી, તેને નાનો ભાઈ સમજી, તેની પાસે મધપાન ગોમાંસાહાર ઈત્યાદિ છોડાવો. જેઓ છોડે તેમને ઉત્તેજન આપો. એમ કરતાં તમે જોઈ શકશો કે આલડછેટ અદકેરું અંગ છે. તમારામાંના કેટલાકે તિલક સ્વરાજ્ય ફાળામાં મારા અંત્યજને લગતા વિચારોને કારણે પૈસા ભર્યા જ નથી. હું તો તમને વીનવું છું કે તમે અસ્પૃશ્યતાને ન છોડો તોપણ ઉપલા તેમને સુધારવાના કામને સાફ તો પૈસાની મદદ આપી જ શકો છો. કેટલાક વૈષ્ણવોયે તો પોતે આપેલા પૈસા ખાસ એ જ કામને સાફ આંક્યા જે. વળી મારા અંત્યજ વિષેના વિચાર તમને પસંદ ન હોય તો પણ તમે સ્વદેશી ચળવળને સાફ, દુષ્કાળને સાફ, વિદ્યાલયોને સાફ-તો દ્રવ્ય આપી જ શકો છો. પણ મારી માન્યતા તો એવી જ છે કે તમે અંત્યજની ઉન્નતિ થાય

એ વાતોના વિરોધ તો ન જ કરો. તેથી તમારા એવા દયાધર્મની નિશાની દાખલ હું તો તમને અંત્યજોની ઉન્નતિનાં કાર્યોને સારૂ આંકીને જ દ્રવ્ય આપવા વીનવું છું.

નવજીવન. તા. ૨-૭-૧૯૨૧

(નં. ૨૩.)

અંગ્રેજ ભાઈઓને—

ભાઈઓ,

તમને બીજી વાર લખવાની હિંમત કરું છું. હું જાણું છું કે તમારામાંથી ઘણાને અસહકારની ચીઠ છે. છતાં મહારી સચ્ચાઈને વિષે તમારામાં ઇતખાર હોય તો મહારી પ્રવૃત્તિમાંથી બે પ્રવૃત્તિઓને નોખી કરી તે ધ્યાનમાં લેવાને હું તમને વીનવું છું. મહારા પ્રામાણિકપણા વિષે જો તમને વિશ્વાસ ન હોય તો તે પૂરવાર કરવાને મહારી પાસે દલીલો નથી. જ્યારે હું કહું છું કે અંગ્રેજોએ સ્થાપેલા તંત્રનો દ્વેષ કરવા છતાં ખુદ અંગ્રેજોનો દ્વેષ કરવાની કશી જરૂર નથી, ત્યારે મહારા કેટલાક દેશીભાઈઓ મહારા પર ગોળગોળ વાત કરવાનો આરોપ મૂકે છે. હું તેમને બતાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું કે પોતાના ભાઈનો દ્વેષ કર્યા વગર તેના દુરાચરણનો તિરસ્કાર કરી શકાય છે.

ઇસુખ્રિસ્તે તેના જમાનાના પાંડિતો અને કર્મકાંડી લોકોના દુરાચરણનો ધિક્કાર કર્યો પણ તેમનો કોઈ દિવસ દ્વેષ ન કર્યો. કોઈ પણ માણસ ઉપર પ્રેમ રાખવા છતાં તેના પાપનો ધિક્કાર કરવાનો ઇશુનો સિદ્ધાંત તેના એકલાને માટે જ ન હતો. ઇશુએ તે બધા જ લોકોને આચરણમાં મૂકવા માટે ઉપદેશો લો છે. ખરૂં જોતાં આ સિદ્ધાંત તો દુનિયાનાં બધાં શાસ્ત્રોમાં મળી આવે છે.

મનુષ્યસ્વભાવનો હું ઠીક અભ્યાસી છું, એમ હું માનું છું. મહારા પોતાના વિચારો અને લાગણીઓનું પૂરે-પૂરું પૃથક્કરણ કરવાનો મહને મહાવરો છે. મહેં જોયું છે કે માણસ પોતાના મત કરતાં મહોટો છે. માણસ જે તંત્ર ઉભું કરે છે તેનાથી તે પોતે મહોટો હોય છે અને તેથી જ મહને લાગે છે કે તમે સંઘમળથી જે રાજ્યવ્યવસ્થા ઉપજાવી કાઢી છે તેના કરતાં વ્યક્તિ તરીકે તમે અનેક દરજ્જે સારા હો છો. ૧૦ મી એપ્રિલના દુર્દૈવી દિવસે અમૃતસરમાં મહારા દેશભાઈઓનાં જે ટોળાં ભેગાં થયાં હતાં તે ટોળાં કરતાં તેમાંનો દરેક માણસ વધારે સજ્જન હતો. તેમાંથી કોઈ પણ એક માણસને નિર્દોષ અંગ્રેજ સરાફેને મારવાનું કહેવામાં આવત તો તે ના જ પાડત. પણ જ્યાં ટોળું ભેગું થયું ત્યાં ઘણા લોકો પોતાનું જાન બૂલી ગયા. એ જ ન્યાયે અધિકાર ઉપર બેઠેલો અંગ્રેજ

સામાન્ય અંગ્રેજના કરતાં જૂદો જ હોય છે. હિન્દુસ્તાનમાં રહેનાર અંગ્રેજ વિલાયતમાંના અંગ્રેજ કરતાં જૂદો જ છે. આ દેશમાં તમે જે તંત્રને આધીન છો તેનું પાછપાછું વર્ણનું જાણ્ય તેમ નથી. તેથી જ દરેક અંગ્રેજના હેતુ અશુદ્ધ હોય છે એવો આરોપ ન મૂકતા છતાં અથવા તો તમે દુષ્ટ છો એમ ન માનતા છતાં તમારા તંત્રને આકરામાં આકરાં વિશેષણો લગાડી તેનો હું નિષેધ કરી શકું છું. અમે જેટલા આ તંત્રના જકડાએલા છીએ તેટલા જ તમે પણ તેને શરણુ છો. માટે તમે પણ તે જ વૃત્તિ ધારણુ કરો એ હું ઇચ્છું છું. મહારાં લખાણોમાં જે નથી તેવા હેતુઓ તમે મહારામાં ન કદાપી લેશો. જે તંત્ર તમે રહીને હિંદી રાષ્ટ્ર મૂલીભર અંગ્રેજોનું દાસ બને છે અને જ્યાં દેશમાં ઠેરઠેર નજરે પડતા કિલ્લાઓ અને તોપોના આશ્રય તમે જ તમે પોતાને સુરક્ષિત માને છો તેવા તંત્રને ખતી શકે તો સુધારવા નહિ તો મિટાવવા હું અધીરો થયો છું એમ જ્યારે કહું છું ત્યારે મહેં કશું છાનું રાખ્યું નથી એમ જ તમારે માનવું. આજની સ્થિતિ તો તમને અમને બન્નેને કેવળ શરમભરેલી છે. આપણું સામુદાયિક જીવન એક ખીજ પ્રત્યેના અણુવિશ્વાસ અને ખીક પર ઉભેલું છે. તેમાં મરદાઈ નથી એ તો તમે કબૂલ કરશો જ. જે તંત્રને લીધે આવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે તે જરૂર સેતાની જ કહેવાય. દેશને ચૂસનાર પરદેશીઓ

તરીકે નહિ પણ હિન્દુસ્તાનની બીજી કેમોની માફક હિન્દી બનીને તમને રહેતાં આવડવું જોઈએ. એક અંગ્રેજની જાન સામે એક હજાર હિન્દીઓની જાન એ ગણતરી ઘોર નિરાશા ઉપજાવનારી છે અને છતાંએ તમારા મહોટામાં મહોટા અધિકારીઓએ ૧૯૧૬ માં આ જ સિદ્ધાંત સ્વીકાર્યો હતો. જે તંત્રે આપણુ બન્નેને આટલી હદ સૂધી પાડ્યા છે તેનો સમૂળગો નાશ કરવાના કાર્યમાં તમે અમારી જોડે લજો એમ તમને કહેવાનું મન થાય છે. પણ મહેને લાગે છે કે હજી તમે તેમ ન કરી શકો. તે સ્થિતિ લાવવા માટે જેટલી ગંભીરતા, જેટલો આપભોગ અને સંયમ અમારે કેળવવાં જોઈએ તેટલાં હજી અમે કેળવી બતાવ્યાં નથી.

પણ પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર કરવામાં અને દારૂ-નિષેધની હીલચાલમાં તો હું તમારી મદદ જરૂર માગું છું.

અંગ્રેજ ઇતિહાસકારોએ બતાવેલું છે કે હિન્દુસ્તાનનો પોતાનો વિખ્યાત કાપડનો વેપાર ઇરાદાપૂર્વક અને ચોક્કસ રીતે તોડી પાડી વિલાયતી કાપડ હિન્દુસ્તાન ઉપર બળાતકારે લાવવામાં આવેલું છે, તેથી હિન્દ આજે લોકે-શાયરનું જ નહિ પણ જાપાન, ફ્રાન્સ અને અમેરિકાનું પણ મુહતાજ થઈ બેઠું છે. હિન્દુસ્તાન ઉપર આની શી અસર થઈ છે તે એકવાર જુઓ. દર વર્ષે ઓછાવત્તા સાઠ

કરોડ રૂપીઆ ફક્ત કાપડને માટે અમે હિન્દુસ્તાન બહાર મોકલીએ છીએ. અમને પૂરતું થઈ પડે એટલું રૂ. તો અમે આ દેશમાં ઉત્પન્ન કરીએ છીએ જ. આ દેશનું રૂ. પરદેશ મોકલી ત્યાં તેનું કાપડ વણાવી ફરી આ દેશમાં લાવવું તે શુદ્ધ મૂર્ખાઈ નથી શું ? હિન્દુસ્તાનને આવી લાચાર સ્થિતિમાં મૂકવું એ શું વ્યાજબી હતું ?

દોઢસો વર્ષ ઉપર અમે અમારે જોઈતું બધું કાપડ જાતે વણી લેતા. અમારી સ્ત્રીઓ ઘરમાં બેસી સુંદર સૂતર કાંતતી અને પોતાના પતિઓની કમાઈમાં ઉમેરો કરતી. ગામડાંના વણકરો તે સૂતર વણી આપતા. અમારા જેવા બેતીપ્રધાન દેશમાં પ્રજાજીવનની વ્યવસ્થાનું એ એક અગત્યનું અંગ હતું. આ વ્યવસ્થાને લીધે અત્યંત સ્વાભાવિક રીતે નવરાશનો અમે સદુપયોગ કરી શકતા હતા. આજે અમારા દેશની સ્ત્રીઓમાં કાંતવાની આવડત રહી નથી અને કરોડો લોકોને પરાણે નવરા બેસવું પડવાથી દેશ કંગાલ થઈ ગયો છે. ઘણા વણકરો ભાંગી થઈ ગયા છે. કેટલાક ભાડુતી સિપાઈઓ બની લશ્કરમાં ભરતી થયા છે. સુંદરમાં સુંદર કાપડ વણનાર વણકરોની અડધી કોમ દાળોવાટો થઈ ગઈ છે અને બાકીની અડધી હાથે કાંતેલું સૂતર નહિ મળતું હોવાથી પરદેશી સૂતર વણી રહી છે !

ત્યારે હિન્દુસ્તાનને માટે પરદેશી કાપડના બહિષ્કા-

રનો અર્થ શો છે તે હવે કદાચ તમે સમજી શકશો. આ બહિષ્કારની યોજના સજા રૂપે કરવામાં નથી આવી. સરકાર આજે ખિલાફત અને પંજાબના અન્યાયો દૂર કરે અને હિન્દુસ્તાનને આજે જ સ્વરાજ્ય અખત્યાર કરવા દે તોયે આ બહિષ્કારની હીલચાલ ચાલવાની જ. સ્વરાજ્યનો એ અર્થ તો હોવો જ જોઈએ કે આર્થિક દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રના અસ્તિત્વને જરૂરી એવા ધંધાઓને હિન્દુસ્તાન પોષણ આપી શકે અને આ અસ્તિત્વને જોખમમાં નાંખનાર એવા માલની આયાતની 'મના' કરો શકે. ખેતી અને હાથકંતામણી એ બે રાષ્ટ્રદેહનાં બે ફેફસાં છે. અને હર પ્રયાસે ક્ષયરોગને એ ફેફસાંમાં પેસતો અટકાવવો જોઈએ.

આ વાત રાહ જોવા જેવી નથી. ખેતી સાથે ચાલી શકે એવા ધંધાને અભાવે આખું રાષ્ટ્ર જ્યારે બૂખે મરે છે ત્યારે પરદેશી કારખાનાવાળાઓના કે દેશી વેપારીઓના લાભોનો વિચાર ન કરાય.

આ હીલચાલને બધી જાતના પરદેશી માલના બહિષ્કાર તરીકે પણ રખે માની લેતા. બીજાં રાષ્ટ્રો સાથે કોઈ પણ જાતનો વેપાર કરવો જ નહિ એ હિન્દુસ્તાનનું વલણ નથી; કાપડને બાદ કરતાં બીજી વસ્તુઓ હિન્દુસ્તાન કરત. પરદેશમાં સહેલાઈથી અને સારી ખનતી હોય તો ઉભય પક્ષને લાભ થાય એવી શરતે પરદેશ પાસેથી આભાર સાથે

લેવાની હિન્દુસ્તાને હા પાડવી જ નોંધ્યો. અલખત, કોઈ પણ વસ્તુ હિન્દુસ્તાન પોતાપર બળાત્કારે નહિ જ લાદવા દે. પણ ભવિષ્યને વાંચવાનો પ્રયત્ન હું નહિ કરું. હું જરૂર આશા રાખું છું કે થોડા જ દિવસમાં હિન્દુસ્તાન ઇંગ્લંડ સાથે સમાનતાને નાતે સહકાર કરી શકશે. આપણા વેપારના સંબંધો તપાસવાનો પ્રત્યંગ તે વેળાએ આવશે. અત્યારે તો પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર સફળ કરવામાં હું તમારી મદદ ઇચ્છું છું.

એવો જ અને એટલા જ મહત્વનો સવાલ છે દારૂ નિષેધનો. દારૂનાં પીઠાં એ તો સમાજ ઉપર લાદેલી એક અસહ્ય આફત છે. આ વિષયમાં પ્રજામાં જેટલી જાગૃતિ છે તેટલી આજ સુધી કોઈ કાળે થઈ ન હતી. હું કબૂલ કરું છું કે આમાં તમારા કરતાં વધારે મદદ તો અમારા હિન્દી પ્રધાનો કરી શકે એમ છે. છતાં આ સવાલમાં તમે તમારો મત સ્પષ્ટ જાહેર કરો એમ હું ઇચ્છું છું. રાજ્ય-તાંત્ર ગમે તેવું હોય તોપણ મ્હને લાગે છે કે પ્રજા તો દેશમાંથી દારૂની જઠ જ કાઢી નાંખવા માગે. તમારું વજન પ્રજાપક્ષ સાથે લેણવીને આ દિનપ્રતિદિન વધતી જતી હીલચાલને તમે મદદ કરી શકો છો.

નવજીવન. તા. ૧૭-૭-૧૯૨૧.

(નં. ૨૪.)

કાઠિયાવાડના

રાજા મહારાજાઓ પ્રત્યે,—

સાહેબ,

મેં ઘણીવાર આપને બે બોલ લખવાનો વિચાર કરીને માંડી વાળ્યો. પણ કેટલુંક સાંભળ્યા અને જાણ્યા પછી મારા વિચારો આપની પાસે રજૂ કરવાનો મારો ધર્મ સમજી છું.

મારો સંબંધ કાઠિયાવાડની સાથે નિકટ છે એ કાંઈ મારે આપને કહેવાનું ન હોય ? પણ મારો જન્મ કાઠિયાવાડમાં થયો છે એટલું જ મને બંધન નથી. માર પિતા-શ્રીએ ત્રણ રાજ્યોમાં કારભારી તરીકે નોકરી કરેલી. મારા કાકાએ એક જગ્યાએ તેમ મારા દાદાએ પણ કારભાર કરેલું. ગાંધી કુટુંબના ઘણાઓએ કાઠિયાવાડનાં રાજ્યોની નોકરી કરી નિર્વાહ કર્યો છે. એટલે આપની સાથે મારો ખાસ સંબંધ છે. આપના પ્રત્યે મારી ખાસ કુરજ છે.

તેથી જ્યારે કાઠિયાવાડના કોઈપણ રાજ્યની અંધા ધુંધી વિષે હું કંઈ સાંભળું છું ત્યારે માંડું મન દુખાય

છે. કાઠિયાવાડને મેં શુરવીરની ભૂમિ તરીકે ઓળખેલ છે ને સ્વરાજ્ય યજ્ઞમાં કાઠિયાવાડ પોતાનો પૂરો ફાળો આપી પોતાને ને ભારતભૂમિને ઉજ્જવળ કરશે એવી આશા મેં રાખી છે.

‘સ્વરાજ્ય’ શબ્દથી આપ ન જ ભરડો. સ્વરાજ્ય, અસહકાર એ નામો આપને ન ભરડાવે એમ ઇચ્છું છું. તે અંધાધુંધીની ચળવળ છે, તે બેવફાદારીની હીલચાલ છે, તેથી દેશ પાયમાલ થશે, એમ કહેનારા છે. કહેતા. તેઓ અજ્ઞાનપણે તેમ કહે છે એમ માની આપના મિત્રોની પાસે પણ મારો બચાવ કરજો.

અન્યાયની સામે જીવને જોખમમાં મૂકીને પણ થવું એવું આપણાં શાસ્ત્રો શીખવે છે. મારા વડીલે મને પોતાના દાખલાથી એજ શીખવ્યું. લોકો હિમ્મત શીખે તેથી દેશને હાનિ નથી થવાની.

પણ મેં આ પત્ર સ્વરાજ્ય વિષે લખવા શરૂ નથી કર્યું. મારા સ્વરાજ્ય વિષેના વિચાર અંતરાયરૂપ ન થાય તેટલા સારૂ ઉપલાં વાક્યો લખ્યાં છે.

મારી પાસે અનેક લેખો આપના રાજ્યો વિષે આવ્યાં છે. અનેક ફરિયાદો મોકોડેથી સાંભળી છે. પણ આજલગી

મેં તેમાંનું કંઈ જ છાપવું દુરસ્ત નથી ધાર્યું. મેં એવી જ આશા રાખી છે કે બધું કુશળ થઈ રહેશે; ને હજી એમ જ માનું છું. જે મોટી સદ્વતનતની અંધાધુંધીનો નાશ થઈ શકે તો નાનાં રાજ્યોની અંધાધુંધી એની મેળે શમી જશે. આત્મશુદ્ધિ એવી વસ્તુ છે કે તેની જડ બેસતાં વાલાગે છે. પણ જડ બેઠા પછી તેને ફેલાતાં વાર નથી લાગતી.

પણ હવે તો હું સાંભળું છું કે કોઈ રેંટીયાને હસી કહાડે છે, કોઈ તેને રોગ ગણી તેનો નાશ કરવા ઈચ્છે છે, કોઈ સ્વદેશી જેવી શાશ્વત પ્રવૃત્તિને રોકવા સાડ પ્રજા ઉપર અયોગ્ય દબાણ કરે છે, કોઈ ખાદીના ઉપયોગની સામે થાય છે, ખાદીની ટોપી પહેરવી એ ગુન્હો ગણે છે. આ બધું માનતાં મને દોષ થાય છે. છતાં મારી પાસે પુરાવો એટલો બધો છે કે બધી વાતો ખોટી ન જ હોય.

કાઠિયાવાડની ભૂમિ એવી છે કે તેમાંથી એક પણ માણસને પરદેશ જવાની જરૂર ન હોવી જોઈએ. કોઈ મોટો વેપાર ખેડવાનું સાહસ કરે એ તો સ્તુત્ય છે, પણ મારા પ્રસંગમાં સેંકડો બલકે હનરો. કાઠિયાવાડી આળ્યા છે, જે કેવળ આજીવિકાને અભાવે કાઠિયાવાડ છોડે છે. આ મને સાલે છે ને આપને સાલે એમ હું ઈચ્છું છું. કાઠિયાવાડના મજબૂત બાંધાવાળા દેખાવડા ખેડૂતોનાં ઘરોમાં

જે તેજ અગાઉ જોવામાં આવતી તે મેં મારા આ વખતના પ્રવાસોમાં ન જોઈ. મને યાદ છે કે ૩૫ ના દુકાળ પહેલાં મેં ગામડાઓમાં દૂધમાખણની છાળ જોએલી. પાવળે ઘી પીરસે તો અવિવેક ગણાતો મેં બાળ્યો છે. કાઠિયાવાડની ઉંચી પહાડ જેવી દેખાતી બહેનોને હાથે બચપણમાં તેમની ઉજળી તાંસળીમાં ઘાડી છાશ પીધેલી મને સાંભરે છે. આજે તો છાશને બદલે ઘોળું પાણી જોઈ છું. ઘીની ઝારીઓને બદલે ઘીના પાવળાં પણ મુશ્કેલીથી જોવા મળે છે. સમૃદ્ધિ જતાં લોકો સંકોચાય છે ને બહાર નાશભાગ કરે છે.

ખચિત માનજો કે જો રાજા મહારાજાનો વર્ગ મદદ કરે તો રેંટીઆથી ને સાળથી કાઠિયાવાડ હતું તેના કરતાં વધારે તેજસ્વી બને. કાઠિયાવાડમાં છન્વીસ લાખની વસ્તી ગણાય છે. તેમાં પાંચ લાખ રેંટીઆ સહેજે ચાલે. એટલે દર માસે જોછામાં જોછા સાડાસાત લાખ રૂપીઆની કમાણી થઈ. જો કાઠિયાવાડની બહેનો આઠજ માસ બજન ગાતી રેંટીયા ચલાવે તો દર વર્ષે સાઠ લાખ રૂપીઆ પોતાના ઘરમાં મૂકે. આમાં આપને એક પાઈ પણ આપવી ન પડે. શું આમ સહજ થતી કમાણી કાઠિયાવાડની પ્રજા કરે તેનો આપ દ્રેષ કરો ? અથવા તેની હાંસી કરો ?

કાઠિયાવાડના નાડી ખાદીની બંડીવાળા ને મોટી પાધડી

વાળા મેઘવાળોમાંથી એક લાખ સાળો ચલાવે તો તેઓ દર માસે ઓછામાં ઓછા વીસ લાખ રૂપીયા કમાય. તેમ આઠ માસ વણે તો એક કરોડ સાઠ લાખ રૂપીયા વરસ દહાડે પોતાના ઘરમાં મૂકે. શું આપ દીર્ઘદૃષ્ટિ પહોંચાડી આવા બરકતવાળા ઉદ્યોગને સંપૂર્ણ ઉત્તેજન ન આપો ?

આપની પાસેથી તો હું એ આશા રાખું કે આપ આપના દરબારોમાં પણ ગરીબોએ વણેલી ખાદીને માન આપો. દરબારી પોષાક પણ ખાદીના હોય અને આપ પોતે પ્રજાએ જ બનાવેલી ખાદી પહેરીને શોભો.

કાઠિયાવાડની પ્રજા જૂએ મરે ને માન્યેસ્ટરના-જાપાનના લોકો આપને પૈસે મહાલે એ રાજ્ય ન્યાય નથી એમ આપના શાસ્ત્રીઓ અવશ્ય સમજાવશે. આપને મલમલ જોઈએ તો સાડા રૂ પકાવો, સરસ કાંતનાર વણનારને ઉત્તેજન આપો.

કાઠિયાવાડના પહાડોમાં વસતા રાજાઓને મોજશોખ શા ? તેઓ કૂતરાનાં ટોળાં શાને રાખે ? તેઓ તો પ્રજાને સાડા પ્રાણ આપે. પ્રજાને દુઃખે દુઃખી થાય ને પ્રજાને ખવડાવીને જ ખાય. રાજા વણિક બને અને બ્રાહ્મણ નાટક કરે તો ધર્મ દોણ શીખવે ને કોણ સાચવે ?

હું નથી ઇચ્છતો કે કાઠિયાવાડની પ્રજા આપના

રાજ્યમાં રહી બ્રિટીશ રાજ્યની સામે ચળવળ કરે ને આપની સ્થિતિને કફેડી કરે. આપની નાણુક સ્થિતિ હું સમજી શકું છું. આપના પ્રત્યે મારી લાગણી છે. બલે તેઓ અસહકારી ન થાય, પણ સ્વદેશીને આપ નોખું અંગ ગણ્યા ને તેને સ્વતંત્ર રીતે ખીલવવામાં રૈયતને મદદ આપો એ હું નમ્રતાપૂર્વક માગું છું.

ખીણું પણ માગું ? કાઠિયાવાડમાં દારૂના પીઠાં કેમ સાંખી શકાય ? આપને વળી દારૂમાંથી કંઈ ઉપજની ગરજ હોય ? લોકો જ્યારે દારૂ છોડવા ને છોડવવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે હું આપના હરખારથી પણ દારૂની બાટલીઓના બહિષ્કારની આશા રાખું. રામે જો ધોખીની વાત સાંભળી સતી સીતાનો ત્યાગ કર્યો તો શું પ્રજાની ઈચ્છા જાણી આપ દારૂને કાઠિયાવાડમાંથી ન કહાડો ?

અને આપની દ્રેનમાં અત્યજને નોખા ડગળા મળે, અત્યજને ટિકેટો મળતાં અડચણ આવે, તેઓને ધક્કા વાગે એ કેમ સંખાય ? રૈયતને બેલાવી આપ મસલત કરે ને ઢેઢ આદિ વર્ણ ઉપર અત્યાચાર થાય છે તે કયા ધર્મ નથી પણ અત્યાચાર છે એ સમજાવી આપ તે ગરીબોને સુખી કરીને તેમની આંતરડાની દુવા લ્યો.

ખીણું તો ધણું સાંભળ્યું છે. તે કયા અત્યારે હું

ઉકેળવા નથી ઇચ્છતો. તે જુની વાતો છે. અત્યારે ચાલતા શુદ્ધ પ્રાણ વાયુની ગતિ ન રોકે એટલું જ વીનવવા મેં આ પત્રિકા લખી છે. જે પ્રેમ ભાવથી મેં લખ્યું છે તેને જોળજો ને પ્રેમપૂર્વક વાંચી મારી દીન સૂચનાઓ અમલમાં મૂકે એમ માગું છું. ઇશ્વર આપને ન્યાયવૃત્તિ આપે ને કઠિયાવાઠનાં રાજપ્રજા નીતિને રસ્તે ચાલતાં સુખી રહે એમ પ્રાર્થના કરું છું.

નવજીવન. તા. ૧૪-૮-૧૯૨૧

(નં. ૨૫.)

મુસલમાન ભાઈઓને—

પ્યારા દેશબંધુઓ,

મૌલાના શૌકતઅલી અને મૌલાના મહમદઅલીના પકડાવાથી જ્યાં એકેએક હિંદીનું દિલ ખળભળી ઉઠ્યું છે ત્યાં તમારા દિલની હાલત તો શી હશે તે હું બરાબર સમજી શકું છું. બહાદુર અલીખિરાદરો ચુસ્ત દેશપ્રેમી તો છે જ. પણ તેઓ સૌ પહેલા મુસલમાન છે અને બીજું બધું પાછળથી છે. અને હરકોઈ ધાર્મિક માણસની એજ સ્થિતિ હોય. આજે કેટલાંએ વરસો થયાં આ બંને ભાઈઓ

ઇસ્લામની ઉંચામાં ઉંચી ખાનદાનીના નમૂનારૂપ રહ્યા છે. બીજા કોઈ બે મુસલમાનોએ આ દેશમાં ઇસ્લામની પ્રતિષ્ઠા વધારવાની દિશાએ તેમના જેટલું કર્યું નથી. ખિલાફતને સાફ પથ તેઓ જેટલું જુઝયા છે તેટલું હિંદના બીજા કોઈ બે મુસલમાનો જુઝયા નથી. કારણ તેઓ સમ્યાકને વળગી રહ્યા છે અને છિંદવાડામાં તેમની અટક ફરમ્યાન પણ તેમને સાચું લાગ્યું તે કહેતાં અચકાયા નથી. તેમની લાંબી અટકથી તેઓ હાર્યા કે કમજોર થયા નહિ. તેઓ જેવા શેરહિલ અટકમાં ગયા ત્યારે હતા તેવાજ શેરહિલ તેઓ અટકમાંથી બહાર આવ્યા.

અને એ અટકમાંથી છૂટયા તે ઘડીથી માંડીને જ તેમણે ફરેક વેળાએ પોતે સાચા રાષ્ટ્રીય હોવાનું બતાવી આપ્યું છે અને તમે પણ તેઓના જેવા થવામાં ઈન્જત અને અભિમાન માન્યાં છે.

પોતાની સાદાઈથી, પોતાની નમ્રતાથી અને પોતાની પારાવાર કાર્યશક્તિથી આખી ઇસ્લામી આલમને અલી બિરાહરોએ જેટલી ચેતવી મૂકી તેટલી બીજા કોઈ મુસલમાને નથી ચેતવી.

આ બધા ગુણોને લીધે અલી બિરાહરો તમારા હિલો-બાન પડયા છે. એમનામાં તમે તમારા આદર્શ પુરૂષોને

જુઓ છો. તેથી એમનો વિભેગ તમને ગમગીન કરી મૂકે એ કુદરતી છે.

વળી ત્હમારા શિવાયના બીજા પક્ષ કેટલાએ લોક એમનો મીઠો સહવાસ ખોવાયાથી ગમગીન છે. મ્હારા તો એ લાઈએ હાથપગ થઈ પડ્યા હતા. તેઓ જતાં જાણે હું આવડાં વગરનો બની ગયો છું !

મુસલમાનોને લગતી કોઈપણ બાબતમાં મૌં શૌકત-અલી મ્હારા માર્ગદર્શક તેમજ સાથી હતા. અને એક પક્ષ દાખલામાં એમણે મ્હને અવળે રસ્તે દોર્યો નથી. ઘણાખરા દાખલાઓમાં એમની નજર ખરી અને ભૂલ વગરની નીવડતી. હિંદુમુસલમાન એકતાની કિંમત અલીલાઈએને હોયે જેવી બેઠી હતી તેવી આપણામાંના થોડાને જ હોયે બેઠી હશે અને એઓ આપણી વચ્ચે હતા ત્યાં સૂધી હિંદુ મુસલમાન એકતાની બાબતમાં હું સાવ નચિત રહેતો.

પણ આપણે બધા એમના વિભેગથી બેચેન હોઈએ તોપણ ગમગીન બન્યે કે નાસીપાસ થયે આપણને ન જ પાલવે. આપણે ફરેક જણે સાવ એકલા પણ લઈયે જતાં શીખ્યે છૂટકો છે. ખુદા આપણો સાચો અને કાયમનો સહબર છે.

નાસીપાસ થવું એ અલી બિરાદરોને ન પિછાન્યા

ખરોખર છે; એટલુંજ નહિ પણ હું એટલે સૂધી કહું કે પોતાના દીનને ન ઓળખ્યા ખરોખર છે.

કારણ, શું હરેક મહજબ એમ નથી શીખવતો કે આપણું ંહાલાંઓ બદનથી જ્યારે આપણાથી વિખૂટાં પડે છે ત્યારે પણ તેમનો આત્મા આપણી વચ્ચેજ વસે છે ? અલી ખિરાફરોનો આત્મા તો આપણી વચ્ચે વસી રહ્યો છે જ; પણ સરકારને હાથે પકડાઈને તો તેઓ અત્યારે આપણી વચ્ચે રહીને આપણામાં પોતાની હિમ્મત, ઉમેદ અને તાકાત ભરી રહ્યા હોત તેના કરતાં પણ પોતાની એવી કુરબાનીથી કેમની વધુ ભારે ખિદમત કરી રહ્યા છે. અહિંસા અને અસહ-કારની ખૂબી, કુરબાનીથીજ આપણે આપણી મુરાદ હાંસીલ કરવાના છીએ એ વાત જ્યારે આપણા હિલમાં ઠસી જશે ત્યારે જ આપણને ખરાખર સમજાય તેમ છે. ઇલકાબો, ધારાસભાઓ, અદાલતો અને મદ્રેસાઓનો ત્યાગ એ બધાં સાવ ન્હાનાં છતાં એવી કુરબાનીનાંજ પગલાં શિવાય બીજું શું છે ? એ શરૂઆતની કુરબાનીઓ, આગળ ઉપરની જેલખાનાની જીંદગીની મુસીબતોની અગર તો આખર ફાંસીની કુરબાનગાહ પર ગરહન આપવાના અવલ હકૂતાની તૈયારીઓ છે. આપણે જેમ વધારે કરીશું, આપણે જેટલી ઝાઝી સંજ્યામાં એવી કુરબાની કરવા ખંડાર પડીશું, તેટલા આપણે આપણી નેમની નજીક જતા જઈશું.

અને ગંભીર સભાઓ, સરઘસો કે જીલ્લો નહિ પણ મૂંગે મહોડે કરેલી કુરબાનીઓ જ આપણને ફતેહ અપાવશે, એ વાતને આપણે જોટલા જલદી અને વગરઅંદેશે સમજતા થઈ જઈશું તેટલા જલદી અને તેટલા વધુ ચોક્કસપણે કામિઆબ થઈશું.

ત્હમારી લડતને મોં અપનાવી છે, કારણ હું માનું છું કે તમારી લડત નેક છે. ત્હમારા સારામાં સારા આલિમે પાસેથી હું સમજ્યો છું કે ખિલાફત એ એક આદર્શ છે. તેને ખાતર તમે લડી રહ્યા છો. તમે કોઈ અન્યાય અગર અંધેરને ટકાવવાને ખાતર લડી રહ્યા નથી. તમે તુર્કોનો સાથ દઈ રહ્યા છો, કારણ આજે યુરોપના લોકોમાં તુર્ક શરીફ લોક છે. હિંદુસ્તાનમાં તો આજે મુસલમાન શું કે હિંદુ શું, બન્ને નીતિબળમાં મોહતાજ છે એ વાતનો ઈન્કાર કરી શકાય એમ નથી. આપણે બન્ને કેમ આપ આપણા દીનના દુબળા નમૂના તરીકે હસ્તી ધરાવીએ છીએ. આપણામાંનો દરેક ખુદાનો સાચો બંદો નીવડે એવું કરવાને બદલે બીજાઓ આપણા દીનને દીપાવે અને આપણે માટે જીન કુરબાન કરે એવી ઉમેદો રાખનારા આપણે બન્યા છીએ !

પણ હવે આપણે જે રસ્તો પસંદ કર્યો છે તે ખુદાની તરફ જ આપણું મોં ફેરવવાને આપણામાંના દરેકને મજ-

મૂત કરે છે. અસહકારમાં આપણે એમ માનીને જ ચાલીએ છીએ કે આપણી સામેનો પક્ષ જેની સામે આપણે અસહકાર માંડ્યો છે અને જે પોતાની ગેરમુરાદને ખર લાવવા પર ઉતર્યો છે, તે તેટલાજ ગેર તરીકાઓથી આપણી જોડે કામ લેશે. આવી હાલતમાં સામાપક્ષની રીતોથી નિરાળી જ રીતો અખત્યાર કરીને જો આપણે કામ લઈશું તો ખુદના ખ્યારા ખનીશું. આમ જાહેર કરવામાં આપણે મહેલો દાવો રહેલો છે અને જો આપણી કામ કરવાની રીતો સરકારની રીતોના કરતાં દેખીતી જ નિરાળી હશે તો આપણે મુકરર કીધેલી ટૂંક મુદતની અંદર આપણે જરૂર ફતેહ હાંસિલ કરીશું.

આમ આપણી લડતની બુનિયાદ પૂરી અહિંસા છે, જ્યારે સરકારની આખરી પનાહ હિંસા છે. અને દુનિયામાં કોઈ પણ જોશ સામા જોશની જોડે ટક્કર ખાધા વિના પેદા થતું નથી, તેથી જો સરકારના જોશની સામે આપણે તેવું જ સામું જોશ નહિ ફેંકીએ તો આ સરકારને અટકી પડ્યા વિના ખીજો રસ્તો નથી. પણ આને સારૂ આપણી અહિંસા જખાનમાં, દિલમાં તેમજ કામમાં સરખીજ સાચી ઢોલી જોઈએ. અહિંસાના નુસખાને તમે વખત વરતીને અખત્યાર કીધો હશે તો તેની ફિકર નહિ. તમારે માથે તો એટલી જ ફરજ છે કે જ્યાં સૂધી એ ઈલાજ ચાલ

છે ત્યાં સૂધી તમારે તે પર કાયમ રહેવું અને પોતીકા ઇમાનની ઉપર નજર રાખીને હિંસા ખૂનરેણોના ખ્યાલ સરખો દિલમાં આવવા દેવો નહિ. ઉલટું આપણે અખ્ય-તાર કીધેલા અહિંસાના કાર્યક્રમ ઉપર આપણા દિલમાં પૂરેપૂરો યકીન વસવો જોઈએ. હું ઈચ્છું છું કે એકેએક મુસલમાન ભાઈ ગુસ્સાના હરેક મૌકાપર પોતાના દિલ સાથે સમજી લે કે એક અહિંસાના જ જોરસા પર કાયમ રહીને આપણે આ વરસની અંદર પૂરી કામિયાબી હાસિલ કરી શકીએ એમ છીએ.

યાદ રાખવું કે આવી અહિંસા એ એક ખ્યાલી કાર્યક્રમ નથી. જરા ખ્યાલ કરો કે હિંદુઓને ન ગણીએ તો પણ એકલા સાત કરોડ મુસલમાનોના પણ એકસંપથી કરેલા નિશ્ચયનો અર્થ શું થવા જાય ? જો બધા ખિતાબ-દારોએ પોતાના ખિતાબો છોડ્યા હોત, બધા વકીલોએ વકાલત છોડી હોત, બધા વિદ્યાર્થીઓએ મદ્રેસાઓ અને કાઉન્સિલરોએ કાઉન્સિલો છોડી હોત, તો અત્યાર પહેલાં આપણે કયારનાએ ફતેહમંદ નીવડયા ન હોત શું ? પણ આપણામાં ઘણાએ એવા છે કે જેમનામાં કુરબાનીની તાકાત નથી એ વાતને આપણે ગણત્રીમાં લેવી જ રહી. મુસલમાન સાત કરોડ ગણાય છે અને હિંદુઓ બાવીસ કરોડ, પણ કસોટીમાં ઉતરે એવા સાચા મુસલમાન અને

સાચા હિંદુ થોડા જ હશે. તેથી જો આપણે આપણા કામમાં પૂરા ક્ષેત્રમાં નથી થયા તો તેનો સળગ પણ આપણામાં જ રહીલો છે. અને જો આપણે દાવો કરીએ છીએ તેમ આપણી લડત મહજબી છે, જો આપણે દીનની ખાતર લડી રહ્યા છીએ, તો આપણે આપણા પોતા શિવાય બીજા કોઈની પણ ઉપર સખૂરી ખોઈ ઉઠાવી ન ઉઠવું જોઈએ. આપસમાં એક બીજા પર પણ ગુસ્સો ન કરવો જોઈએ.

ખૂનરેણને ઉત્તેજન આપવાના આરોપ વિષે અલી-ભાઈઓ, હું જેટલો બેગુનાહ હોવાનો દાવો કરું છું તેટલા જ બેગુનાહ છે એ વિષે મ્હને જરીક પણ શક નથી. તેમની કુરખાની કેવળ બેદાગ છે. તેઓ તો દીને ઇસ્લામને માટે અને પોતાના મુલકને માટે પોતાથી બનતું બધું કરી છૂટ્યા છે. હવે જો આ વરસમાં ખિલાફત અને પંજાબનો ઇન્સાફ ન મળે અને સ્વરાજ ન સ્થપાય તો તે તમારો અને મારો વાંક ગણાશે.

આપણે અહિંસાના પાવન રહીએ એનો અર્થ એ નથી કે આપણે કશું ન કરતાં હાથ જોડી બેસી રહીએ. આપણે અલીબિરાદરોનાં ફાલ સિપાહીઓને લગતાં વચનોને ઠેકઠેકાણે વારંવાર બહેરપણે ફેલાવીએ અને કેદને નોતરીએ. આપણા સારામાં સારા લડવૈયાઓ વિના આપણી લડત ન ચાલી શકે એમ પણ આપણે ન માનીએ. જો

તેવી રીતે લડત ચલાવવાની આપણામાં તાકાત ન હોય તો આપણે સ્વરાજ્યને માટે લાયક નથી, ખિલાફત અને અને પંતખની દાદ મેળવવાને લાયક નથી. આપણે હજારો કેઠાણેથી જાહેર કરવું જોઈએ કે કોઈ પણ હિંદુએ યા મુસલમાને ચાલૂ સરકારની સિપાઇ તરીકે યા તો બીજા કોઈ પણ કામમાં નોકરી કરવી એ પાપ છે.

અને વધુ તો આપણે પરદેશી કાપડનો પૂરેપૂરો બહિષ્કાર કરવાં પાછળ આપણી કુલ તાકાતોને જમાવવી જોઈએ પણી તે કાપડ માન્યેસ્ટરની બનાવટનું હો, અમેરિકન હો, ફ્રેન્ચ હો કે બીજા કોઈ મુલકનું હો. અને આવા બહિષ્કારની સાથે જ આપણને જોઈતું કાપડ આપણે ત્યાંજ વણી લેવા આપણે હજી ન કર્યો હોય તો દરેક ઘરમાં રેંટીઆ અને સાળો ચાલૂ કરી દેવાં જોઈએ. મુલકની આઝાદી અને ખિલાફતનો ખચાવ બંનેને વાસ્તે અહિંસાના રાહમાં આપણા વિશ્વાસની આ કસોટી ગણાશે. વળી હિંદુ મુસલમાન વચ્ચેના સંપત્તી પણ કસોટી ગણાશે અને આપણા પોતાના કાર્યક્રમ ઉપરના આપણા વિશ્વાસની પણ એ આમ કસોટી હશે. હું ફરીવાર મારો ચકીન રજૂ કરીશ કે પરદેશી કાપડનો સહંતર બહિષ્કાર કરીને એક મહિનાની અંદર આપણે બેઝન્ટકે આપણી મકસદ પાર ઉતારી શકીએ છીએ. કારણ તેટલું કંઈ આપણે એટલે દરજ્જે તાકાત ધરાવતા

થઈ જઈશું કે જો કદિ ત્યાર પછી પણ આપણને કાનૂન
તોડવાના પગલા પર જવું પડે તો તે વખતે આપણામાં
ખૂનરેશના બુક્કાને કાળૂમાં રાખવાની તાકાત અને
વિશ્વાસ આવી જયાં હશે

તેથી સરકારે લમો બાઇઓને કરેલા ઉંડા જખમો માટે મ્હારી પાસે અસહકાર અને તેના અમલકરૂપે પરદેશી કાપડના બહિષ્કાર અને આપણાં ઘરોમાં દેશી કાપડની પેદાશ આ સિવાય બીજો ચડિઆતો મલમ નથી.

નવજીવન તા. ૨-૧૦-૧૯૨૧.

(नं. २६.) *

ଓହେଲେଲେ,—

વહાલી બહેનોને,

આજે મહારી જન્મગાંઠને દિવસે તમને હું શો સંદેશો મોકલું એ વિચાર ઠયાજ કરું છું. મારી જન્મગાંઠની સાથે જડેનોને શો સંબંધ હોય ? મને હિંદની સ્ત્રીઓ કેમ ઓળખે છે ? એ વિચાર કરતાં મને લાગે છે કે તેઓ મારા પ્રેમને ઓળખે છે. તેઓને ખબર છે

* (જન્મદિવસ નિમિત્તે બહેનોને ગાંધીજીનો સંદેશ)

કે મને સ્ત્રીઓનું શિયળ વહાણું છે, અને તે સાચવવાનો સહેલામાં સહેલો ઉપાય મેં બતાવ્યો છે; એ સ્વદેશી છે. સ્વદેશીધર્મનું પાલન કરવામાં જેટલી મદદ સ્ત્રીઓ કરી શકે છે તેટલી પુરૂષો નહિ કરી શકે. જ્યારે ભારતવર્ષની પુત્રીઓ સૂતર કાંતી પોતાને અને બીજાને ઢાંકતી હતી ત્યારે ભારતવર્ષ બલે ગરીબ હોય પણ આજની જેમ કંગાળ નહોતું. ત્યારે ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓ પોતાનું સતિસ્વ જેમ જાળવી શકતી, હુતી તેમ આજે નથી જાળવી શકતી, એ હું જોઈ રહ્યો છું. તેથી જહેનોને આગળ વળી પણ એજ વસ્તુ મૂકું છું.

બધી જહેનો ઓછામાં ઓછો એક કલાક હમેશાં સૂતર કાંતવામાં આપો.

બધી જહેનો સાદાઈને ધર્મ જાણી તેમાંજ શણગાર સમજે ને કુમારિકાઓએ કાંતેલા સૂતરમાંથી જેવાં કપડાં પેદા થાય તે પવિત્ર સમજી તે વડે તમારાં અંગ ઢાંકો.

આમાં જ હું તો હિંદુસ્તાનને સારું સ્વરાજ પણ જોઈ છું. જહેનો પણ જોઈ શકે એમ ઇચ્છું છું.

જે કોઈ માણસ પ્રતિ આપણને માન અને પ્રીતિ હોય તે માન અને પ્રીતિ સારામાં સારી રીતે એમ બતાવી શકીએ કે—હમેશાં તેનું અનુકરણ કરવું,

હું હિંદુસ્તાન પાસે જે માગી રહ્યો છું તેનો ઉદ્દેશ ફક્ત ફરી સત્યયુગ આવે એટલા માટે જ છે—

આપણે જે કામ હિંદુસ્તાનમાં કરવાનું છે તે સ્ત્રી-કેળવણીનું પ્રથમ છે, કેળવણી હોય તો સ્ત્રીઓ પોતાના શિયળનું રક્ષણ કરી શકે. તે કેળવણી આપવા માટે આપણને ઘણી વિક્ષતાની જરૂર નથી પણ ફક્ત ચારિત્રની જરૂર છે.

આજ મારા ઉપર જે પ્રેમ દર્શાવ્યો છે તે ઉપરથી હવે હું આપને મારા પર એવો પ્રેમ બતાવવા માગણી કરું છું કે—આપણે ફરીથી સત્યયુગ આણવો. હિંદુસ્તાન પોતાનું રક્ષણ કરી શકે એમ છે. જો આપણે આપણા દેશમાં પેદા થયેલા વસ્ત્રનેજ વાપરીશું તો નહીં આપણે આપણા દેશને થોડાજ વખતમાં સુરક્ષિત કરી શકીશું. હું રેંટીયા માટે પ્રયત્નો કરી રહ્યો છું. રેંટીઆથી સ્ત્રીઓનું શિયળ જળવાય છે. આથી કોઈ બીજો ધંધો નથી કે જેમાં આપણી કરોડો બહેનો ઘેર બેઠાં પોતાનો સમય ગાળી શકે. આમાં કાંઈ બહુ અઘરાઈની જરૂર નથી. હિંદુસ્થાને સ્વાશ્રયી થતાં શીખવું જોઈએ. જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં વીર નરો, વીરાંગનાઓ પેદા થશે ત્યારે આપણે સ્વાશ્રયી બની શકીશું. આપણે સત્યાગ્રહની વીરતા બતાવવાની છે. શસ્ત્રની વીરતા કરતાં આમાં વધુ વીરતાની જરૂર છે. જો તેમ થાય તો

આપણે સ્વતંત્ર જ છીએ. હિંદુસ્તાનમાંથી જે કરોડો રૂપિયા જાય છે તેનું અને તમારી બહેનોનું રક્ષણ કરો.

હું આપની પાસે જે કાર્યની માગણી કરું છું તે આપને ઠીક લાગતી હોય તો તમે તમારા દેશને માટે તે કાર્ય કરવા તૈયાર થઈ પડજો.

૧ ગરીબ વર્ગમાં ફરી જ્યાં અન્નવસ્ત્રના સાંસા પડે ત્યાં રેંટીયા ફાળવ કરી, ભુખમરો ટાળી, તેમને સ્વાસ્થ્યી બનાવવાં.

૨ જ્યાં જ્યાં ગણીચી ગંદકી હોય, રોગગ્રસ્ત સ્ત્રી બાળકો હોય, પતિત વશા હોય—ત્યાં તેમને સંયમનાં, સ્વચ્છતાનાં, આરોગ્યનાં અને વિશુદ્ધ જીવન ગાળવાનાં સાધનો કરી આપી તેમને તેમની સ્થિતિનું—રહેણી કરણીનું—ભાન કરાવવું.

૩ જ્યાં જ્યાં જ્ઞાનપ્રચારની—આવશ્યકતા, અભિલાષા હોય ત્યાં જ્ઞાનપ્રચારાર્થે જરૂરી સાધનો પૂરાં પાડવાં અને પોતે તે માટે પ્રયાસ કરવો.

આ કાર્ય કરવા માટે પ્રથમ આત્મશુદ્ધિ, આત્મવિકાસ, ભગિનીભાવ અને વિચારવિનયની જરૂર છે,

આમ ભગિની સમાજ કરવા ધારે તો તેની પાસે

ઘણી સુંદર ફલદાયી પ્રવૃત્તિઓ છે. સમાજનું કાર્યક્ષેત્ર એટલું વિસ્તીર્ણ છે કે જે સજ્જડ કાર્ય થાય તો મોટી પ્રવૃત્તિ તેની પાસે કાંઈજ નહિ ગણાય. અને 'હોમરૂલ' નામનું ઉચ્ચારણ કયાં વિના હોમરૂલની ભારે સેવા થઈ શકે. જ્યારે છાપખાનાં નહતાં, ભાષણોની સગવડો જોઈ હતી, ચોવીસ કલાકમાં એક હજાર માઈલને બદલે ભાગ્યે ચોવીસ માઈલ આપણે સુસાક્ષરી કરી શકતા હતા તે વેળાએ આપણાં વિચારોનો પ્રચાર કરવાનું એકજ મુખ્ય સાધન ગણાતું હતું, તે આપણી કૃતિ હતું. એમ કહેવાય છે કે તેની અસર બહુ ભારે હતી. અત્યારે આપણે હવાને વેગે દોડમ-દોડા કરીએ છીએ; વ્યાખ્યાનો આપીએ છીએ; લેખો લખીએ છીએ તેમ છતાં આપણું ધાર્યું અમલમાં મુકાવવા આપણે લગભગ અસમર્થ છીએ. દરેક દિશાએથી લગભગ નિરાશાનો સૂર સંભળાય છે. મને તો લાગે છે કે જેમ આગળ હતું તેમ આજે પણ આપણાં કાર્યનાં વડે જેટલો પ્રભાવ આપણે લોકો ઉપર નાંખી શક્યું, તેટલો કદિ આપણા ભાષણ કે લેખોથી નહિ નાંખી શકીએ. આ સમાજ મૂંઝા કાર્યને પ્રધાનપદ આપો એવી સમાજ પ્રત્યે મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

આટઆટલાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે, પરંતુ તેમાંથી કશું વર્તનમાં આવતું ન હોય તો તે તમામ ફાકટ છે, માટે એક ખાંડી વજન જેટલાં પુસ્તકો વાંચી તે કરતાં તેમાંથી એક અધ્યાય જેટલું પણ વર્તનમાં

(નં. ૨૭.)

કામદારોને—

સાધઓ.

મુંસાફરી પૂરી કરીને હું અમદાવાદમાં આવ્યો છું ત્યારથી સાંભળી રહ્યો છું કે શરાબ પીવાની ટેવ બધાઓમાં ઓછી થઈ છે, પણ જે પીઠાં પર મીલના કામદારો ભય છે ત્યાં તો ધંધો અતલના જેટલોજ ચાલી રહ્યો છે; એટલુંજ નહિ, પણ તેઓ સ્વયંસેવકોને ગણકારતા નથી, તેઓને ગાળ દે છે, તે તેઓને મારે પણ છે. મને ખબર નથી કે આમાં કેટલું સત્ય છે. મારી ખાત્રી છે કે સેંકડો કામદારો તો આવી વર્તણૂક પસંદ નજ કરે.

તમારે સાફ જેઓ મહેનત કરી રહ્યા છે તેઓ ઝોવી આશાએ મહેનત કરી રહ્યા છે, કે તમે સારા માઓ ને સુખી થાઓ, તમે તમારી ખરાબ આદતો છોડો, તમે પૈસો બચાવતાં શીખો, તમે કરજદાર મટો, તમે સારાં ઘરોમાં રહો, તમારાં છોકરાં ભણે ગણે, તમે સ્વચ્છ રહો, તમે પોતે પુરસદના વખતમાં સાફ વાંચો, વિચારો ને હરેક રીતે સમાજમાં ફીપો.

તમને મદદ કરનારા તમને કેવળ વધારે પગાર કે બક્ષીસો અપાવીને સંતોષ પામે તેમ નથી. તમે જો કેવળ

પગાર વધારવાને જ સાફ તેમની સેવાનો સ્વીકાર કરે ને તમારા જીવનમાં સુધારો ન કરે તો તમે તેઓની સેવા ખોઈ બેસો અને જે પ્રજામત આજે તમારી તરફ છે, એ પછી તમારી તરફ ન રહે.

તમે સારા થાઓ એટલુંજ નહિ, પણ તમે દેશમાં આલતી ધાર્મિક ને આત્મશુદ્ધિની લડતમાં ભાગ લો. તમે ખિલાફત તરફની, પંજાબ તરફની, ને સ્વરાજ બાબતની તમારી ફરજ સમજો ને જાણવો. તેમ કરવું હોય તો તમારે ખૂરી આદતો છોડવી જ જોઈએ. આપણે ઈશ્વરને નામે લડી રહ્યા છીએ. શું ઈશ્વર શરાબી, બુગારી કે વિષયીને મદદ કરનારો છે ? શરાબી મુસલમાન ખિલાફતનું શું ભલું કરે ? શરાબી હિંદુ તેના મુસલમાન ભાઈને શી મદદ કરવાનો ?

જ્યારે જ્યારે તમારા પગારમાં વધારાની કે તમારે સાફ બક્ષીસની વાત હું માલેકો પાસે કરું છું, ત્યારે ત્યારે તેઓ મને કહે છે, 'તમે વધારો માગીને શું કરશો ? શું કામદારો તેમાંથી સારો ખોરાક લેશો ? પોતાનાં છોકરાં ભણાવશો ? કે તેઓ તેનો વધારે દાફ પીશે ?' આ સાંભળું છું ત્યારે મારું માથું શરમને માથે નીચે નમે છે. આવી કફાઈ સ્થિતિમાંથી તમારે મને ઉગારી લેવો જોઈએ. અને શરબ છોડીનેજ તમે તેમ કરી શકો છો.

તમે વાંચનાર તો શરાબ નહિ પીતા હો. પણ તમારા સાથીને સાફ તમે કેમ જવાબદાર થઈ શકો ? એ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે સાથીને સાફ જવાબદાર થવામાંજ સ્વ-રાજ છે. સાથીને મનાવવો ને શરમાવવો એ તમારું કામ છે. દાફ પિનાર કામદારની તમેજ ચોક્કી કરો. એમના સુધારાનો બોલો તમારી ઉપરજ હોવો જોઈએ. અને આમ તમે તમારામાં કહાડે કહાડે સુધારા કરતા જાઓ ત્યારેજ પગારના વધારા, ઇનામો વિગેરે શોભે. જો તમે સુધારા ન કરી શકો તો તમારી તરફ લોકલાગણી હમેશાંને સાફ ન જ રહી શકે, એ તો તમે સમજી શકો એવી વાત છે તેથી મારી ઉમેદ છે કે આ શરાબની બદીને તો તમે ખૂબ પ્રયત્ન કરીને કહાડશો.

નવજીવન. તા. ૨૩-૧૦-૧૯૨૧

(નં. ૨૮.)

મુંબઈનો અપયશ—*

પત્રિકા ૧ લી.

મહારા મનોરથોના ધામ મુંબઈની કીર્તિને ગઈ કાલે એક મેર જ્યારે હું પૂરા વિશ્વાસમાં તેના શહેરીઓને જખખર પજવણી વચ્ચે તેમણે જાળવેલી શાંતિને માટે મુખારકબાદી આપી રહ્યો હતો, તે જ વેળાએ બીજી મેર કલંક લાગી રહ્યું હતું. આગલી રાત્રે શાહજહાના બહિષ્કારને લગતાં ચોપાનીયાં દીવાલે ચોડનારા સ્વયંસેવકો અને તેમના નાયકને પકડવામાં આવ્યા; ચોપાનીયાં ફાડી નાંખવામાં આવ્યાં; સ્વરાજ સભાની ઓફીસમાં પણ દૈવ જાણે કોણ ધૂસરું અને સીલક પડેલાં ચોપાનીયાં, જે હજી સૂધી રાજદ્રોહી ઠરાવવામાં આવ્યા નથી, તે ઉઠાવી જવામાં આવ્યા. શાહજહાનું આગમન, તેને સાફ તેના સામ્રાજ્યને લગતી ગોઠવણો અને તેને જાહેર સત્કારનું રૂપ આપવા વેડફવામાં આવેલો પ્રજાકીય તિજોરીનો પૈસો—આ બધું લોકોને ઓછું અસહ્ય નહોતું અને છતાં મુંબઈ ખામોશ હતું. આથી મહેને લાગ્યું, મુંબઈને ખરેખર મુખારકબાદી ઘટતી

---

* મુંબઈનાં તોફાનો દરમ્યાન ગાંધીજી તરફથી નીચેની પત્રિકાઓ એક પછી એક બહાર પડી છે:—

હતી. નોકરશાહીના સ્વાર્થી અને બનાવટી સામૈયાને પ્રબલ સળગાવેલી પરદેશી કપડાંની હોળી એ ખરેખરે સચોટ પ્રબલીય જવાબ હતો એમ મ્હને લાગ્યું.

મ્હને ખબર નહોતી કે એક બાબુ જ્યારે શાહજાદાને શણગારેલા રસ્તા વચ્ચે થઇને લઈ જવામાં આવતો હતો અને બીજી બાબુએ પ્રભાત પરદેશી કાપડ રૂપી પાપ અભિમાં ભરમ થતું હતું, ત્યારે શહેરના બીજા ભાગમાં મીલમજૂરો પોતાના માલિકોની ઈચ્છાને ગુન્હાખોર વૃત્તિપૂર્વક છાપરે ફેંકીને એકની પાછળ બીજો એમ ટોળે મળીને ટામનાં ઉતાડ્યોને કનડતા હતા અને દામવહેવાર અટકાવી રહ્યા હતા, પરદેશી ટોપી પહેરેલાઓની ટોપીઓ જખરાઇથી ખુંચવી લઈ રહ્યા હતા, અને રસ્તે જતા નિર્દોષ યુરોપીયનો તરફ પથરા ફેંકી રહ્યા હતા. દિવસ વધતો ગયો તેમ આ ટોળાંઓનો પિત્તો પણ ઉકળતો જ ગયો અને પોતાનું રાજ્ય નિષ્કંટકપણે ચાલેલું ભેઈ હરખાયલાં ટોળાંઓએ દામો બાળી, એક મોટર અને કેટલીક દારૂની દુકાનો લાગી અને બે દુકાનોને આગ લગાડી !

એક વાગે મ્હને રમખાણની જાણ થઈ. હું મિત્રોને લઈને તોફાનની જગ્યાએ પહોંચ્યો. ત્યાં મ્હેં પારસી ખેડોને પજવણી થયાની વાત સાંભળી ને હું સમસમી રહ્યો. કેટલીક ખેડોના પર હુમલો કરવામાં આવેલો, કેટલીકની

સાડીઓ ફાડી તોડી નાંખેલી. મહેને વીંટી વળેલા દોઢ હજારના ટોળામાંથી એક જણ મહેને રોષથી લાલ થઇને ધૂજતે હોઠે ઉપલી હકીકત કહેનાર પારસી ગૃહસ્થના શબ્દોનો ધનકાર કરી શક્યું નહિ. એક આઘેડ પારસી ગૃહસ્થે મહેને કહ્યું, ‘આ ટોળાશાહીમાંથી અમને કૃપા કરીને બચાવો.’ આ પારસી જહેનોપરના હુમલાની વાત તીરની પેઠે મહારા હૈયામાં લોંકાઈ. મહેને મહારી પોતાની જહેન દીકરીઓની વિડંબના ટોળાંને હાથે થઈ હોય એમ જ થઈ આવ્યું. થોડાક પારસીઓ શાહજહાના સામૈયામાં ગયા તેમાં શું? તેમને પોતાને વ્યાજળી જણાયા તે વિચારે ધરાવવાનો પૂરેપૂરો હક હતો. એમની પજવણી થઈ જ કેમ શકે? સ્વરાજમાં ભેરજખરાઈ ન જ હોય. હિંદુને જખરાઈથી વટલાવનાર ઝનુની મોપલો તો પોતે પુણ્યકૃત્ય કરે છે એમ પણ માને, પણ અસહકારીની ગુન્હાખોરીને તો કશો બચાવ જ નથી.

બે ટાંકીપર પહોંચ્યો ત્યાં પણ એક પીકું તોડી પાડેલું અને ખૂરી રીતે જખમી થયેલા બે પોલીસ સીપાઈઓને મહેં વળવળતા બોલ્યા. તેમને પાવળું પાણી પાવા કોઈ હતું નહિ. હું ગાડીમાંથી ઉતર્યો કે ‘મહાત્મા ગાંધીકી જે’ પોકારતાં ટોળાંએ મહેને ઘેરી લીધો. આ શબ્દો મહારા કાનને હમેશાં જ કડવા લાગે છે પણ અત્યારે તો પોતાના

એ જખમી સાઇઓની રજ દરકાર વગર ગાંધી 'એ' નાં ખૂમરાણુ મચાવતા એ ટોળાના પોકાર મ્હારા કાનમાં વીંછીના ડંખથી વધુ વેદના કરનારા નીવડયા. હું અકળાયો. ને તેમને વઢવા માંડયું. તેઓ શાંત પડયા. પેલા જખમી-ઓને પાણી અપાવ્યું અને તેમને ઇસ્પીતાળમાં પહોંચાડવાની ગોઠવણ કરી હું આગળ ગયો. ત્યાં આગ લબૂકી રહી હતી. ટોળાએ એ દ્રામો ચેતવી મૂકી હતી ! પાછા ફરતાં એક મોટરને પણ મ્હોં બળતી જોઈ. મ્હોં ટોળાને વીખેરાવા વીનવ્યું. તેમણે ખિલાફત, પંજાબ અને સ્વરાજના કાર્યને આ કરીને કેવો ફટકો માર્યો હતો તે સમજાવ્યું અને ગમગીન અંતઃકરણે હું પાછો ફર્યો.

પાંચને શુભારે થોડાક બહાદુર સિંધી જુવાનો એવી ખબર લાવ્યા કે ભીંડી બજારમાં એક જખમી ટોળું પરદેશી ટોપી પહેરેલા દરેક રસ્તે જનારને પજવતું હતું અને ટોપી આપી દેવાની ના પાડનારને સખત માર પણ મારતું હતું. પોતાનો ફેટો આપી દેવા ના પાડનાર એક બહાદુર બુઢ્ઢા પારસીને એવી જ રીતે ખુબ માર પડ્યો. હું અને મો. આમદ સોખાની ત્યાં પહોંચ્યા ને ટોળાને સમજાવ્યું કે નિર્દોષ માણસોને ઇજા કરીને તેઓ પોતાના દીનેઇમાનનો ઇન્કાર કરી રહ્યા હતા. ટોળાએ વિખેશવાતું વલણ બતાવ્યું. પોલીસ હતી અને અજબ સંયમ ધરી રહી હતી.

અમે આગળ ગયા અને થોડીવારે પાછા ફરીએ છીએ તો એક પીકું હડહડ સળગી રહ્યું છે ! અંબાવાળાઓને પણ લોકો ખસેલ કરી રહ્યા હતા. ભલા પંડિત નેકીરામ અને અને બીજા મિત્રોના પ્રયાસથી પીકામાંના લોકો સલામ-તીથી બહાર આવવા પામ્યા.

ટોળામાં એકલા મવાલીઓ કે છોકરાઓ જ હતા એમ પણ નહોતું. એ કંઈ અશિક્ષિત લોકોનું એક દળ નહતું. બધા મિલકામદારો પણ નહોતા. બધે શંભુમેજો હતો અને કોઈનું માનવા સાંભળવાની તેમની ઇચ્છા કે તૈયારી નહોતી. જાણે એકે એક જણનું લેખું જ ખસી ગયું હતું ! વળી એ એક ટોળું પણ નહોતું. ટોળે ટોળાં એક બીજામાં ભળતા હતાં. બધાં મળીને કંઈ નહિ તો તો વીસ હજારનો આશરો હશે. તોફાન અને ભાંગફેડનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો જણાતો હતો.

મહેં સાંભળ્યું કે ગોળીબાર થયા અને કેટલીક જાન ખુવારી પણ થઈ. એમ પણ સાંભળ્યું કે એંગ્લો-ઇન્ડિયન લગ્નાઓમાં ખાદી પહેરેલા હરકોઈ ઉપર જખ્ખર માર પડતો હતો અને તેમનાં ટોપી કે ખાદીનાં કપડાં ઉતરાવવામાં આવતાં હતાં. મેં સાંભળ્યું કે ઘણાને ગંભીર ઈલા થઈ હતી. હજુ હમણાંજ લોહીલોહાણ થઈ આવેલા છ જખખી હિંદુમુસલમાન ભાઈઓની વચ્ચે હું આ લખી રહ્યો છું.

તેમાંના કેટલાકનાં માથાં ભાગ્યાં છે, એકતું નાકતું હાડકું તૂટી ગયું છે અને એક ગંભીર જખમોથી જીવના જોખમમાં છે. તેઓ મૌ. આબદ સોખાની અને મોઆઝમ અલી જેડે દ્વારે અટકાવતા મીલકામદારોના ટોળાને સમજાવવા પરેશ ગયા હતા. આ કાર્યકર્તાઓ ત્યાં પહોંચવાજ પામ્યા નહિ. રસ્તામાંથીજ લોહીલોહાણ થઈ તેમને પાછાં ફરવું પડ્યું.

આમ લોકસમુદાયને હાથે સત્યાગ્રહ અને કાયદાનો સવિનય ભંગ કરવાની આશાના, હું જેઉં છું ત્યાં સૂધી, ફરી એકવાર ચૂરેચૂરા થઈ ગયા છે ! લોકસમુદાયને હવે કાયદાનો ભંગ થવાને જરૂરી શાંતિનું વાતાવરણ હવે ક્યાં રહ્યું ? એકલા ખારડોલી તાલુકામાંજ શાન્તિ જળવાઈ રહે એટલું ખસ નથી જ. મુંબઈમાં ખનામરફી ચાલે અને ખારડોલીમાં શાન્તિમય કાયદાનો ભંગ ચાલે એ બન્ને સાથે લાગા કેમ બને ? એ અસંભવિત છે. એમ ખારડોલીને અને મુંબાઈને નોંખાં પાડીને જુદાં જુદાં સ્વતંત્ર મથક ન જ સમજી શકાય. એક જ સળંગ પ્રજાસમૂહનાં તે અંગ છે. મલખારથી આપણે આપણને અજગા મानी શકયા. માલેગામને પણ આપણે ગણતરી ખંડાર રાખી શકયા, પણ મુંબઈ તે કેમ ગણતરી ખંડાર રહી શકે ?

અસહકારીઓ પણ પોતાના શરીરને જખરા જોખ-

મમાં નાંખીને પણ ઠેર ઠેર લોકોને શાન્ત પાડવા અને તોફાન અટકાવવા જીવંતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે અને તેમણે અનેક કીમતી જીવ બચાવ્યા પણ છે. પણ એટલું કાચ-દાનો સવિનય ભંગ શરૂ કરવાને અગર તો થયું તે તોફાનના જુસ્સામાંથી બચવાને બસ નથી. આપણે શાન્તિનું વાતાવરણ સ્થાપ્યાનો, એટલે કે, તેમને હાથે જૂનામરકી ન થવા દેવા જેટલો આપણી અહિંસાથી તેમના પર આપણે કાબુ મેળવ્યાનો દાવો કર્યો છે. એ સ્થિતિમાં જ્યારે આપણી જીત સાબીત થવી જોઈતી હતી તેજ વખતે આપણે હાર્યા છીએ. કારણ કાલનો દિવસ આપણી કસોટીનો હતો. આપણે આપણી પ્રતિજ્ઞાથી શાહજહાનું કોઈ પણ અંગત અપમાન અગર ઈજાથી રક્ષણ કરવાને બંધાએલા હતા. અને તેના સત્કારમાં સામેલ થએલા એક પણ યુરોપીયનને અગર હિંદીને જેટલે અંશે અપમાન અગર ઈજા ખમવાં પડ્યાં તેટલે અંશે આપણી પ્રતિજ્ઞાનો અલ-બત્ત ભંગ થયો છે. આપણને શાહજહાનના સત્કારનો બહિષ્કાર કરવાનો જેટલો હક હતો તેટલો જ એમને તેમાં બળવાનો હક હતો.

મહારી પોતાની જોખમદારીનો પણ મહારાથી ઈન્કાર થાય તેમ નથી. લોકોમાં બળવાનો જુસ્સો પેદા કરવાને સૌથી વધારેમાં વધારે સાધનભૂત બનનાર શબ્દ હું છું,

એ જુરસાને કાળુમાં રાખવા અને તાલીમબદ્ધ કરવાને હું પૂરતો શક્તિમાન નથી એમ હું જોઉં છું. આને સાફ મારે પ્રાયશ્ચિત કરવું રહ્યું. મ્હારે મન તો આ લડત-મૂળ-શીજ ધાર્મિક છે. ઉપવાસ અને તેથી હવે પછી સ્વરાજ મળે ત્યાં સૂધી દર સોમવારે ૨૪ કલાકનો ઉપવાસ કરવાનો મહેં કરાવ કયો છે.

કારોળારી સમિતિએ પણ આ નવી પરિસ્થિતિ પર વિચાર કરવો પડશે કે આમવર્ગ ઉપર આપણે પૂરેપૂરો કાળુ મેળવી શકીએ ત્યાં સૂધી કાયદાના સવિનય અનાદરને આપણે કથું ઉત્તેજન આપી શકીએ યા નહિ. હું પોતે તો વિચારપૂર્વક એવા અભિપ્રાય ઉપર આવું છું કે હાલ તુરતને માટે લોકસમૂહાયને હાથે કાયદાનો સવિનય અનાદર શરૂ કરાવી શકાય એવી આપણી સ્થિતિ નથી. લોકોમાં સંપૂર્ણ શાન્તિનો જુરસો ફેલાય નહિ ત્યાં સૂધી કાયદાના સવિનય અનાદરની લડત સફળતાપૂર્વક ચલાવવાની મ્હારી અશક્તિ મ્હારે કબૂલ કરવી જોઈએ. આ નિષ્ક્રિય મ્હને જેવો તેવો દુઃખદાયી નથી. એ મ્હારી અશક્તિનો દુઃખદાયી એકરાર છે. પણ હું જે નથી તેવો બતાવવાના કરતાં જેવો છું તેવોજ મ્હારી જાતને જાહેર કરવામાં મ્હારા સરજનહારની નજરમાં હું વધુ સારો ઠરીશ. જે સરકારની વ્યવસ્થિત મારફત જોડે મ્હારા છૂટાછેડા હોય તો લોકોને

હાથે થનારી અવ્યવસ્થિત મારફાડ જોડે પણ મહારે એથી પણ ઓછો સહકાર હોઈ શકે. જો એવો ઉત્પાત ઇશ્વરને ઘેર મંજૂર હશે તો એ જો ધમસાણુ વચ્ચે ચગદાઈ જઈને જ હું સુખી થઈશ.

પત્રિકા ૨ જી. નં. ૨૯

મુંબઈના નરનારીઓ,

છેલ્લા બે દિવસથી મહાફં અંતર જે રીતે સળગે છે તે હું તમને કઈ રીતે વર્ણવી બતાવું ? આ હું સવારના સાડાત્રણ વાગે પૂરી શાંતિમાં લખી રહ્યો છું. બે કલાકની ઇશ્વરપ્રાર્થના અને ધ્યાન પછી એ મહેને સાંપડી છે.

જ્યાં સૂધી મુંબઈના હિન્દુ અને મુસલમાનો, પારસીઓ, ખ્રિસ્તિઓ અને ચહુદુઓ જોડે અને અસહકારીઓ સહકારીઓ જોડે સમાધાની ન કરે અને શાંતિ ન સ્થાપે ત્યાં સૂધી કશો ખેરાક ન લેવાનો અને પાણી શિવાય કશું ન પીવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે.

છેલ્લા બે દિવસ હરમ્યાન જે ભતનું સ્વરાજ મહેં મુંબઈમાં નિહાળ્યું તેથી મારાં હાલ જ ગગડી ગયાં છે.

હિંદુમુસલમાન એકતા તો મુંબઈના પારસી, ખ્રિસ્તી અને ચહુદીઓને એક બધા જ થઈ પડી છે. અસહકારીઓના ભેરબુલ્લમ તો સહકારીઓના ભેરબુલ્લમને બૂલાવી કે એવા નીવડયા છે, કારણ જીભને ટેરવે અહિંસાને રાખીને આપણે આપણી જોડે મળતા ન થનારાઓની ઉપર એવો તો બુલ્લમ ગુજાયો છે કે આપણે આપણા ઈશ્વરના ગુન્હેગાર બન્યા છીએ. કુરાનમાંથી શું, બાઈબલમાંથી શું, ગીતામાંથી શું, અવસ્તામાંથી શું કે તાલમુદમાંથી શું, ગમે તે શાસ્ત્રમાંથી આપણને એકજ ઈશ્વર મળે એમ છે અને એ સત્ય અને પ્રેમનો પ્રભુ છે. આ મ્હારી શ્રદ્ધાને સાકાર ન કરી શકું તો જીવવામાં મને કશો રસ નથી. અંગ્રેજને શું કે બીજા કોઈને શું, કોઈને જ ધિક્કારવા હું અસમર્થ છું. અંગ્રેજે સ્થાપેલી અનેક સંસ્થાઓ સામે-અને ખાસ કરીને તેણે આ દેશમાં સ્થાપેલા રાજતંત્ર સામે-બોલવામાં ને લખવામાં મેં કયાશ નથી રાખી. જો હું જીવતો રહીશ તો ભવિષ્યમાં પણ તેમ કરવું ચાહુ રાખીશ. પણ સંસ્થા કે તંત્ર સામેનો મ્હારો વિરોધ અને વ્યક્તિ તરીકે અંગ્રેજ લોકો, એ જે વચ્ચેનો તફાવત આપણને સમજાવો જ જોઈએ. મ્હારો ધર્મ મ્હને એજ શીખવે છે કે મ્હારા પોતાની ઉપર હું જેટલો પ્રેમ કરું તેટલોજ અંગ્રેજ ઉપર પણ કરું અને આવે પ્રસંગે એ સાબીત કરી આપવા હું ન મથું તો મ્હારા માલીક પ્રત્યે હું બેવફા નીવડ્યો ગણાઉં.

અને પારસીઓ ? તેમને વિષે હું જેજે કંઈ કહી ગયો છું તે અક્ષરે અક્ષર વિચારપૂર્વક જ બોલેલો છું. જે હિંદુમુસલમાન પોતાના પ્રાણ અથવાને પણ તેમનું અને તેમની ઈજાતનું રક્ષણ ન કરે તો તેઓ સ્વતંત્રતાને લાયક નથી. પારસીઓએ તો હજુ હમણાં જ તેમની ઉદ્ધારતા અને મિત્રાચારીની સાબીતી આપી છે. મુસલમાનો તો ખાસ કરીને એમના આભારી છે, કારણ પારસીઓએ ખિલાફત ફંડોમાં જે આપ્યું છે તે તેમની સંખ્યા જોતાં ખુદ મુસલમાનોનાં કરતા પણ વધી જાય એમ છે. જે હિંદુમુસલમાન પોતે કર્યોનો ભરપૂર અને સ્વેચ્છાપૂર્વક પશ્ચાતાપ ન કરે તો ૧૭ મી તારીખે જે પારસી સીપુર-બોને મહેં જોયાં તેમની આજીજીલરી દૃષ્ટિ જોડે હું કંઈ રીતે ફરી મીટ માંડી શકું ?

તેમ ભાઈ એન્ડરૂસને પણ, જે હિંદી ખ્રિસ્તિઓનું આપણે આપણાં ભાઈ બહેનોની પેઠેજ રક્ષણ કરવાને ખંધાએલા છીએ તેમને કરેલા નુકસાનની ભરપાઈ આપણે નહિ કરી આપી હોય તો, જ્યારે તેઓ પૂર્વ આફ્રિકાથી પાછા ફરશે ત્યારે શું મહેાડું લઈને મળવાનો ? એમણે પોતાના બચાવની ખાતર અગર તો થએલાનું વેર લેવા આપણી સામે શું શું કર્યું એનો વિચાર તો આપણે ન જ કરીએ.

તહમે જોશો કે જે થોડાં સ્ત્રીપુરુષો ખાસ કરીને મહેં પેલા કરેલા બુદ્ધિમાનના આમ લોગ થઈ પડયા તેમની મહારે પૂરેપૂરી ભરપાઈ કરવી રહી. દરેક હિંદુને અને દરેક મુસલમાનને પણ હું એ જ પ્રમાણે કરવા વીનવું. પણ દરેક જણને હું મહારી પેઠે અપવાસ કરવા નથી કહેતો. અપવાસ તો જ્યારે પ્રાર્થનાને પરિણામે અને આત્માની પ્રેરણાએ આવે છે ત્યારે જ તે યોગ્ય છે. દરેક હિંદુ અને મુસલમાનને હું પોતપોતાને ઘેર જવાને અને ખરા દિલથી ઈશ્વરની માફી માગવા ને ઈલા પામેલી કેમો જોડે ફરી એખલાસ કરવા વીનવું છું.

મહારા સાથીઓને મહારી વિનંતી છે કે તેમણે મહારી તરફ દિલસોજી દેખાડવા પાછળ એક શબ્દ પણ વેડફવાની લેશમાત્ર જરૂર નથી. મહેને એવી સહાનુભૂતિની જરૂર નથી, એને હું લાયકે પણ નથી. મહારી તેમને એટલીજ વિનંતી છે કે તેઓ હરપ્રયત્ને તોફાની લોકો ઉપર કાબૂ મેળવવાના પ્રયત્નમાં રોકાય. સાચે જ આ ખરેખરી ખાંડની ધાર જેવી લડત છે. એમાં જાંઠ કે પ્રપંચને લગીરે અવકાશ નથી. તેથી આપણે આપણી લડતમાં એક પણ ડગલું આગળ વધીએ તે પહેલાં આપણાં દિલ સાફ કર્યેજ છૂટકો છે.

મહારા મુસલમાન ભાઈઓને મહારે ખાસ એક શબ્દ કહેવાનો રહે છે. ખિલાફતને એક પવિત્ર લડત સમજીને

જ હું તેમાં ઉતર્યો છું. હિંદુમુસલમાન એકતાને સારૂ હું મથ્યો છું, કારણ હું માતું છું કે એવી એકતા વગર હિંદુસ્તાન સ્વતંત્ર રહી શકે નહિ અને જો બંને કેમો એક બીજીને પોતાની દુસ્મન માન્યાં કરે તો બંને પોતાના ઇશ્વરને બેવફા નીવડે. મહેં અલીભાઈઓને જોજો માથું મૂક્યું છે, કારણ હું તેમને સચ્ચાઈ, ઇમાની અને ખુદાથી ડરીને ચાલનારા માતું છું. તેથી છેલ્લા બે દિવસની ખૂના-મરફીમાં મારી જાણ મુજબ મુસલમાનોનો સૌથી વધુ ભાગ જોઈને મહારા હર્દનો પાર રહ્યો નથી. દરેક મુસલમાન કાર્ય-કર્તાને હું પ્રસંગ ઓળખવા અને પોતાના મહજબ પ્રત્યેની પોતાની ફરજ સમજી હરપ્રયત્ને આ રમખાણ અટકાવવા વીનવું છું.

ઇશ્વર આપણામાંના દરેકને આડે તે ભોગે પણ સત્ય જ આચરવાનું ડહાપણ અને હિંમત આપે.

પત્રિકા ૩ જી. નં. ૩૦

મુ'બઈના મવાલીઓને,

હું તો એમ માની બેઠો હતો કે આટલા વખતમાં અસહકારીઓની અસર તમારી ઉપર પડી ચૂકી હશે, પા-મિક દષ્ટિએ અહિંસા પાલનની જરૂર તમે ન સમજ્યા

હો તો પણ એટલું તો તમારે ગળે ઉતર્યું જ હશે કે અત્યા-
રનો રાજદારી મામલો જોતાં હિંસા કરતાં અહિંસાનો
માર્ગ વધારે ડહાપણ ભરેલો છે. પણ એમ માની બેસવામાં
મેં ભયાનક થાપ ખાધી એમ જોઈ રહ્યો છું. મેં ખારી
લીધું કે આપણા દેશનું બહુ શામાં છે એ હવે તમે
સમજી ગયા છો, એટલે તમારા ગુસ્સાના ઉભરાને પૂરપાટ
છૂટે. મૂકી દઈને અને ચાલતી લડતમાં વિઘ્ન આણીને
એને તમે કારી ફટકો નહિ મારો. પણ તમે તો લોક-
જાગૃતિની જ તક સાધીને લૂંટફાટ ને મારફાટની તમારી
ભૂખ ભાગવા વળગી ગયા, નીચમાં નીચ હેવાનિયત ભરેલી
તમારી વૃત્તિઓને સંતોખવા લાગી ગયા. એ દેખીને મારે
કાળજે ઉલો ચીરો પડ્યો છે. તમે પોતે હિંદુ હોવાનું
અભિમાન ધરતા હો કે મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી કે
ચહુદી હોવાનું અભિમાન ધરતા હો, પણ તમે તો તમારા
પોતાના ધર્મનાં તત્ત્વોને પણ છાપરે મેલ્યાં છે એ
ખુદ્દુ છે.

હું જાણું છું કે કેટલાક મિત્રો મારી ઉપર હું
મનુષ્ય સ્વભાવ પારખી જાણતો નથી એવો આરોપ મૂકશે.
એ આરોપ મને સાચો લાગતો હોત તો હું મારો ગુન્હો
કબૂલ કરીને મનુષ્યનો સમાજ ત્યાગી ગયો હોત ને મનુ-
ષ્યસ્વભાવનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી જ સમાજમાં પાછો
આવ્યો હોત. પણ હું જાણું છું, કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં

હિંદી મવાલીઓને પણ કાળૂમાં રાખતાં મને બહુ મુસીબત પડી નહતી. હું તેમને સાચવી શક્યો, કેમકે હું દરેક જણની પાસે પહોંચી શકતો, જેમને રૂબરૂમાં ન પહોંચી શકતો તેમને મારા સાથીઓની મારફત પહોંચવામાં હું કાબૂ હોતો. તમારી બાબતમાં, હું જોઈ છું કે અમે તમને પહોંચી શક્યા નથી. હું નથી માનતો કે ધર્મને અને દેશને સાદા સાંભળવા છતાં તેને જવાબ દેવાની તમારામાં વૃત્તિ નથી.

હવે જુઓ તમે શું કરી બેઠા છો ! હિંદુ અને મુસલમાન તોફાનીઓએ પારસીઓનાં પવિત્ર મંદિરોની પવિત્રતા લૂંટી છે અને પોતાનાં મંદીરો કે મસીદોને પારસી મવાલીઓના કોપની આગોળા ભક્ષ થવા પોતાને હાથે જોખમમાં મૂક્યાં. આતું પરિણામ એ થયું કે પારસી તોફાનીઓ ઓછા ગુન્હેગાર ઠર્યાં. હિંદુ અને મુસલમાન મવાલીઓએ જંગલી અનાડીઓની જેમ હાહાગિરી ચલાવીને કેટલાક પારસી અને ખ્રિસ્તીઓનાં પરદેશી કપડાં ઉતરાવ્યાં. તેમણે એ વિચાર ન કર્યો કે તેમના લોકોમાં હિંદુઓ અને મુસલમાનોમાં બધાએ, અરે મોટા ભાગે પણ, હજી પરદેશી કપડાં પહેરવાં પાપ માનીને તેને ત્યાગ્યાં નથી. હવે તો પારસી ને ખ્રિસ્તી તોફાનીઓએ સામી હિંદુ ને મુસલમાનની બાદી ઉતરાવવા માંડી છે, આમ આપણે બધા પાપના ચક-

રાવામાં કરતા થઈ ગયા છીએ, અને આપણે કમ્પે હિંદમાતા પીડાઈ રહી છે.

તમને ઠપકો આપવા સારું હું આ નથી લખતો. પણ આ કાગળથી હું તમને જાગૃત કરું છું ને અમારા અપરાધનો પણ એકરાર કરું છું કે અમે આટલા દિવસ તમારી સામું સરખું ન જોયું. હું એક રીતે પ્રાયશ્ચિત કરી રહ્યો છું. ભાઈ આઝાદ સોળાની, જયકર, જમનાદાસ મહેતા, સાહે, આઝમચંદી વગેરે ભાઈઓ આ કમનસીબ ભડકાને કાળૂમાં લેવાને જીવને જોખમે મથી રહ્યા છે. શ્રી-મતી સરોજિની નાઈડુ તમને સમજાવીને, આજીજી કરીને શાંત પાડવા તમારા ટોળામાં દાખલ થયાં. તમારી અંદર અમારે કરવાનું જે કાર્ય તે હજી હવે જ શરૂ થયું છે. વેર વાળવાનાં તમારાં ઘેલછાભરેલાં તોફાન શું તમે હજી નહિ થોભાવો અને અમારું કાર્ય કરવાની અમને તક નહિ દો ? હિંદુ મુસલમાનોએ પારસી અને ખ્રિસ્તીઓ સામે કીનો લેતાં શરમાવવું જોઈએ. વળી પારસીઓ અને ખ્રિસ્તીઓએ પણ સમજવું જોઈએ કે હિંદુમુસલમાનની ઝનૂન સાથે પશુખળથી ખાથ લીટવા મથવું એ આપઘાત સમાન છે. તેમ કરવા જતાં તેમને પરદેશી સરકારનું શરણ સ્વીકારવું પડે છે, એટલે કે પોતાની સ્વતંત્રતા વેચવી પડે છે. આમાં સારું રસ્તો તો એજ છે કે સહુ એક જ હિંદ-

અગર તો પોતાના થેલા બનેલા દેશબંધુઓને તેમના કોપ માંથી ઠંઠા પાડવાની જેહેમતમાં પોતાની જાંઘળીઓ ગુમાવી છે, હાથપગ આપ્યા છે અગર તો માર સહન કયો છે. આ મરણો અને શારીરિક ઇજા બતાવે છે કે આપણા અનેક દેશબંધુઓ અવળે માર્ગે ચલી ગયા છતાં પણ આપણામાંના થોડાઘણા પણ આપણા ક્યેયને ખાતર પ્રાણ અર્પવા તૈયાર છે. જો આપણામાંના સૌ કોઈએ અહિંસાનું રહસ્ય હૃદયંગમ કર્યું હોત, અગર તો થોડાઓએ કર્યું હોત અને બીજા નિરુદ્ધવી રહ્યા હોત તો કશું ખૂન રેડાત નહિ. પણ તેમ થવું સરજ્યું નહોતું. આ સ્થિતિમાં કોઈને કોઈએ તો સ્વેચ્છાથી પોતાનું લોહી આપવું રહ્યું, કે જેને પ્રતાપે શાંતિમય વાતાવરણ પ્રવર્તે. કારણ જ્યાં સૂધી ખુનામરકી કરી બેસે એટલા દુર્બળ લોકો આપણી વચ્ચે પડેલા છે ત્યાં સૂધી બીજા પણ કેટલાક એવા નિર્બળ નિકળવાના જ, કે જે એવી ખુનામરકીમાં વધુ પાવરધા અને વધુ સાધનવાળા લોકોની મદદ શોધવાના. તેથી જ તો આ તોફાનમાં પારસીઓએ અને ખ્રિસ્તીઓએ સરકારની મદદ શોધી અને તે તેમને મળી. તે એટલે સૂધી કે સરકારે આ તોફાનમાં છડેઓક પક્ષ લીધા અને ઉપલી કોમોના લોકોને હથિઆર વિગેરેની મદદ આપીને સામું વેર વાળવાનાં તોફાનો કરવામાં ઉત્તેજન આપ્યું. આમ જેઓ મૂળમાં પહેલાં જ તોફાન શરૂ કરવાના ગુન્હેગાર હતા. તેવાઓ જ્યારે પારસી અને

ચહુદ્દીઓના કોપના શિકાર થઈ પડવા લાગ્યા ત્યારે તેમાંના એકને બચાવવાની સરકારે રજા પછી ફરકાર કરી નહિ. આમ સરકાર શાંતિ બળવવાને સાડું નહિ પણ ઈબ્ન પામતા તોફાને ચડેલા પોતાના મળતીયાઓનાં તોફાન ચાલુ રખાવવાને સાડું ખુનામરકી કરતી ઉઘાડી પડી છે. ખ્રિસ્તીઓએ સકારણુ ગુસ્સે થએલા એ ખડું, પણ જ્યારે તેમણે નિર્દોષ માણસોની સફેદ ટોપીઓ ઝુંટવી લેવા માંડી અને તે આપવાની ના પાડનારાઓને તંગ કરવા માંડયા, અગર તો જ્યારે પારસીઓએ કેટલાક લોકોને સામાસામી મારામારીમાં નહિ પણ કશા હુમલા વગર, કેવળ પેલાઓ હિંદુ, મુસલમાન અગર તો અસહકારીઓ હતા એટલાજ કારણસર મારવા માંડયા અગર તો ગેળીઓથી વીંધવા માંડયા, ત્યારે સરકારી પોલીસ અને લશ્કર નિર્લંબજ એપરવાઈપૂર્વક ઉભું ઉભું જોઈ રહ્યું હતું. પારસીઓ અને ખ્રિસ્તીઓનો રોષ તો ઘડીબાર સમજી પણ શકાય, પણ પોલીસ અને લશ્કરે આમ છડેચોક પક્ષ લઈને ચલાવેલા ગુન્હાખેર વર્તનનો તો કોઈ રીતે બચાવ જડી શકે તેમ નથી.

તેથી અસહકારી કાર્યકર્તાઓને માટે તો, સરકારના, પારસીઓના, ખ્રિસ્તીઓના ચહુદ્દીઓના અને બીજા જે જે કોઈ હિંદુ મુસલમાન બંને અસહકારી ન છતાં અસહકારીઓની તરફની સહાનુભૂતિને ખાતર પારસી, ખ્રિસ્તી કે

ચહુદીઓને મારફાડ કરવા નીકળી પડશે તે તે બધાના ધા ખાવાપણું જ રહ્યું છે. આ એકજ માર્ગ ખુનામરકીનાં તત્વોને થીજવી દેવાનો આપણી સામે ખુલ્લો છે. તાત્કાલિક સ્વરાજનો માર્ગ, મારફાડનાં તત્વો ઉપર વધુ જખડું જોર જખરાઈનું બળ-દાખવીને નહિ પણ નૈતિક અસર પાડીને કાખૂ મેળવવામાં જ રહેલો છે કારણ એ તો આપણને દીવા જેવું સ્પષ્ટ દેખાવું જોઈએ કે પશુબળના માર્ગ અને સાધન સરંજામમાં સરસાઈ કરી બતાવીને આ સરકારને હંફાવવાની વાત તો આપણે માટે અસંભવિત વસ્તુ છે.

કેટલાક માને છે કે થયું તે ખૂડું થયું, પણ આખર તો ખરાખર ૧૭ મી તારીખે જ આવાં રમખાણો ફાટી નીકળવામાં શાહનશાના સત્કાર સામે પ્રત્નનો તીવ્ર રોષ જે રીતે જાહેર થયો તેટલી અસરકારક રીતે તે બીજી કોઈ રીતે ભાગ્યે જ થાત. આ દલીલ જેટલું અજ્ઞાન તેટલી જ દુર્બળતા સૂચવનારી છે. અજ્ઞાન એ કે આપણી નેમ શાહનશાના સત્કારને તુકસાન પહોંચાડવાની હતી જ નહિ, અને દુર્બળતા એ કે આપણામાં જો કંઈ બળ છે તો તેના જ્ઞાનથી સંતુષ્ટ રહેવાનું છોડી તેની જાહેરાત કરવા પાછળ હજીએ દુટ્ટી મરીયે છીએ. હું પ્રત્યેક કાર્યકર્તાને કઈ રીતે સમજાવું કે ખિલાફત પંબાબ અને સ્વરાજને લગતા આપણા ત્રિવિધ કાર્યક્રમને આપણે આ કાર્યથી ચોક્કસપણે

પાછા હઠાંચો છે. જ્યારે ઠેઠ ૧૭ મી તારીખ સૂધી અને તે છેક એલફિન્સ્ટન મીલના યોગાનની જંગી સભામાં આપણે એકઠા થયા તે ઘડી સૂધી, ૩૧ મી ડિસેમ્બર પહેલાં સ્વરાજ્ય સ્થાપના કરવાને લગતો કાર્યક્રમ પાર ઉતારવાની બાબતમાં મહારી લગભગ ખાત્રી હતી, ત્યારે આજે હવે મહારી એ આશા રહી નથી. આજના વાતાવરણમાં ખાર-કોલીમાં શું કે બીજી કોઈ જગાએ શું, લોકસમુદાયને હાથે કાયદાનો સવિનય ભંગ શરૂ કરાવવાની મહારી છાતી નથી. મહાસભાની કારોબારી સમિતિ સુદાં હું માનું છું ત્યાં સૂધી આવા જ નિર્ણય ઉપર આવશે અને આપણા કાર્યક્રમ આમ મુદ્તવી રાખવાની ફરજ પડે અગર તેમાં ફેરફાર કરવો પડે એ શાહજહાના આગમનની બાબતમાં પ્રજાની ખરી લાગણીને વિષે ખડારની દુનિયામાં વર્તતા અજ્ઞાનના કરતાં શું આપણું વધુ મોટું નુકસાન નથી ? આપણા દુકપૂંજીયા સામર્થ્યનું બેહુદું પ્રદર્શન કરવા કરતાં એ બળનો સંચય કરવો એ શું વધુ મહત્વનું નથી ?

પણ કાર્યકર્તાઓ આ બધું સમજે અને પોતાની જોખમદારી શોભાવે તો હજી બાજી હાથથી ગઈ ન કહેવાય. આપણે મુબઈના તોફાનીઓના મત જીતી લઈએ. આપણે મીલકામદારોની ઓળખાણ કરીએ. તેમણે કાં તો સરકારની પાંખ હેઠળ રહેવું રહ્યું અગર તો આપણું કહ્યું કરવું રહ્યું.

એટલે કાં તો તોફાન રમખાણ કરવાં અગર તો હરહાલ-
તમાં તેવી અશાંતિની સામા થવું રહ્યું. એમાં વ્યક્તો માર્ગ
છે જ નહિ. તેઓએ આપણા કાર્યમાં દખલ ન જ દેવી
જોઈએ. કાં તો તેમણે આપણા પ્રેમને વશ થવું રહ્યું અગર
તો લાચાર બનીને સંગીનોના ભોગ થવું રહ્યું. તેમણે અહિં-
સાના વાવટા હેઠળ ખુનામરફી કરવાના હેતુથી આશ્રય ન જ
શોધવો જોઈએ. અને આ આપણે સંદેશ તેમને આપવાને
સાફ આપણે દરેક મીલકામદારને એકએક કરીને મળવું
જોઈએ અને તેને આપણી લડતનું રહસ્ય સમજાવવું જોઈએ.
તે જ પ્રમાણે બીજા મવાલી ગુંડાવર્ગને પણ આપણે મળવું
જોઈએ, તેમના ઉપર મમતા કરવી જોઈએ અને તેમને આ
લડતની ધાર્મિકતા સમજવામાં મદદ કરવી જોઈએ. આપણે
તેમને વિસારી ન મૂકીએ, આપણે તેમને મોઢે પણ ન
ચડાવીએ. આપણે માત્ર તેમના સેવક બનીએ.

આપણે થીંગડાં દીધેલી શાંતિ નથી ઇચ્છતા. આપણે
તો સરકારની મદદ વગર અને કોઈવાર તેના પ્રત્યક્ષ વિરોધ
છતાં નબી રહેનારી શાંતિની ખોળાધરી જોઈએ છે. આપણે
તો હિંદુ મુસલમાન પારસી ખ્રિસ્તી ચહુદી સૌ વચ્ચે દિલની
એકતા જોઈએ છે. છેલ્લી ત્રણ કોમો પહેલી બેને અણુવિ-
શ્વાસ રાખે અને કદાચ રાખશે. પણ છેલ્લા બનાવોએ એવા
અણુવિશ્વાસને મજબૂત થવાનાં કારણો આપ્યાં છે. એ

અણુવિશ્વાસ હઠાવવાને સાડુ આપણા તરફથી પ્રયત્નો થવા જોઈએ. જો તેઓ પૂરા અસહકારી થવા ના પાડે અગર તો સ્વદેશી કે ઘોળી ટાંપી અખત્યાર કરે તો આપણે એમને કનડવા ન જોઈએ. તેઓ હર વખતે સરકારનો ખયાલ લે તો પણ આપણે ચીડાવું ન જોઈએ. આપણે નરી પ્રેમભરી સેવાને બળેજ તેમને અંતે આપણા કરી લેવા જોઈએ. આ અત્યારની સ્થિતિની આપણી જરૂરીયાત છે.

આ ન જોઈતું હોય તો બીજો રસ્તો એક જાહવાસ્થ-
ળીનો જ છે. અને એ જાહવાસ્થળી પણ એવી સ્થિતિમાં
કે જ્યાં એક ત્રીજી વિદેશી સત્તા ઘડીમાં બીજી બાબતોને
પક્ષ કરીને પોતાની સત્તાનાં મૂળ વધુ અને વધુ મજબૂત
કરવાને ટાંપી રહી છે. આવી જાહવાસ્થળીમાં દેશને હોમવાનું
તો આ કાળમાં અસંજવિત જ હોવું જોઈએ.

અને નહાની કેમોની બાબતમાં જે સાચું છે તે જ
સહકારીઓની બાબતમાં પણ તેટલું જ સાચું છે. આપણે
તેમની જોડે પણ આકળા ન જ થઈએ. તેમની પણ બર-
દાસ કરીએ. જો આપણે સરકારની જોડે અસહકાર કરવાને
આપણને સ્વતંત્ર માનીએ છીએ તો સરકારની જોડે સહ-
કાર કરવાની તેમની સ્વતંત્રતાને પણ આપણે સ્વીકારવી
જ જોઈએ. જો આપણે પોતે અદ્ય સંખ્યાવાળા હોત
અને સહકારીઓ મોટી સંખ્યામાં હોવાથી આપણી સામે

જોરજુલમ શરૂ કરી દેત તો આપણને કેવું લાગત ? અહિં-
સામય અસહકાર એજ આપણા વિરોધીઓને જીતી
લેવાનો એકમાત્ર રામબાણ ઇલાજ દુનિયાને જાણીતો છે.
અને આપણી લઠતણું રહસ્ય અંગ્રેજો સમેત આપણા એકે-
એક વિરોધીને એજ રસ્તે જીતી લઇને આપણા પક્ષના
કરી મૂકવામાં રહ્યું છે. અને એમાંના દુર્ખંડમાં દુર્ખંડથી
માંડીને બળીઆમાં બળીઆ સૂધીના પ્રત્યેક જણને વિષે
દ્રેષભાવ ત્યાગીને જ આપણે તેમ કરી શકીએ. આ મહ-
ત્કાચ આપણાથી ત્યારેજ થઇ શકે જ્યારે આપણે આપ-
ણામાં રહેલા સત્યને ખાતર જેઓ તે સત્યને બાળી શકતા
નથી તેમને મારીએ નહિ પણ તેને ખાતર જાતે મરવા
તૈયાર થઇએ.

નવજીવન. તા. ૨૪-૧૧-૧૯૨૧

પારડોલી-આણંદને—

પારડોલી તથા આણંદના ભાઈ બહેનો,

હું જાણું છું કે તમારા દુઃખનો પાર રહ્યો નથી. તમે
મોટી આશા રાખી હતી. તમે આ વર્ષમાંજ તમારાં યજ્ઞ-
કુરબાની-થી સ્વરાજ મેળવવાની, સુસહમાન ભાઈઓનો
ને પંજાબનો જખમ રૂઝવવાની અને અલીભાઈઓ ઈં

કેદીઓને છોડાવવાની હામ લીધી હતી.

પણ ઇશ્વરે ધાર્યું હતું બીજું.

‘ નીપજે નરથી તો કોઈ ન રહે દુઃખી ’

એવું સત્ય નરસિંહે ગાયું છે. આપણામાં નીપજવાની શક્તિજ નથી. આપણે તો ઇચ્છીએ ને મહેનત કરીએ. રામચંદ્ર જેવાને જે ચોઘડીએ ગાદી મળવાની હતી તે ચોઘડીએ વનવાસ મળ્યો તો આપણે કેણુ ?

મારા પરમ મિત્ર પંજાબના સાથી, જેમને મેં પંજાબના દુઃખે રોતા જોયા છે ને જેમણે આજે ઘડપણમાં જીવાન જેટલું કામ આદર્યું છે, જીવંતી આખી એશિયા-રામમાં રહેલ એવા જેમણે તમારે ને મારે સાડુ એશઆરામ છોડ્યા છે ને તેમાં સુખ માની લીધેલ છે, તેમનું દુઃખ હું વિચારી રહ્યો છું. તે પોતાના ખેડા જીવવાને અને તેમાંયે આજીવન જેલમાં તુરત નહિ મોકલી શકે એ તેમને ભારે દુઃખ લાગે છે. તેઓને અને તમને હું ખાત્રી આપું છું કે ધીરજનાં ક્ષણ મીઠાં જ આવશે.

કંઈ ટોળાઈ નથી ગયું. આપણે બાજી હારી નથી ગયા. આપણે તો દુઃખમાંથી સુખ નીપજવી શક્યા છીએ. અશાંતિ થઈ ગઈ પણ તેમાંથી શાંતિ મેળવી લીધી છે એમ

લાગે છે. ઇશ્વરે નાનું દુઃખ આપી મોટામાંથી આપણને ઉઝારી લીધા છે.

ખારડોલીથી મને એક કાગળ આવ્યો છે. ખારડોલી વિષે બીજે કાગળ આવ્યો છે તેમજ ખેડા વિષે મેં કાગળ જોયો છે. તે બધામાં એમ જણાવે છે કે તમે ખરી રીતે તૈયાર નથી. નથી શાંતિની બાબતમાં કે નથી સ્વદેશીમાં. એક કાગળ વિગતો આપી જણાવે છે કે ખારડોલીમાં બળાત્કાર થયો છે, બળાત્કારે ટોપીઓ ઉતરી છે, પીડાંવાળા પર પણ બળાત્કાર થયા છે, ગાળો દેવાઈ છે. બન્ને તાલુકાઓમાં ઘણા લોકો ખાદી પહેરવાને ડાળ માત્ર કરે છે, ઘણા બહાર ખાદી પહેરીને નીકળે છે પણ ઘરમાં પેટીઓ તો પરદેશી કપડાંથી ભરી છે, ખીંટીએ પણ પરદેશી કપડાં ટાંગેલાં છે. ચારતોમાં મરદો કરતાં પણ ઓછું સ્વદેશી છે. ખેડાવાળો કાગળ કહે છે કે ઉજળું એટલું દૂધ નથી. ઘણું ઢંકાય છે, ઘણું છુપાવવામાં આવે છે. કોઈ બિચારા શંકા ઉઠાવે તો તેમને દાબી દેવામાં આવે છે.

આ બધું ખરું જ છે એમ હું નથી કહેતો. તેમાં અતિશયોક્તિ હોય. પણ દીકાકારો પાસેથી આપણે બહુ શીખીએ છીએ. તેમની આંખે આપણે પોતાને જોવાની ટેવ પાડીએ તો જોતજોતામાં આપણા દોષોમાંથી મુક્ત થઈએ. આપણી પીઠ તો બીજા જ જોઈ શકે.

તમારી પાસેથી હું તો શુદ્ધમાં શુદ્ધ યજ્ઞ ઇચ્છું છું. ઇશ્વરના દરબારમાં શુદ્ધ બાલિદાનનો જ સ્વીકાર છે. વણ-માગ્યો જે વખત મળ્યો છે તેમાં ખોટો બધી કહાડો. બધા રેંટીયાધર્મને ખૂબ પાળો. દરેક ઘરમાં સાફ, મજબૂત, કીટી-વિનાશુ સૂતર રોજ કંતાતું હોય, કોઈ બૂખે ન મરતું હોય, કોઈના ઘરમાં પરદેશી કાપડનો મેલ ન રહે, એવી તજવીજ કરો. મેં સૂચવ્યા છે તે આંકડા લેજા કરો.

જો કોઈનાં પણ કાડાં બગાડકારે પડાવ્યાં હોય તો તેની માફી માગો. સહકારીઓ તરફ મનમાં પણ શુસ્સો ન રાખો. તેમના દુઃખમાં તેમની સેવા કરો. અમલદારોની ખુશામત ન કરો. તેમ તેમનાથી ડરો પણ નહિ. પોલીસનો ડર ન રાખો. તેઓ પણ આપણા બાઈઓ છે એમ સમજી તેમની ઉપર પ્રીતિ રાખો, હજી પણ તમારાં છોકરાં સરકારી નિશાળોમાં જતાં હોય તો તેમને તેમાંથી ઉઠાડી દેવો, અને અસહકારને વધારતાં બગાડકાર ન વાપરો. તમારાં ગામોમાં એક પણ સહકારી હોય તો તેના પ્રત્યે વેરભાવ ન રાખો, પણ એમ સમજો કે જેટલો હક તમને તમારો મત ધરાવવાનો છે તેટલો જ તેને તેનો મત ધરાવવાનો છે.

તમારાં ગામોમાં એકબીજા વચ્ચે દુશ્મનાવટ હોય તો

તેને પતાવી દ્યો. સત્યાગ્રહી ગામમાં વેરવિખવાઈને સ્થાન જ નથી.

તમારા મનમાં હજી ઢેડમંગી પ્રત્યે તિરસ્કાર હોય તો તે કહાડો, તેમનાં છોકરાંને તમારી નિશાળોમાં પ્રેમ-પૂર્વક રાખો, નોતરો, તેમના વાડા તપાસો, ત્યાં પાણી બિયેરની સરવઠ ન હોય તો કરો, તેમને એંઠા અન્નની ભિક્ષા ન આપો, તેને બદલે પગાર વધારજો અથવા કાચું વગર રાંધેલું અનાજ આપજો.

તમારા ગામમાં દાફ પીનારા હોય તો તેમને વિનવીને, સમજાવીને તેમની આ ખૂરી આદતથી તેમને છોડવજો. ન જ માને તો ભલે દાફ પીએ. તમારા ગામમાં પીકું હોય તો પીઠાવાળાને પણ નમ્રતાપૂર્વક સમજાવજો. તેની ઉપર રોષ ન કરજો. તેની દયા ખાજો.

તમારા ગામમાં કેંઈ મવાલી, ડાંડ કે ચોર રહેતા હોય તેમનાથી પણ ન ડરજો કે ન તેમને ડરાવજો. તેમને પણ ભાઈ ગણી લેટજો ને તેમની આદતોથી તેમને બચાવવા તેમની સ્થિતિ સમજજો ને એવા ચોર લૂંટારાનાં મન ફેરવવા પ્રયત્ન કરજો; અને સાથે તેમના ત્રાસથી બચવા ને તમારાં બાળબચ્ચાંને બચાવવા, મિલકતલુ' રક્ષણ કરવાની શક્તિ મેળવજો. એ શક્તિ મેળવવા સાફ તમે તમારા જ

ચોકીદાર નીમજો. તેઓને ચોરની સાથે લડવાની જરૂર નહિ પડે. ચોકી થતી હશે તો ચોર નહિ આવે. જાગતાને ભય નથી, એ કહેવત તદ્દન ખરી છે. છતાં કોઈ મારી જાય એમ બને, તો તેથી નિડર રહેજો. તમારા તાલુકાના દુરિજનોની તમને ખબર હોવીજ નોંધયે.

આણંદમાં તો ડાકોરજી બિરાજે છે. ડાકોરજીનું વર્ણન હું એક વેળા આપી ગયો છું. તેની બાદ્ય ને અંતર અવસ્થાને તમે સુધારો ત્યારે આણંદ તાલુકો ખરો લાયક બન્યો કહેવાય. મંદિરનો ઝગડો મટયો ? તળાવ સ્વચ્છ છે ? યાત્રાળુઓ નામના મટી ખરા થયા ? અત્યાચારો મટયા ? ડાકોરમાં બધે સ્વચ્છતા ફેલાઈ ? ડાકોરના મંદિરમાંથી પરદેશી કપડાંનો બહિષ્કાર થયો ? તમારા તાલુકામાં હજી લોકોને પોતાના ઝગડા કોરટોમાં લઇ જવા પડે છે ?

તમે ખચિત માનજો કે જો અસહકારીઓ ખરા થાય, તેઓમાં પ્રેમ પેદા થાય તો તે પ્રેમને વશ બધા થવાના જ છે. હું પ્રતિજ્ઞા કરીને કહું છું કે જો તમારા બે તાલુકા અસહકારનાં બધાં અંગોનું સર્વાંશે પાલન હજી કરી શકે તો આ વર્ષમાંજ સ્વરાજ છે. અને તમે વિચારો તો તે મુશ્કેલ નથી. જો તમારાં બધાનાં દિલ ઉપર ચોટ લાગી હોય તો સહેલું છે. જો તમે વગર સમજયે, ને દ્વેષભાવે કામ કરી રહ્યા હોયો તો અઘરું છે.

હું ઘણીવાર કહી ગયો છું કે અસહકારનું મૂળ પ્રેમમાં છે, વેરમાં નથી જ. આત્મબળ એ પ્રેમબળ છે ને જગત તે બળને વશ છે. તમારા બળથી તમારે હિંદુસ્તાનને મુક્ત કરવું હોય તો તમે પ્રેમ વરસાવો. તમારે પરદુઃખભંજન કહેવાવું હોય તો તમારામાં સહનશીલતા, શૌચ, સત્ય ઇં મૂર્તિમંત થવાં જોઈએ. દેખાવ માત્રથી કંઈ સ્વરાજ મળવાનું નથી.

મુંબઈમાં થએલા દોષ છતાં પણ તમારે આ વર્ષે સ્વરાજ મેળવવું હોય તો તમારે હાલ છે તેના કરતાં ઘણી જ વધારે આત્મશુદ્ધિ કરવી પડશે. એટલે તમારે સાચા હિંદુ, સાચા મુસલમાન, સાચા પારસી, સાચા ખ્રિસ્તી બનવું જોઈશે.

રખેને ભૂલતા. તમારી વચ્ચે રહેલા પારસી, ખ્રિસ્તી-ઓને ભેટજો. તેમને તમારા શુદ્ધ પ્રેમથી નિર્ભય કરજો.

મારી આશા તમે ન છોડજો. તમારી આશા મારે ન છોડવી પડે એમ ખચિત કરજો. બનતી ઉતાવળે તમને મળવા હું આવીશ. દરમ્યાન તમારી તૈયારી કર્યો જ કરજો.

નવજીવન તા. ૨૭-૧૧-૧૯૨૧.

(નં. ૩૩.)

મોપલાઓ વિષે*

મિત્રો,

આપણે બધા બીજાં કામોમાં એટલા બધા ગૂંથાએલા છીએ કે મલબારમાં ચાલી રહેલ કરણ બનાવો ભાગ્યે જ આપણું ધ્યાન રોકે છે, અને છતાં એ દુઃખદ પરિસ્થિતિનો હવે અંત આણવો એ બીજા કશાની ખાતર નહિ તો નરી જીવ હયાને ખાતર પણ અત્યંત તાકીદની વાત થઈ પડી છે. મોપલાઓ ભલેને ચાહે તેટલા દુષ્ટ હોય, છતાં તેઓ આખર માણસ જાત તો છે જ. માણસને માટે કરીએ તેટલું તો તેમને માટે આપણે કરી છૂટીએ. તેમનાં બેરાં છોકરાંઓ માટે તો આપણે કંઈક કરીએ. વળી તેઓ પણ કંઈ બધાજ દુષ્ટ છે એવું થાડું જ છે ? એમાં ઘણા નિર્દોષો પણ ગુન્હેગાર ગણાયા હશે એ તો દેખીતું છે. બળાતકારે વટલાવવું એ જ્યાનક વસ્તુ છે એ સાચું; પણ મોપલાઓનું શૂરાતન પણ એક વખાણવા લાયક વસ્તુ છે. તેઓ કંઈ ગમ્મતને ખાતર મરણીયા થઈ લડી નથી રહ્યા. તેઓ જેને પોતાનો ધર્મ માને છે તેને ખાતર અને જે દબને પોતે ધાર્મિક સમજે છે તે દબે લડી રહ્યા છે.

* (વિનીતદળને ગાંધીજીનો પત્ર)

તેમનામાંના ઘણાખરાઓને આ લઠાઈ ચાલુ રાખીને કશો અંગત લાભ મેળવવાપણું છે નહિ. જો તેઓ પાપમાં છે તો તે પાપ તેમના ઇરાદામાંથી નહિ પણ તેમના અજ્ઞાન-માંથી જન્મ પામ્યું છે.

જો આવી બહાદુર જાતિનો નાશ થઈ જવા દઈશું તો લવિષ્યમાં તેની સદાને માટે આપણી વિરુદ્ધ યાદ અપાશે અને હિંદુસ્તાનના બાયલાપણાના ચિહ્ન તરીકે તે કાયમ થશે.

હું કિંમતથી કહું છું કે જો જનાબ યાકુબ હસ-નને મલખાર જવા દેવામાં આવ્યા હોત, જો મને મલખાર જતો અટકાવવામાં ન આવ્યો હોત, જો ખરી અસર પાડી શકે એવા મુસલમાનોને ત્યાં સરકારે શાંતિ કરવા નોતર્યા હોત તો આ મહિનાના મહિના મલૂકતી આગ કે' દહાડાનીયે શમી ગઈ હોત.

છતાં હજી પણ છેક મોડું નથી થઈ ગયું.

તલવાર તો આજ ત્રણ ત્રણ મહિના થયાં અજમાવી જોવાય છે, પણ એ નિષ્ફળ નીવડી છે. એ માની મોપલાઓને નમાવી શકી નથી. તેમ એ હિંદુઓને પણ મોપલાઓના હુમલા કે બળાત્કારથી બચાવી નથી શકી. તલવાર મોપલાઓને આખા મદ્રાસ પ્રાંતમાં ફરી વળતા અટ-

કાવી શકી છે એટલું જ, રક્ષણ કશું જ નથી આપી શકી.

મારી ખાત્રી છે કે ‘ અમારા હાથમાં શું છે ? ’ એવો જવાબ તો ત્હમે મ્હને નહિજ આપો. પોલીસ અને લશ્કરી ખાતાં તમને સોંપાએલાં ખાતાંઓમાં નથી એ સાચું છતાં તેટલા સાડા આ કામને વિષેની નૈતિક જવાબદારી-માંથી તો તમે નથી જ છૂટી શકતા. સરકારની મલખારને લગતી નીતિને અત્યારે તમે દેખે આપી રહ્યા છો, એ તમારે કબૂલ કરવું પડશે.

મ્હને એવી પણ ઉમેદ છે કે આમાં સામે અસહકારીઓનો પણ દોષ તમે નહિ કહાડો. મોપલાકાંડનો દોષ અસહકારીઓ પોતાને માથે નજ લે; બાકી ચળવળમાત્રને દોષીત ઠરાવીને હરકોઈ વાતનો હરકોઈ જોડે સંબંધ જોડી દેવો હોય તો વાત જૂદી. એટલે હું કબૂલ કરું છું કે અસહકારીઓ પોતાનો સંદેશો મોપલાઓનાં ઘર અને ગૂંપડાં સૂધી પહોંચાડી શક્યા નહોતા. પણ એ વાત તો ઉલટી વધુ જોરભરી ચળવળની જરૂર સિદ્ધ કરનારી છે,

પણ અસહકારીઓ પરનો દોષ નાસાબિત કરવા સાડા આ વિજ્ઞપ્તિ લખવા હું નથી જોઈ. હું તો તમને આ મામલામાં રહેલો જીવદયાનો વિશાળ સવાલજ માત્ર ધ્યાનમાં લેવા, અને સરકારને આ લડાઈ ચોભાવવા, શરણ આપનાર સૌ કોઈને તેમના ગુન્હાઓની માફી આપવાનું વચન

સરકાર તરફથી જાહેર કરાવવા તથા મોપલાઓને હથિયાર
હેઠાં મૂકવા સમજાવવાને સાડુ અસહકારીઓને મલખારમાં
ઢાખણ થવા દેવા સરકારને ફરજ પાડવા વીનવી રહ્યો છું.
છેલ્લી વાતમાં અસહકારીઓને મહત્ત્વ આપવાની વાત છે
એ હું જાણું છું. પણ એમાં શું છે ? અસહકારીઓની
સંખ્યા વિષે કે તેમના ઢોડો ઉપરના વજનને વિષે શંકા
તમને તો ન જ હોય. અને હોય તો મોપલાઓનો નાશ
થવા દેવા કરતાં બલે ખીજા ઇલાજો શોધીને પણ, આ
વિગ્રહનો અંત આણવાનો તમે રસ્તો કહાડો. મ્હારો મુદ્દો
એટલો જ છે કે વિનીતો અને અસહકારીઓ બન્નેને
લાચાર સાક્ષીઓની સ્થિતિમાં રાખીને તેમની પ્રત્યક્ષ આંખ
સામે મલખારમાં અત્યારે ગુજરી રહેલા શરમભર્યા કસાઈ-
પણાનો હવે કોઈપણ રીતે છેડો આવવો જ જોઈએ. આ
કામળ સરકારને ન લખતાં હું તમને એટલાજ સાડુ લખી
રહ્યો છું કે તમારા નૈતિક ટેકા વગર સરકાર મોપલાઓના
નાશનો આ ઘાતકી માર્ગ અખત્યાર કરી શકત નહિ. આ
મ્હારી પ્રાર્થનાને એક પરમ મિત્રની વિનંતી ગણીને તે
ઉપર વિચાર કરવા હું તમને વીનવું છું.

૧૧ વર્ણવન તા. ૪-૧૨-૧૯૨૧.

